

FÖRORD

I motsats till många andra språkliga minoriteter i världen kan finlandssvenskarna få undervisning på och i sitt eget språk på alla nivåer från förskola till doktorsexamen. Barn och ungdomar i det tvåspråkiga Finland kan växa upp, gå i skola och studera på det språk familjen och senare de själva väljer, under förutsättning att de är bosatta i en tvåspråkig kommun till vars skyldigheter det hör att ge service på landets två språk. Möjligheten att få leka, lära och utvecklas på svenska tas också väl till vara av landets svenskspråkiga invånare och i växande utsträckning också av de finskspråkiga. Så långt är allt gott och väl.

Sedan ungefär drygt två decennier tillbaka har föräldrar, lärare, tjänstemän m.m. i olika sammanhang börjat utväxla tankar om att allting inte står väl till i fråga om färdigheten i det svenska modersmålet. Först diskuterades skolbarnens färdighet i undervisningsspråket, och man började inse att inte bara barn ur s.k. tvåspråkiga hem hade svårigheter. Också barn ur helsvenska hem, men i en finsk miljö, var mindre skolspråksmogna än förr. Samma oro har man under de senaste åren börjat ge uttryck för i fråga om litet äldre elever i den finlandssvenska skolan. Högstadielärover, gymnasister och abiturienter tycks inte längre prestera som förr. Den negativa utvecklingstrenden har också börjat bli synlig i akademiska sammanhang. De barn som togs in på första klass i den finlandssvenska skolan har tydligen inte alla efter tolv skolår nått den språkliga mognad som man hittills har kunnat förutsätta av en nyintagen studerande vid våra finlandssvenska universitet och svenskspråkiga utbildningslinjer. Är vårt svenska modersmål i kläm? Genom att studera färdigheten i modersmålet hos ett stort antal finlandssvenska universitetsstuderande som studerar sin första termin på svenska gör vi ett försök att se efter hur det förhåller sig med den saken.

Den undersökning som avrapporteras här har sin upprinnelse i samtal kolleger emellan vid Svenska handelshögskolan. Samtalen kretsade kring den gemensamma erfarenheten av att många studerande har en så svag behärskning av modersmålet, speciellt i skrift. Så var det minsann inte förr tyckte vi samfällt. Det alla tyckte sig ha på känn åtog sig sedan undertecknade att undersöka med språkvetenskapliga metoder. Kanske hade vi lärare fel som klankade på ungdomen?

Undersökningen har lagts upp av Marika, men har finslipats och genomförts av Therese. I den första delen av denna volym diskuterar Marika orsaker till och konsekvenser av en försvagad språkkänsla, och i andra delen avrapporterar Therese undersökningen. De två delarna kan läsas helt fristående. Vi tackar Ann-Marie Ivars och Mirja Saari för kommentarer och förbättringsförslag.

Vi är medvetna om att vår rapport förmodligen kommer att kallas larmrapport av journalisterna, och vi vet att benämningen inte är helt felaktig. Vi misstänker att man kommer att börja leta syndabockar för att kunna lägga skulden någonstans. Själva tror vi att det är många olika samverkande faktorer som bidrar till att studerande med svenska som modersmål i Finland generellt tenderar att prestera sämre än motsvarande studerande i Sverige. Vi vill också framhålla att oro för ungdomars modersmålsfärdighet också formuleras inom den finskspråkiga undervisningssektorn. Samhället, skolan och familjen ger kanske över lag i dag barn och ungdomar en sämre språklig grund att stå på, men effekten förstärks om det språk det handlar om dessutom är i minoritetsställning. Vi föreslår därför att alla ser om sitt hus och satsar på att ge de egna barnen, skoleleverna och studenterna möjligheter att möta och därför utveckla ett rikt språk. Vid Svenska handelshögskolan har redan beslut tagits om att lägga om undervisningen i modersmålet så att undersökningens resultat beaktas.

I samband med insamlingen av materialet till denna undersökning har många personer och institutioner ställt upp. Förutom de studerande i Finland och Sverige som lät sig testas tackar vi hjälpsamma kolleger vid Helsingfors universitet, Åbo Akademi, Uppsala universitet, Umeå universitet och Göteborgs universitet. Ett särskilt tack till Susanna Taimitarha (Svenska handelshögskolan) och Eva Darnell (Göteborgs universitet). Undersökningen har finansierats av Svenska handelshögskolan och utförts vid Institutionen för språk och kommunikation. Ett varmt tack till vår arbetsgivare. Vi tackar också Svenska kulturfonden för hjälp med att täcka extra kostnader i samband med materialinsamlingen i Sverige. Rapporten vill vi gärna tillägna alla de finlandssvenska ungdomar som har valt att studera på sitt modersmål med en förhoppning om att de väl skall förvalta det kulturarv som den äldre generationen tyvärr delvis bristfälligt har förstått att överlämna. Språket finns där - det är bara att ta för sig!

Therese Leinonen och Marika Tandefelt

Innehåll

FÖRORD	1
NÄR SPRÅKET GUNGAR	7
Marika Tandefelt	
1 Att kunna ett språk	8
2 När det blir nästan rätt	12
2.1 Att tappa sitt språk	12
2.2 Ord som brukar höra ihop	14
2.3 Ett gungande språk	16
2.3.1 Studenter som skribenter	17
2.3.2 Journalister talar och skriver	19
3 Att förstärka grunden	23
Litteratur	24
FINLANDSSVENSKA STUDENTERS SVENSKA: ANVÄNDNING OCH FÄRDIGHET	27
Therese Leinonen	
1 Inledning	27
1.1 Bakgrund	27
1.2 Syfte och avgränsningar	29
1.3 Språksituationen bland unga svensk- och tvåspråkiga i Finland	31
1.4 Forskning i finlandssvenskt elevspråk	35
2 Metod och material	39
2.1 Språktesten och deras teoretiska bakgrund	39
2.1.1 Språk och språktest	39
2.1.2 Idiomatiktestet	41
2.1.3 Cloze-testet	44
2.2 Bakgrundsdata om informanterna	48

2.3 Språkindex	49
2.4 Självskattning	50
2.5 De finlandssvenska informanterna	51
2.6 Den sverigesvenska jämförelsegruppen	55
3 Finlandssvenska förstaårsstuderandes användning av svenska	57
4 Finlandssvenska förstaårsstuderandes färdighet i svenska	61
4.1 Språkfärdighet hos finlandssvenska och sverigesvenska studerande	61
4.2 Språkfärdighet hos studerande inom fyra olika utbildningar	67
4.3 Språkfärdighet i relation till språkanvändning	68
4.4 Tvåspråkighet och språkfärdighet	70
4.5 Språkfärdighet i södra Finland och i Österbotten	71
4.6 Språkfärdighet och kön	72
5 Finlandssvenska förstaårsstuderandes självskattade färdighet i svenska och finska	74
5.1 Självskattad färdighet i svenska	74
5.2 Självskattad färdighet i finska	76
5.3 Självskattad svenska och självskattad finska	77
5.4 Självskattad och mätt språkfärdighet	79
6 Sammanfattning och diskussion	81
Litteratur	86
Bilaga 1. Idiomatiktest (första sidan)	90
Bilaga 2. Cloze-test (första sidan)	91
Bilaga 3. Bakgrundsformulär	92
Bilaga 4. Medelvärden och variansanalyser för idiomatiktestet	94
Bilaga 5. Medelvärden och variansanalyser för cloze-testet	96

Tabeller

Tabell 1. Fördelningen av ordklasser i texten som cloze-testet bygger på samt bland testorden	47
Tabell 2. Andelen sydfinländare och österbottningar bland informanterna	52
Tabell 3. Könsfördelningen bland de finlandssvenska informanterna enligt utbildning	53
Tabell 4. Könsfördelningen bland sydfinländare och österbottningar	53
Tabell 5. En- och tvåspråkiga informanter i Finland	54
Tabell 6. De sverigesvenska informanterna	56
Tabell 7. Testresultat för de finlandssvenska och de sverigesvenska informanterna	61
Tabell 8. Resultat i idiomatiktestet för finlandssvenskarna och sverigesvenskarna inom olika utbildningar	66
Tabell 9. Resultat i cloze-testet för finlandssvenskarna och sverigesvenskarna inom olika utbildningar	67
Tabell 10. Testresultat för studerande inom fyra utbildningar i Finland och Sverige	67
Tabell 11. Testresultat enligt språkindex	69
Tabell 12. Testresultat för enspråkigt svenska och tvåspråkiga finlandssvenskar	70
Tabell 13. Testresultat för sydfinländare respektive österbottningar	71
Tabell 14. Testresultat för kvinnor och män i Finland och i Sverige	72
Tabell 15. Resultat i idiomatik- och cloze-testet jämfört med informanternas egen skattning av sin färdighet i svenska	79

Figurer

Figur 1. Språkanvändning bland sydfinländare och österbottningar	58
Figur 2. Språkanvändning bland enspråkigt svenska och tvåspråkiga	59
Figur 3. Språkanvändning bland kvinnor och män	60
Figur 4. Finlandssvenskarnas spridning i idiomatiktestet	63
Figur 5. Sverigesvenskarnas spridning i idiomatiktestet	63
Figur 6. Finlandssvenskarnas spridning i cloze-testet	64
Figur 7. Sverigesvenskarnas spridning i cloze-testet	65
Figur 8. Självskattad färdighet i svenska.	75
Figur 9. Självskattad färdighet i finska	76
Figur 10. Informanternas skattning av sin färdighet i svenska i förhållande till sin färdighet i finska	77
Figur 11. Jämförelse av enspråkiga och tvåspråkiga österbottningar och sydfinländare med avseende på självskattad färdighet i svenska och finska	78

NÄR SPRÅKET GUNGAR

Marika Tandefelt

I föreliggande uppsats har jag för avsikt att om inte beskriva så i varje fall lufta en tendens till språklig osäkerhet som jag har valt att kalla språkgungning. Jag menar att språket gungar när en språkbrukare inte riktigt kan uttrycka sig idiomatiskt på sitt modersmål, dvs. saknar känslan för hur man brukar säga/skriva. Detta kan givetvis drabba vem som helst då och då i en ovan situation, i en ny genre, av stress eller trötthet. Språkliga tillkortakommanden¹ är inte främmande för någon enskild språkbrukare vare sig i tal eller skrift, och de har inte någon effekt på språket i sig. Om dessa tillkortakommanden däremot allmänt förefaller öka i antal har man, vill jag hävda, ändå skäl att ta sig en funderare, speciellt om språket man funderar på råkar vara i minoritetsställning. Ju fler incidenter av språklig osäkerhet, ju större spridning över genrer och språkbrukarkategorier, desto mer att fundera på.

Jag tror, och jag är inte den enda, att svenskan i Finland står på osäkrare mark i dag än för några decennier eller någon generation sedan. Marken gungar och vi får hoppas att den inte också börjar rämna — för att uttrycka det dramatiskt. Det är svårt, men viktigt, att försöka synliggöra det som möjligen sker just nu, för om vi inte lyfter upp det till ytan kan vi inte heller komma åt det. Här har jag gjort ett försök dels att sätta in språkgungningen i ett större sammanhang, dels att exemplifiera och kommentera fenomenet. Uppsatsens syfte är också att ge en mycket allmän bakgrund till den empiriska undersökning som Therese Leinonen redovisar för senare i denna rapport. Hennes undersökning är ett konkret försök att studera åtminstone någon aspekt av språkgungningen.

¹ Det jag här kallar ”tillkortakommanden” kunde också ingå i Telemans feltyper ”normlucka” och ”maskineriet strejkar” (1984:119ff). Linell (1978:43ff) talar om olika slag av ”språklöshet” från smärre luckor i modersmålet som märks i nya och ovana sammanhang till verkliga språkliga handikapp som kan upplevas t.ex. av invandrare i en ny språklig miljö.

1 Att kunna ett språk

Det är många saker man kan när man kan ett språk.² Det mesta är sådant man inte ens kommer att tänka på, medan annat är lättare att räkna upp. Man måste t.ex. ha ett ordförråd inklusive en uppsättning konventionaliserade fraser, stående uttryck och idiom. Man måste veta hur orden böjs och nya bildas, och kunna placera dem rätt i förhållande till varandra. Man måste ha en känsla för stil så att man väljer rätt ord och rätt uttryck i sammanhanget. Dessutom måste man veta hur orden uttalas och hur satsmelodin låter. Att talet skall flyta med en viss lätthet, dvs. att man inte skall behöva leta efter ord och fundera på konstruktioner, är också något varje språkbrukare spontant förknippar med att kunna sitt språk. Allt detta är vardagskunskap i bruk, inte medveten och verbaliserbar lingvistisk kunskap.

I själva verket är det t.o.m. mer än sådant här man kan när man kan ett språk, men språkbrukaren är i regel relativt omedveten om sin djupa och rika färdighet i modersmålet. Ingen formell beskrivning — grammatik eller ordbok — kan heller fånga språket helt. Språket blir till när det används och användarna är många. Språket är helt enkelt en produkt som uppstår genom mänskligt samspel.

Språkbrukaren behöver inte heller, eller åtminstone sällan, medvetet reflektera över sitt språkliga kunnande. Hans språkkänsla säger honom oftast hur det skall vara, eller ger honom i varje fall en vink om att han kanske har valt fel ord eller producerat en misslyckad konstruktion. Missen kan sedan efter behov och tycke rättas till antingen omedelbart eller efter konsultation med en annan språkbrukare eller en titt i en ordbok.

Språkkänslan³ är omedveten kunskap som byggs upp genom användning av språket. Språkbrukaren måste helt enkelt konfronteras med sitt språk för att kunna skaffa sig det erfarenhetsmaterial som behövs. Då handlar det både om att använda språket själv, men i mycket hög grad också om att möta språket så som det talas och skrivs av andra.

² Många språkvetare har genom åren beskrivit vad det vill säga att kunna ett språk och hur det går till när man tillägnar sig ett sådant. Jag väljer här att nämna Ulf Telemans bok *Lära svenska* (1991) och Margareta Westmans *Språkets lustgård och djungel* (1998).

Till språkfärdigheten hör nämligen en förmåga att tolka och förstå andras språkliga produktion, också om den skulle innehålla ord, uttryck och konstruktioner som språkbrukaren själv aldrig har mött förr och kanske aldrig kommer att göra bruk av i sitt eget liv. Det nya och tidigare ohörda/olästa måste då vara insatt i ett sammanhang som innehåller så många ledtrådar att tolkning/gissning blir möjlig. Det är så vi stegvis tillägnar oss nytt stoff såväl innehållsmässigt som språkligt.⁴

Den passiva eller receptiva språkkunskapen (att förstå vad andra säger/skriver) är självklart alltid större än den aktiva eller produktiva (att tala/skriva själv). Man kunde säga att den fungerar ungefär som en reservoar därifrån språkbrukaren kan ösa upp språkligt material att ta i eget bruk, och att den är en väsentlig del av den språkliga erfarenhet som språkkänslan bygger på för att kunna ge signaler om rätt och fel.

Språkbrukarens språkkänsla är emellertid inte helt identisk med andra samtida brukares känsla för samma språk. Samtidigt måste variationen människor emellan hållas inom rimliga gränser för att inte kommunikationen skall bryta samman. Ändå går det inte att t.ex. i skolan lära bort alla fel för att eliminera framtida språkliga missar. Dels går det inte att förutsäga och överblicka alla felmöjligheter, dels är det omöjligt att till alla delar vara ense om vad som är fel och vad som är rätt. En spade är faktiskt inte alltid en spade i språkets värld. Språkbrukarna är medvetna om att variation förekommer (fast var och en gillar sin egen variant bäst) och att missförstånd eller totala obegripligheter som en följd av detta kan uppstå. Till språkfärdigheten hör därför också att kunna anpassa sitt språk till samtalspartnern och situationen, förutskicka och identifiera missförstånd samt klara upp dem.⁵ Social, kulturell och pragmatisk kompetens är viktigare delar av språkfärdigheten än t.ex. värtalighet.

Språkkänslan kan också vara svag, dvs. otillräckligt utvecklad eller i någon mån avvecklad. Detta innebär bl.a. att språkbrukaren inte längre får den där vinken om felaktiga val och misslyckade konstruktioner. Om det handlar om en ung person är det lätt att förstå att språkkänslan inte kan ge helt pålitliga signaler. En ung språkbrukare har ännu inte ett tillräckligt omfattande språkligt material. En vuxen språkbrukare med

³ Se t.ex. Telemans (1991:65ff) resonemang kring språkkänslan och hur man vet att ett språkligt uttryck är bra.

⁴ Den stegvisa inlärningen innebär givetvis att avståndet mellan språkbrukarens utvecklingsnivå och det han hör/läser inte får vara så stort att det mesta förefaller obekant. Det okända skall packas in i det redan kända. Så lär sig barn sitt språk och så utvecklas språket vidare i högre åldrar.

⁵Teleman 1984:22ff; Westman 1998:118f.

kontinuerlig och tillräcklig kontakt med sitt språk bör däremot ha en fungerande språkkänsla, dvs. ett sinne för hur något uttrycks i en given situation för att samspelet skall fungera.

En språkbrukare som har full tillgång till och användning för sitt modersmål i alla livets sammanhang utvecklar naturligt nog en stark språkkänsla i sitt eget språk. Detta gäller t.ex. en individ vars modersmål råkar vara det dominerande språket i samhället eller åtminstone i den närmiljö där han eller hon har sin varelse. En individ vars modersmål är ett minoritetsspråk har inte samma självklara tillgång till sammanhang utanför hemmet då modersmålet kan (eller får) användas. Minoritetsspråket måste s.a.s. letas upp, majoritetsspråket finns alltid där.

Det är lätt att förstå att medlemmarna t.ex. i en invandrarfamilj kan ha begränsad kontakt med andra som talar samma språk. Kontakt med skriftspråket förutsätter för barnens del undervisning i skolan och för de vuxnas t.ex. tillgång på tidningar och böcker på det egna språket.

Det är också lätt att förstå att svenskspråkiga finländare på en helt finsk ort i det inre av Finland (en s.k. språkö) får anstränga sig extra för att hitta de sammanhang där de kan fungera på svenska. Skola på svenska kanske finns, böcker och tidningar går att få, men utbudet av radio- och TV-program på svenska är det sämre ställt med. Att i en sådan situation upprätthålla sin egen och utveckla sina barns svenska språkfärdighet vid sidan av den finska som naturligt uppstår i miljön kräver språklig medvetenhet och vilja.

Däremot tycks det åtminstone tillsvidare för många vara svårt att förstå att svenskspråkiga finländare också inom det tvåspråkiga kustområdet kan sakna tillräckliga sammanhang där svenska används. Med tillräcklig avses då att sammanhangen är så många och till sin natur så olika att språkbrukarna får den språkliga erfarenhet som behövs för att de skall kunna utveckla en säker språkkänsla på svenska. Hemmets språk och skolans kanske inte räcker till också om det är svenska. I ett tvåspråkigt hem blir utrymmet för minoritetsspråket av naturliga skäl dessutom mindre än i ett enspråkigt svenskt. Också i en tvåspråkig miljö, speciellt om majoritetsspråket klart dominerar, behöver minoritetsspråkstalarna därför visa språklig medvetenhet och vilja. Medlen finns däremot.

Kanske är det inte längre så annorlunda att växa upp i det tvåspråkiga Åbo eller Esbo som i det finskspråkiga Tammerfors eller Kotka? Kanske är vägen fram till att

man kan sitt språk alltid snårigare och längre, eller i varje fall mindre självklar, om det handlar om ett minoritetsspråk än om det handlar om ett majoritetsspråk? Det vore egentligen underligt om så inte vore fallet också i Finland.

2 När det blir nästan rätt

Under senare hälften av 1990-talet började jag lägga märke till allt fler formuleringar som stötte mitt språköra i det svenska språk jag kunde läsa och höra i min egen finlandssvenska språkmiljö, det tvåspråkiga, men finskdominerade Helsingfors. Det handlade genomgående om uttryck som var så där nästan, men inte helt korrekt genomförda. Språkbrukaren hade kommit till korta när han eller hon skulle verbalisera sin tanke. Uttrycken förekom i pressen, i bägge de finlandssvenska radiokanalerna samt givetvis i mina studenters tentamenssvar och s.k. mognadsprov i svenska. Iakttagelser av samma slag har jag alltså inte stött på i sverigesvenska massmedier som jag kontinuerligt och flitigt följer. Min insyn i unga sverigesvenskars skriftliga produktion är däremot begränsad.

Haltande, misslyckade eller halvfärdiga uttryck stöter man alltid på som modersmållärare, språkforskare eller uppmärksam språkbrukare. Det nya, tyckte jag, var däremot inte de illakonstruerade uttryckens art, utan deras mängd. Under ett par års tid har jag därför osystematiskt noterat och excerperat sådana konstruktioner. De exempel som följer nedan härstammar alltså dels från unga vuxna som har bedrivit akademiska studier i några år, dels från vuxna av vilka en del (journalisterna) har både utbildning och skrivvana.⁶ Innan jag går över till att exemplifiera och resonera (2.3) är det skäl att ytterligare nämna något om språklig osäkerhet och ett nedkrympt ord- och frasförråd som tecken på språkförlust (2.1) samt om konventionaliserade fraser och stående uttryck (2.2).

2.1 Att tappa sitt språk

Språkförlust (t.o.m. språkdöd) är ett fenomen som har undersökts av minoritetsspråkforskare särskilt sedan 1970-talet.⁷ Man har nämligen kunnat konstatera att en ökad användning av och ett ökat utrymme för ett majoritetsspråk inte bara leder till en minskad användning av och ett minskat utrymme för ett minoritetsspråk, utan att

⁶ Mina studenter studerar vid Svenska handelshögskolan i Helsingfors och vid högskolans enhet i Vasa. Iakttagelserna gäller studenter med svenska som modersmål.

⁷ Se Tandefelt 1996:14ff.

effekten också kan bli en minskad färdighet i detta. En medlem av en minoritet kan alltså samtidigt som han eller hon utvecklar sin färdighet i det språk som är starkare i miljön också avveckla eller aldrig riktigt uppnå hög färdighet i det svagare språket.

Att förlust av färdighet i svenska kan förekomma åtminstone i Helsingforsregionen har kunnat konstateras i en undersökning genomförd på 1990-talet.⁸ Det handlade då om vuxna informanter som var tvåspråkiga, men som kunde ha en kraftig obalans mellan färdighetsnivåerna i finska respektive svenska. Vissa informanter hade uppnått en jämförelsevis låg färdighetsnivå i svenska, även om de hade haft inslag av svenska i sin miljö sedan barndomen. Deras färdighet i finska var dock på samma höga nivå som för en enspråkigt finsktalande person, dvs. på modersmåls- eller modersmålsliknande nivå. Färdigheten i svenska var också klart lägre i jämförelse med andra mer balanserat tvåspråkiga informanters nivå. Den svenska som de språkförlorande informanterna hade tillägnat sig under barn- och ungdomsåren hade dessutom s.a.s. legat i träda, vilket ytterligare hade sänkt färdighetsnivån. I samma undersökning åskådliggjordes emellertid också klart att en balanserad färdighet i finska och svenska t.o.m. upp till modersmåls- eller modersmålsliknande nivå kunde uppnås när omständigheterna var de rätta.⁹

Att vissa medlemmar av en språklig minoritet visar iakttagbara tecken på språkförlust betyder att mindre uppenbara tecken med säkerhet också kan spåras hos många andra som brukar samma språk i samma miljö, men under andra och gynnsammare villkor. Eftersom språkförlust inte är en plötslig händelse, utan en händelsekedja är det sannolikt att även tidiga tecken bör kunna noteras om man är uppmärksam.

Hypotetiskt kan man tänka sig att ett tidigt stadium av språkförlust kännetecknas av bristande ledighet i tal, behov av kompensatoriska strategier för att överbrygga luckor eller för att hitta ord och uttryckssätt som inte längre är lika lättåtkomliga. Det handlar alltså om en språklig osäkerhet och ett märkbart behov av mer planeringstid för att tankar skall kunna kläs i ord. I följande skede kan ord- och frasförrådet tänkas ha

⁸ Tandefelt 1996. Denna undersökning av språkförlust utgör en fortsättning på en tidigare (Tandefelt 1988) om språkbyte i samma region. Fenomenen är nämligen kopplade till varandra.

⁹ Till de omständigheter som gynnar utvecklingen och bevarandet av svensk språkfärdighet i Helsingforsregionen hör t.ex. en högre utbildning och/eller en svenskspråkig bakgrund. Bägge omständigheterna är i grunden förknippade med behovet av och möjligheten att använda svenska kontinuerligt. Se t.ex. sammanfattningen i Tandefelt 1996:203ff.

krympt, och tankarna kan därför inte alltid förmedlas på ett precist och nyanserat sätt. Ett magert lexikon ger också en smal stilrepertoar. Först härefter följer egentliga regelbrott som tyder på en vikande behärskning av språkets grammatiska struktur. Och allra sist tänker man sig att språkbrukaren tappar känslan för hur språket skall låta, dvs. för dess fonologi.¹⁰

Vi vet att ord- och frasförrådet är den del av individens språkfärdighet som aldrig blir färdig, utan som ständigt lever och förändras. Detta betyder att avveckling lika väl som utveckling sker lätt på denna språkliga nivå. Och detta gäller såväl språket i sig som individens personliga språk. Ord föds, åldras och försvinner ur bruk.¹¹ Språkförlust som inte har gått djupare än så här borde alltså vara lättare att åtgärda än en förlust av behärskningen av språkliga strukturer, även om inte heller det är omöjligt.

2.2 Ord som brukar höra ihop

Enkelt uttryckt kan man säga att språkbrukarens ordförråd inte är någon lista av ord som han eller hon kombinerar enligt grammatikens regler och eget förgottfinnande. Förrådet består också av färdiga ordkombinationer, av lexikaliska block av olika slag.¹² Dessa har den vuxne språkbrukaren mött, nött in och lärt sig som hela fraser. En yngre eller helt ung språkbrukare håller ännu på att bygga upp sitt ord- och frasförråd och lär sig genom försök och misstag. Den vuxnes språkkänsla ”vet hur man brukar säga”. För att låna ett exempel av Westman: Som språkbrukare vet vi att människor ”sätter bo” och ”bygger hus”, samt att råttor ”bygger bo” men inte ”bosätter sig”.¹³ Den som väljer fel kombination här kan antingen inte (ännu) språket eller tvärtom kan det tillräckligt väl för att leka med det.

Det finns alltså ord som tenderar att uppträda tillsammans oftare än man med ledning av slumpen skulle ha anledning att förvänta sig. Datalingvistikern ger oss möjligheter att ta en närmare titt på sådana frekventa förbindelser av olika slag.¹⁴ Den ger oss också en möjlighet att se efter om man i sverigesvenskan tenderar att välja andra eller rentav ha fler alternativa fraser än i finlandssvenskan. Frekvensmässiga, dvs. statistiska, skillnader mellan de två varieteterna går ju inte att urskilja med blotta ögat.

¹⁰ Se Tandefelt 1996:14ff.

¹¹ *Orden speglar samhället* 1989; Westman 1998:79.

¹² Uttrycket ”lexikaliska block” är Alléns (1999:208). Therese Leinonen går senare i denna rapport in på en längre diskussion om olika idiomatiska ordkombinationer.

¹³ Westman 1998:113.

En jämförelse mellan två textkorporusar bestående av sverigesvensk och finlandssvensk tidningstext ger en del vinkar om att journalisterna i våra två länder faktiskt i någon mån prefererar olika uttryck, utan att skillnaden skulle kunna förklaras av att massmedierna speglar olika samhällen.¹⁵

Så är t.ex. uttrycket *vara skäl att* vanligare i finlandssvensk än i sverigesvensk text, där man varierar med *finns skäl att* och *ha skäl att*. Finskans *olla syytä* kan tänkas förklara den finlandssvenska preferensen. (Finskans *olla* står både för *finnas* och *vara* på svenska; *syy* betyder *skäl* eller *orsak*.) Statistiskt finlandssvenskt är givetvis ett uttryck som den klassiska finlandismen *sist och slutligen*,¹⁶ men också uttryck som *för att inte tala om, vara av samma åsikt, så snabbt som möjligt* prefereras av finlandssvenska journalister. Samtliga uttryck stöds av finskan (*loppujen lopuksi, puhumattakaan, olla samaa mieltä, niin nopeasti kuin mahdollista*).¹⁷ Med undantag för det första — som i och för sig är ett bra uttryck som kunde gå på export västerut — är alla uttryck givetvis korrekt allmänsvenska. Poängen här är att finlandssvenska journalisters val omedvetet styrs av att de ofta arbetar på två språk; den finska förlagens formulering upprepas på svenska och alternativa uttryckssätt på svenska tas inte fram ens för omväxlings skull även om de givetvis inte alls är okända.

I finlandssvensk tidningstext dominerar också ett uttryck som *utgående från* och sällan används någon variant. I sverigesvensk tidningstext alternerar man mellan detta och varianter som *utifrån, som bygger på, på grundval av* eller *med utgångspunkt i*.¹⁸ Repertoaren kan alltså vara något vidare och mer omväxlande i sverigesvenskan, men det vore en klar överdrift att påstå att dessa och andra små frekvensmässiga skillnader också skulle vara kvalitativa.¹⁹

¹⁴ Något om hur man har resonerat och gått till väga kan man läsa om t.ex. i Allén (1999).

¹⁵ Jag bygger på Grönroos (1999) undersökning där han jämför sverigesvensk och finlandssvensk tidningstext. Jämförelsen gäller graford, bi-, tri- och kvartsgram samt kolligationer och flerordsmönster. Här har jag endast utnyttjat några resultat som gäller flerordsuttryck.

¹⁶ Allmänsvenska uttryck är *till syvende och sist, i själva verket, i grund och botten* m.m. (Se af Hällström & Reuter 2000)

¹⁷ Grönroos 1999:112f, 87.

¹⁸ Grönroos 1999:84f. Det finlandssvenska *på basen av* har många skribenter lärt sig att ersätta med *på basis av*. Också detta uttryck är en finlandssvensk markör. Det förekommer klart mer frekvent i Finland än i Sverige. Melin-Köpiälä (1996:194ff) har visat på existensen av ett antal finlandssvenska drag som kännetecknar äldre finlandssvenska skribenters texter och som de yngre med i takt med sin växande skriverfarenhet tillägnar sig. Det här diskuterade uttrycket är ett sådant.

¹⁹ Grönroos 1999:118f.

Behöver man varianter eller hur många behöver man? Ovanstående varianter är t.ex. stilmässigt neutrala. Ingen representerar heller det ”omistligt finlandssvenska” eller det ”otänkbart sverigesvenska”.²⁰ Kanske kunde man därför tycka att det vore rationellt och ekonomiskt att gå in för en eller ett par av dem. Ingen nyans skulle ändå gå förlorad. Det är också så man gör när man lär sig ett främmande språk. Man koncentrerar sig på att behärska en uppsättning basala uttryck först. Det tar tid och kräver ofta att man vistas inom språkområdet innan man kan plocka upp alternativa varianter och utvidga sin repertoar. Det är bl.a. därför texter man skriver på ett främmande språk länge förefaller enklare, plattare, mindre vuxna än motsvarande som man producerar på sitt eget språk. Modersmålet är dock inte något främmande språk och modersmålsfärdighet i ett språk innebär att man kan säga ”samma sak” på ett otal sätt. Annars blir både tal och text i längden rätt enformiga, för att inte säga tråkiga.

När vissa uttryck blir överrepresenterade faller alternativa varianter till sist i glömska och repertoaren krymper. När detta sker i massmedial text eller annat offentligt språkbruk betyder det att lyssnarna och läsarna möter ett språk som är litet tunnare än det skulle behöva vara. Och man kan fråga sig hur man som språkbrukare skall kunna inhämta en vid skala av alternativa uttryck om man inte får möta dem. Det är bl.a. av denna anledning som kontakten med svenskan i Sverige är viktig både i tal och i skrift. Finlandssvenskar skall inte heller av ängslan för fel och missförstånd behöva hålla sig till de mest frekventa och allmänna uttrycken som i stället saknar tyngd och must.²¹ Mot sådan ängslan hjälper bara en stärkt språkkänsla.

2.3 Ett gungande språk

Hur heter det egentligen? Varför uttrycker sig skribenten/talaren så här? När jag, som jag upplever det allt oftare, har haft anledning att ställa mig dessa frågor och sedan har försökt besvara dem har jag också i mån av möjlighet annoterat det uttryck som har väckt min förundran. Jag har inte brytt mig om uttryck som är allmänna i finlandssvenskan, dvs. sådant som många finlandssvenskar säger, utan koncentrerat mig

²⁰ En del ord och uttryck som används på svenska i Finland upplevs i hög grad som finlandssvenska identitetsmarkörer. Därtill kommer att finlandssvenskarna som individer också har sina personliga sympatier och antipatier i fråga om såväl finlandssvenskt som sverigesvenskt språkbruk. Detta kan vara besvärligt för det praktiska språkvårdsarbetet, men medaljens framsida är att engagemanget också är ett uttryck för en språklig medvetenhet som i sin tur är en förutsättning för allt språkarbete.

²¹ Så resonerar t.ex. Grünbaum (1999:6).

på sådant som jag tror är en tillfällig miss av en person.²² I några fall visar det sig att personen i fråga verkligen tror att det heter så. Då kan man misstänka att uttrycket kan vara något mer spritt än så, även om det (ännu) inte har kvalat in i finlandssvenskan som sådan. Det tillfälliga felet kan bli en allmännare spridd formulering när det upprepas, särskilt om det upprepas i skrift.²³ Jag har enbart fäst mig vid vad personer med svenska som modersmål har producerat.²⁴ Exempelen nedan är ett mer eller mindre slumpmässigt urval ur min samling.

Många uttryck är s.a.s. nästan rätt formulerade, dvs. med litet möda kan man fundera ut vad skribenten/talaren egentligen har haft i tankarna, men inte nått fram till i varje fall inte just då. Man kan då tänka sig att språkbrukaren har tagit i bruk ett uttryck som han eller hon bara har uppfattat till hälften. I en del fall klarnar betydelsen när man översätter uttrycket till finska, ibland till engelska. Då förstår man att språkbrukaren i brist på ett idiomatiskt svenskt uttryck omedvetet har lånat ur ett annat språks förråd av fraser. Medvetna översättningar skapas naturligtvis också. De låter skojiga för dem som är tvåspråkiga nog att förstå poängen.

2.3.1 Studenter som skribenter

När det gäller skrivet språk kan orsaken till vissa formuleringar vara att skribenten är ovan, speciellt om det handlar om en genre som är ny för honom eller henne.²⁵ En sådan är förstås den vetenskapliga prosan. Detta kan vara förklaringen till att en student i inledningen till sin avhandling skriver *i den framförbyggande avhandlingen* när han menar *i föreliggande avhandling*. Han har givetvis sett efter hur många andra har skrivit i sina avhandlingar, men inte noterat att där använts ett particip av verbet *föreligga*, utan valt ett mer handgripligt uttryck.²⁶

²² Uttryck som *ringa åt någon* i stället för *ringa till någon* eller *göra beslut* i stället för *fatta/ta beslut* m.m. är några exempel på vad jag avser med allmänt spridda finlandssvenska uttryck.

²³ Dessa tillfälliga missar är intressanta också av den anledningen att den vanligaste finlandismen faktiskt är just det tillfälliga felet. (Se Reuter 1993:14.)

²⁴ Bedömningen av språkbrukarens modersmål bygger på min egen kunskap om hur svenska som modersmål låter i Finland. I fråga om exempel i text har jag utnyttjat min personkännedom eller på något annat sätt kontrollerat saken.

²⁵ Här handlar det klart om det som Teleman (1984:128ff.) kallar ”normlucka”.

²⁶ Ett annat exempel på ett ofullständigt uppfattat uttryck är *ha en framhållning* i stället för *ha framförhållning*. Uttrycket är relativt ovanligt på svenska i Finland, vilket kan förklara att den vuxne språkbrukaren tog miste.

Också i tentamenssvar och s.k. mognadsprov²⁷ kan man se att studenterna eftersträvar formell sakprosa, dock utan att alltid lyckas helt. Då uppstår nästan korrekta konstruktioner som (1) *i detta samband fördes en diskussion*, (2) *att utnyttja sig av*, (3) *känslorna kan dock antyda på andra saker*, (4) *beräkningen av premiet har varit ändamål för en stor mängd forskning*, (5) *om det finns en god motivation att göra det*, (6) *att befoga personer* eller (7) *saken framlyftes starkt*.

Skribenterna har avsett något som (1) *i samband med detta* eller *i detta sammanhang*, (2) *att utnyttja* eller *att begagna sig av*, (3) *känslorna kan dock tyda på andra saker*, (4) *beräkningen av premiet har varit föremål för en mängd forskning*, (5) *om det finns ett gott motiv för att göra det*, (6) *att ge personer befogenhet* och (7) *saken framhövdes starkt*, *saken betonades starkt* eller *saken lyftes tydligt fram*.

I exemplen (1)—(3) har skribenten sammanblandat uttryck: *samband* och *sammanhang*, *utnyttja* och *begagna sig av*, *antya* och *tyda på*. I exempel (4) har *föremål* ersatts med *ändamål* av någon anledning som är svår att gissa sig till. Ingetdera ordet är ovanligt på något sätt, utan bägge ingår förmodligen i skribentens aktiva ordförråd. Man kan givetvis tala om *ändamålet med forskning*, men det betyder inte detsamma som *föremålet för forskning*. Tyvärr har jag inte haft någon möjlighet att be skribenten själv kommentera.²⁸ I exempel (5) kan man tänka sig att skribenten inte är helt klar över vilken skillnaden mellan *motiv* och *motivation* är. Av det större sammanhanget att döma handlade det inte om *att ha god motivation*, dvs. *lust*, utan uttryckligen om att ha *motiv*, dvs. *skäl* för en handling. I exempel (6) har den unga skribenten skapat verbet ”befoga” och inte känt till att endast participet *befogad* och substantivet *befogenhet* existerar. Möjligen kan det finska verbet *valtuuttaa* ha spelat in. I sista exemplet (7) är det främst sammansättningen *framlyfta* som känns ovan för att inte säga fel i sammanhanget. Löser man upp den och byter ut adverbet (*saken lyftes tydligt fram*) låter meningen genast bättre. En kontroll i Språkbankens olika

²⁷ Som avslutning på sina akademiska studier skriver varje studerande i Finland ett mognadsprov på sitt modersmål (finska eller svenska). (Tidigare kallades provet åtminstone vid Helsingfors universitet ”pro gradu-prov”.) Det är fråga om en traditionell uppsats som behandlar någon aspekt av den pro gradu-avhandling (ungefär C-uppsats) som den studerande har skrivit för sin examen. Uppsatsen skrivs utan hjälpmedel och under övervakning som vid en tentamen. Handledaren kontrollerar innehållet, modersmålslärares språket. Det händer att en studerande inte blir godkänd av modersmålslärares, men då ligger felen i regel på strukturplanet, sällan på ord- och frasnivå.

²⁸ Det handlar om handskrivna, inte datorproducerade, texter så resultatet av någon ofullständig redigering är det inte.

presskorporar²⁹ ger ingen som helst träff för det sammansatta verbet *framlyfta*, endast för varianten *lyfta fram*. Ett belägg för presensparticipformen *framlyftande* finns i Press 97 (*ett framlyftande av en inre given ordning*).³⁰ Den sammansatta formen är alltså inte otänkbar, men ytterst ovanlig. Eventuellt kan man tänka sig att den unga skribenten har haft verbet *framhäva* i tankarna. På detta skulle valet av adverbet *stark* kunna tyda.

Att tillägna sig ett kunskapsstoff samtidigt som man tillägnar sig ett fackspråk och en fackspråklig stil är alltid svårt. Man måste lära sig både ny terminologi och ett textmönster man inte har mött förr. För dagens studerande inte bara i Finland är detta extra svårt genom att de i varierande utsträckning förutsätts studera på ett språk (engelska) och redogöra för sina kunskaper på ett annat (modersmålet). Då kurslitteraturen är på engelska måste kopplingen mellan kursstoffet och undervisningsspråket göras av föreläsare och handledare under förutsättning att inte all undervisning också går på engelska.³¹ Om då en marknadsföringsstuderande skriver att det handlar om *att sätta sig i den potentiella kundens skor* är det inget att förvåna sig över, utan bara att översätta tillbaka till engelska.

Det är inte svårt att hitta halv- och ofärdiga konstruktioner och andra språkrodor i unga människors texter. Exempelen är många inte bara bland finlandssvenskar. Vissa felkonstruktioner gör att textpartiet blir obegripligt, andra att det kan uppfattas som komiskt. Men när en ung vuxen i en debatttext i sin studentkårs tidning skriver att hon hoppas kunna *leva ett självförsörjande liv inom en översiktlig framtid* har i varje fall jag lätt för att hålla mig för skratt.

2.3.2 Journalister talar och skriver

På journalister har man rätt att ställa språkkrav, tycker man. Dels utgår man från att deras språkbehärskning skall vara på en högre nivå än andras redan när de söker sig till journalistiken, dels tycker man att de själva också borde vara medvetna om vilket stort inflytande och ansvar de har som språkliga modeller. Så är det säkert också ofta.

²⁹ Internetadressen är <http://spraakdata.gu.se/lb/konk/>

³⁰ Textkorpuserna "Romaner II" ger en träff (*betydelselösa episoder ././ som blir framlyfta i vårt blickfält*) och "Äldre svenska romaner" en annan (*Två hållar framlyfies i sina järnringar*).

³¹ Inslaget av engelska i den högre akademiska undervisningen varierar givetvis starkt mellan olika discipliner. De ekonomiska vetenskaperna hör till dem där engelskan t.o.m. kan sägas dominera. Ett ökande antal studerande väljer också att skriva sina pro gradu-avhandlingar på engelska delvis med motiveringen att de kan sitt fackområde på detta språk. En annan motivering är att den finskspråkiga uppdragsgivaren inte kan svenska. Vid Svenska handelshögskolan kan pro gradu-avhandlingar inte skrivas på finska. Se Gunnarsson (1999) vad gäller inslaget av andra språk vid universitet i Sverige.

Tillfälliga lapsusar i direktsändning må vara studiovärdar och reportrar förlåtna, särskilt som de ibland korrigeras senare under sändningen.

De exempel ur finlandssvenska radio- och TV- sändningar jag plockar ur samlingen gäller alla skriven och uppläst text, dvs. det handlar om texter som även om de är tillkomna i hast ändå är genomtänkta på förhand. Så här kan det låta: (1) *Det pågående världskriget brådskade arbetet*, (2) *Mobutos närmast förtrodda*, (3) *språkdebatten har blomstrat till*, (4) *något sådant fanns ej att finna* eller (5) *trots avfolkningen kretsar sig en central del av bybornas liv om*.

Vad reportern eller nyhetsuppläsaren har avsett är förmodligen: (1) *Det pågående världskriget gjorde att arbetet brådskade*, (2) *Mobutos närmast förtrogna* eller *Mobutos närmast betrodda*, (3) *språkdebatten har blommat upp*, (4) *något sådant stod ej att finna* och (5) *trots avfolkningen rör sig en central del av bybornas liv om* eller *trots avfolkningen kretsar en central del av bybornas liv omkring*.

I exempel (1) har reportern använt verbet *brådska* med direktobjekt, vilket inte är möjligt på svenska. I exempel (2) spökar eventuellt *M:s förtrogna* eller personer som *Mobuto har förtroende för* i bakgrunden.³² I exempel (3) har reportern saknat känsla för hur de närliggande verben *blomstra* och *blomma* kan användas.³³ *Blomstra* kan visserligen användas i överförd betydelse om annat än växter, men det konstrueras ej med partikel och det uttrycker inte någon plötslig förändring. *Blomma* kan också användas i överförd betydelse och betecknar då ett tillstånd. Försett med partikel (*om*, *upp* eller *ut*) betecknar det något slag av förändring. *Blomma upp* kan t.ex. användas när den ständigt pågående finlandssvenska språkdebatten av någon anledning blir livligare än vanligt. Formuleringen tyder då på att debatten har varit något loj, och att det är positivt att den tar fart. Förmodligen har reportern ändå velat uttrycka en litet mer dramatisk vändning; gissningsvis är det uttrycket *hetta till* som spökar.³⁴ I exempel (4) kan man tänka sig att finskan påverkat verbvalet. En mycket ordagrann översättning av finskans *ei ollut löydettävissä* kan anas. (*Olla* betyder som nämnts också *finnas*; *löytää* betyder *finna* eller *hitta*.) Ett enkelt *fanns ej* hade varit tillräckligt på svenska. I exempel

³² Samma misstag har jag också noterat i en annan nyhetskälla, men då handlade notisen inte om Mobuto.

³³ Jag har kontrollerat användningen av dessa verb såväl i Nationalencyklopedins ordbok som i Språkbankens konkordanser.

³⁴ Det aktuella temat för språkdebatten hösten 1998 var den finlandssvenska skolan och undervisningen i och på svenska för skolklasser där ingångsfärdigheten i det svenska skolspråket kan vara mycket

(5) har nyhetsuppläsaren använt *kretsa* som reflexivt verb. Två tolkningar förefaller tänkbara: Uttrycket *kretsa (om)kring* alternativt *röra sig* kan ha föresvävat honom.

Det är möjligt att de nyhetsuppläsare och reportrar som dessa exempel härstammar från i högläsningsogonblicket själva har uppfattat att deras formulering inte har varit den bästa. I motsats till en talad direktsändning är det ändå svårt att på ett naturligt sätt korrigera sin text när den läses upp. Självkorrigeringar både vad gäller innehåll och språk får man däremot höra vid spontant tal.

Några exempel ur skriven journalistprosa får avsluta exemplifieringen: (1) *Människor som tillägnar sitt liv åt att hjälpa andra*, (2) *hitta inspiration från nordisk nytta*, (3) *inom detta hus ramar* och (4) *ogenerat utstrida en maktkamp*. Som alternativa formuleringar skulle jag föreslå: (1) *Människor som ägnar sitt liv åt att hjälpa andra*, *människor som ägnar sig åt att hjälpa andra* eller *människor som helgar sitt liv åt att hjälpa andra* (2) *hitta inspiration i det nordiska*, *få inspiration av det nordiska* eller *bli inspirerad av den nordiska nyttan* (3) *inom detta hus väggar*, *innanför detta hus* eller *under detta tak* och (4) *ogenerat utkämpa en maktkamp*, *ogenerat kämpa om makten*, *ogenerat strida om makten*, *ogenerat föra en kamp om makten*.

Man kan endast *tillägna* (dvs. *dedicera*) andra ett eget verk (en bok, ett konstverk etc.), inte sitt eget liv. Förmodligen är det verbet *ägna* som journalisten egentligen har tänkt på i det första exemplet (1). Det andra (2) är svårare att vrida rätt. Av sammanhanget framgår att det handlar om konstnärer som låter sig inspireras av det nordiska, dvs. av kulturen, naturen etc. Vilken ”nytta” det skulle kunna vara fråga om framgår faktiskt inte ens av en vidare kontext. Valet av prepositionen *från* beror förmodligen på finskt inflytande — *löytää jostakin* — där finskans relativ ofta översätts med *från*.³⁵ Formuleringen förblir ändå i grunden oklar. I det tredje exemplet (3) har den erfarna journalisten rört till det ordentligt. Av den vidare kontexten att döma står *hus* verkligen för en byggnad, och byggnader har bl.a. *tak* och *väggar*, men inte *ramar*.³⁶ Att det skulle vara fråga om en redigeringsmiss av något slag förefaller inte heller troligt.

varierande. Skolans möjligheter och skyldigheter att ge varje elev vad han eller hon behöver för sin språkliga utveckling engagerade då många.

³⁵ Vanliga exempel på finskt inflytande på valet av prepositionen *från* i finlandssvenskan är uttryck som *köpa något från butiken*, *låna en bok från biblioteket* i stället för *köpa (handla) i butiken*, *låna en bok på biblioteket*.

³⁶ Däremot kan en tavla, en spegel, ett fotografi m.m. och i överförd betydelse ett sammanhang, en verksamhet, en budget, en berättelse, ett avtal etc. ha *ramar*.

Det sista exemplet (4) innehåller ett verb som inte finns. Det handlar antagligen om en sammanblandning av *utkämpa* och *strida*.

Samtliga uttryck ovan är exempel på tillfälliga språkliga missar, inte på allmänfinlandssvenska uttryckssätt. Eftersom de alla har förekommit i nedskrivna texter är det ändå förvånansvärt att ingen — varken journalisten själv eller den som har haft ansvaret för en viss redaktion — har märkt något. När en text skrivs av en fastanställd journalist går den inte nödvändigtvis genom så många händer som när den skrivs av en frilans eller som beställningsuppdrag av någon utomstående. I sådana fall borde man kunna räkna med att någon läser texten och fattar beslut om publicering. Bland ovanstående exempel har en del producerats av frilansskribenter.

Finska förlagor och tidsbrist brukar ges som förklaringar till mindre lyckade eller helt misslyckade formuleringar. Bägge förklaringarna äger säkert sin riktighet, men poängen här är att mängden otillfredsställande konstruktioner har ökat på ett sätt som är påfallande. Med tanke på att massmediernas språk når så många är det inte likgiltigt hur det ser ut och låter. Massmedierna är en språkmodell som språkbrukarna möter i sitt eget hem redan vid köksbordet. De står för det svenska språk som den intresserade lyssnaren/läsaren med mycket liten ansträngning tar till sig så snart valet av tidning och radiokanal är gjort.

Massmediernas professionella språkbrukare bidrar med sitt språk till den språkliga erfarenhet som språkbrukarens känsla för språket skapas av. Om massmedierna i Finland inte bjuder på genuin, idiomatisk svenska, utan på ett språk som gungar, är det svårare för en språkbrukare att utveckla och bevara sin språkkänsla med mindre han eller hon väljer att konsumera sverigesvenska massmedier. Det är det inte så många som gör, inte heller bland journalisterna.

3 Att förstärka grunden

De exempel jag har resonerat kring här härstammar dels från unga och otränade skribenter, dels från äldre både utbildade och tränade språkbrukare med svenska som modersmål. I samtliga fall handlar det om språkliga tillkortakommanden som jag karakteriserar som uttryck-som-är-nästan-rätt. För den som kan finska är de inte omöjliga att förstå, och det är relativt lätt att tänka ut hur de egentligen borde heta. Förmodligen skulle en systematisk genomgång av texter producerade av yngre och äldre, otränade och tränade skribenter visa på vissa skillnader både när det gäller uttryckens art och deras antal.

I mitt resonemang har jag utgått från min subjektiva känsla av att något önskat är på väg att hända med svenskan som modersmål i Finland. Jag påstår att jag allt oftare reagerar på språkbrukares bristande språkkänsla, och att jag inte tvekar att tolka ett gungande och osäkert språkbruk som ett tecken på en begynnande språkförlust åtminstone på det kollektiva planet. Frågan lyder då: Kan man förstärka grunden så att språket inte rasar? Jag tror faktiskt man kan det.

Att tillägna sig ett språk och sedan bevara sin färdighet betyder att använda det i tillräcklig utsträckning och kontinuerligt. Många svenskspråkiga finländare lever i tvåspråkiga miljöer i sitt hem eller i sin närmiljö. Detta innebär att två språk s.a.s. konkurrerar om språkbrukarens tid och resurser.

Vi kan inte förändra vår språkliga verklighet, och de flesta av oss uppskattar den språkliga rikedom som livet på två språk innebär. Vad vi kan göra är att skärpa vår språkliga medvetenhet så att vi aktivt söker oss till sammanhang där vi kan använda det språk — svenska — som får mindre utrymme i miljön och i våra liv. Det jag här kallat språkgungning botar man inte med rödpennan eller annan skolmästarexercis, utan med goda språkmodeller och stimulerande helsvenska sammanhang. Nyfikenheten på hur det egentligen skall heta, och lusten att finna det bästa uttrycket för de egna tankarna och känslorna, vaknar när insikten om det egna personliga språkets möjligheter finns.

Litteratur

- Allén, Sture, 1999: *Modersmålet i fäderneslandet. Ett urval uppsatser under fyrtio år*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Gunnarsson, Britt-Louise, 1999: Svenska, English eller Deutsch – om språksituationen vid svenska universitet. I: *Språkvård* 4/99. S. 11–22.
- Grünbaum, Catharina, 1999: Ett språk i trångmål. I: *Språkbruk* 2/99. S. 6–7.
- Grönroos, Mickel, 1999: *Finlandssvenska av frekvens. Ett system för automatisk kontrastiv analys av jämförbara korpusar applicerat på finlandssvensk och sverigesvensk tidningstext*. Research Reports from the Department of Swedish, GU-ISS-99-4. Göteborg: Göteborgs universitet.
- af Hällström, Charlotta och Mikael Reuter, 2000: *Finlandssvensk ordbok*, Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken, Esbo: Schildts Förlags Ab.
- Linell, Per, 1978: *Människans språk. En orientering om språk, tänkande och kommunikation*. Lund: LiberLäromedel.
- Melin-Köpilä, Christina, 1996: *Om normer och normkonflikter i finlandssvenskan. Språkliga studier med utgångspunkt i nutida elevtexter*. Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 41, Uppsala (dissertation).
- Nationalencyklopedins ordbok*. 1995. Göteborg: Språkdata, Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker AB.
- Orden speglar samhället*. 1989. Sture Allén, Martin Gellerstam och Sven-Göran Malmgren. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Reuter, Mikael, 1997: *Översättning och språkriktighet*. Helsingfors: Svensk språktjänst AB.
- Språkbankens konkordanser på Internet, 24.7.2000.
<<http://sprakdata.gu.se/lb/konk/index.html>>
- Tandefelt, Marika, 1988: *Mellan två språk. En fallstudie om språkbevarande och språkbyte i Finland*. Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Multiethnica Upsaliensia 3, Uppsala (dissertation).

Tandefelt, Marika, 1996: *På vinst och förlust. Om tvåspråkighet och språkförlust i Helsingforsregionen*. Forskningsrapporter från Svenska handelshögskolan nr 35, Helsingfors.

Teleman, Ulf, 1984: *Språkrätt. Om skolans språknormer och samhällets*. Malmö: Liber Förlag.

Teleman, Ulf, 1991: *Lära svenska. Om språkbruk och modersmålsundervisning*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag.

Westman, Margareta, 1998: *Språkets lustgård och djungel*. Stockholm: Norstedts.

FINLANDSSVENSKA STUDENTERS SVENSKA: ANVÄNDNING OCH FÄRDIGHET

Therese Leinonen

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I denna rapport presenteras resultaten av forskningsprojektet *Svensk språkfärdighet hos finlandssvenska förstaårsstuderande*. Projektet har bedrivits vid Institutionen för språk och kommunikation vid Svenska handelshögskolan i Helsingfors under åren 1999–2000. Huvudsyftet med projektet har varit att mäta färdigheten i svenska bland unga finlandssvenskar som nyligen inlett sina universitetsstudier. Språkfärdigheten har analyserats med beaktande av faktorer som tvåspråkighet och regional variation inom Svenskfinland.

I något mer än två decennier har forskare i Finland mer aktivt ägnat sig åt forskning kring olika lingvistiska och pedagogiska aspekter av tvåspråkigheten. Den samhällsvetenskapliga – sociologiska, demografiska, juridiska – sidan av disciplinen har längre anor. Främst har undersökningarna gällt eleverna i de finlandssvenska skolorna och på senare tid även språkbadsmetodiken. Undersökningar som gäller vuxnas tvåspråkighet är mer sällsynta, men några sådana finns. Gruppen *unga vuxna* har däremot hittills stått utanför forskarnas intresse.

Unga finlandssvenskars svenska har debatterats flitigt i massmedierna under de senaste åren. Många svensklärare känner oro för sina elevers språkfärdighet, och studenterna själva känner sig osäkra inför sina skriftliga arbeten på svenska.¹ Enbart en känsla av att något är på tok hjälper ändå ingen. Ungdomar har i alla tider fått ta emot kritik för sitt språk av äldre generationer. Då det gäller en minoritet kan en dålig språklig självkänsla, som ytterligare sänks av de vuxnas kritik, i värsta fall leda till ett

¹ I Hbl 20 maj 2000 ingick t.ex. en artikel med rubriken "Lärare oroliga för elevernas modersmål". Enligt artikeln var frågan om modersmålet i de finlandssvenska skolorna ett aktuellt ämne på lärarförbundets vårmöte, och man konstaterade bl.a. att det aldrig "sett så dystert ut som nu" (Lybeck 2000). Finlands Svenska Lärarförbunds ordförande Dan Johansson följde upp artikeln med en debattartikel där han menade att de elever i de finlandssvenska skolorna som behöver extra undervisning i svenska för att klara av att följa med undervisningen borde få det (Johansson 2000).

språkbyte, dvs. till att man föredrar att använda majoritetsspråket. Ett svagt språk behöver byggas upp, och unga behöver framför allt *uppmuntras* till att *använda* språket och utveckla det till ett fullödigt verktyg som duger i alla situationer, såväl privat som professionellt.

I och med att antalet tvåspråkiga ökar och allt fler finlandssvenskar lever i tvåspråkiga miljöer där finskan är dominerande blir dock utrymmet för svenskan mindre, och de situationer där man kan höra och använda svenska reduceras. Dagens unga finlandssvenskar måste mer medvetet än tidigare generationer söka sig till svenska sammanhang för att kunna använda språket. Svenskan finns inte alltid i näromgivningen.

Finlandssvenskarna har möjlighet att studera helt eller delvis på sitt modersmål inom de flesta vetenskapliga områden. Svensk- och tvåspråkiga universitet finns i Helsingfors, Åbo och Vasa. Men trots att undervisningen bedrivs på svenska kan största delen av all kurslitteratur vara på engelska eller finska. Träningen i att läsa och skriva på svenska kan bli ytterst knapp. Samtidigt förutsätts den som fått sin akademiska utbildning på svenska kunna representera det svenska språket på sin framtida arbetsplats.

Enligt nuvarande bestämmelser² finns det krav på kurser i muntlig och skriftlig kommunikation i svenska och finska, dvs. i modersmålet och det andra inhemska språket, för alla universitetsstuderande. Läsåret 1995–1996 genomfördes på uppdrag av kansler för Åbo Akademi en kartläggning av ämnet nordiska språk. Arbetsgruppen gick igenom samhällets behov av utbildning och forskning inom ämnet nordiska språk. Den formaliserade också de olika språkliga krav som kan vara relevanta för en rad olika yrken och därmed för studerande som studerar andra ämnen än språk, dvs. blivande jurister, ekonomer, läkare, präster, journalister m.m. (Rapport från profileringsgruppen i nordiska språk, 1996). Våren 1999 tillsatte rektorerna vid Helsingfors universitet, Svenska Handelshögskolan och Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet en arbetsgrupp för att planera ett samarbete i Helsingforsregionen i fråga om språkundervisningen för svenskspråkiga studenter. Gruppen kom fram till att det

² Enligt 17 § grundlagen är finska och svenska Finlands nationalspråk. Denna bestämmelse konkretiseras av en språklag (148/1922) och i lag stadgade språkkunskaper i finska och svenska för tjänstemän (lag därom 149/1922). Det praktiska genomförandet av språkundervisningen bestäms inom de enskilda universiteten.

finns stora brister i den undervisning i modersmålet som bör ges svenskspråkiga studerande (Språkallians mellan Helsingforsregionens universitet, 1999).

Man har alltså ur olika synvinklar diskuterat syftet med och det praktiska genomförandet av den svenska modersmålsundervisningen vid våra universitet. För att man verkligen skall kunna se över modersmålets roll i och andel av den finlandssvenska akademiska utbildningen, måste man dock känna till vilken språklig nivå studenterna ligger på då de inleder sina studier. Sedan måste man möta dem där.

1.2 Syfte och avgränsningar

Syftet med denna undersökning är att mäta färdigheten i det svenska språket hos första årets studerande som gått igenom den finlandssvenska skolan och som har vunnit inträde vid ett finlandssvenskt universitet eller en svenskspråkig utbildning inom ett tvåspråkigt universitet. Undersökningen är uppbyggd så att den skall kunna

- 1) jämföra finlandssvenska förstaårsstuderande med sverigesvenska förstaårsstuderande inom fyra olika utbildningssektorer,
- 2) jämföra olika akademiska utbildningssektorer med varandra inom respektive land,
- 3) studera en tänkbar variation inom den finlandssvenska gruppen utifrån variablerna språkanvändning, tvåspråkighet och region,
- 4) studera hur finlandssvenska studerande själva skattar sin färdighet i svenska och finska samt
- 5) ställa den självskattade färdigheten i svenska i relation till resultat i språktest.

Bland bakgrundsfakta om de informanter som testas finns också uppgifter som i sig utgör intressanta resultat. Således presenteras användningen av svenska bland de finlandssvenska studenterna som ett separat resultat. Dessa resultat har dock inte varit ett huvudsyfte för denna undersökning, utan utgör i första hand en bakgrund för den fortsatta analysen av språkfärdigheten.

Den första jämförelsen (1) motiveras med att det kan anses vara ett mål för den finlandssvenska skolan att varje vuxen finlandssvensk som slutfört sin skolgång skall behärska det svenska språket så väl att hon eller han kan studera på svenska. Varje finlandssvensk studerande skall kunna inhämta information ur svenska medier och som

utexaminerad utan svårighet arbeta var som helst inom det svenska språkområdet. Finlandssvenska ungdomar bör alltså kunna uppnå i stort sett samma testresultat som sverigesvenska.

Den andra jämförelsen (2) mellan olika akademiska sektorer bygger på att olika vetenskapliga discipliner kan tänkas locka till sig studerande med olika språkliga förutsättningar och intressen. Att låta den finlandssvenska studerande ungdomen representeras av studerande inom endast en eller ett par discipliner skulle ge en allt för snäv bild av verkligheten. I projektet inkluderas därför studerande inom den ekonomisk-merkantila ("ekonomer"), den juridiska ("jurister"), den pedagogiska ("pedagoger") och den humanistiska ("historiker") sektorn. Ekonomer, jurister, pedagoger och historiker har alla språket som ett viktigt arbetsredskap; pedagogerna fungerar dessutom som språkliga modeller i skolorna.

Den finlandssvenska undersökningsgruppen spjälks upp och analyseras utifrån variablerna språkanvändning, tvåspråkighet och region (3). En sådan analys motiveras av att finlandssvenskarna är mycket heterogena till sin språkliga profil. Variablerna språkanvändning, tvåspråkighet och region är dock beroende av varandra. Användning av svenska språket hänger starkt ihop med tvåspråkighet genom att en person som kommer ur ett tvåspråkigt hem eller en tvåspråkig miljö automatiskt använder svenska i mindre utsträckning än en person uppvuxen i en enspråkig miljö. I Österbotten är miljön mer svensk än i södra Finland. Detta innebär att sydfinländare konfronteras mer med finskan i sitt dagliga liv än österbottningarna. Äktenskap över språkgränsen är även vanligare i södra Finland än i Österbotten, vilket bidrar till att det finns fler tvåspråkiga i södra Finland (jämför avsnitt 1.3).

Hur variabeln kön påverkar språkfärdigheten kontrolleras också trots att detta inte är av primärt intresse för undersökningen.

Undersökningen gäller enbart skrivet språk. Det talade språket saknar inte intresse, men hade varit mer resurskrävande att undersöka. Med beaktande av att modersmålet skall kunna användas som ett intellektuellt verktyg i akademiska studier är avgränsningen befogad också i övrigt.

Förutom att mäta färdigheten i svenska hos finlandssvenska förstaårsstuderande syftar denna undersökning också till att mäta vad studenterna själva anser om sin egen färdighet i svenska och i landets majoritetsspråk finska (4). Färdigheten i finska har inte

mätts med hjälp av några test. Att konstruera test som verkligen motsvarade varandra i båda språken hade varit svårt. Talarnas egen bild av sin färdighet i språken är dock av vikt eftersom den inverkar på det språkliga beteendet.

Slutligen (5) ställs studenternas egen skattning av sin färdighet i svenska i relation till den mätta språkfärdigheten. Syftet är att visa på om de finlandssvenska studenterna har en realistisk bild av sin modersmålsfärdighet.

1.3 Språksituationen bland unga svensk- och tvåspråkiga i Finland

Finland är ett officiellt tvåspråkigt land där de svenskspråkiga utgör något under 6 procent av befolkningen. Den finlandssvenska befolkningen är i huvudsak koncentrerad till tre regioner: den finländska sydkusten, Österbotten och Åland. I annars helfinska områden finns dessutom några s.k. svenska språköar, där den svenskspråkiga befolkningen utgör en liten minoritet med anor på orten och bl.a. svensk skola.

Åland är ett enspråkigt svenskt landskap. I Österbotten bor de flesta svenskspråkiga i enspråkigt svenska kommuner eller i tvåspråkiga kommuner med svensk majoritet. I södra Finland är den svenskspråkiga befolkningen bosatt främst i tvåspråkiga kommuner med antingen svensk eller finsk majoritet.³ (Språkfördelningen i Svenskfinland, 1999.)

I och med att andelen svenskspråkiga är mindre i södra Finland än i Österbotten och på Åland är möjligheterna att använda svenska mindre där. I Österbotten och på Åland kan man använda svenska både med flera personer och i fler varierande sammanhang än i södra Finland. Det svenska i Österbotten och på Åland stärks ytterligare av att man kan följa med Sveriges TV och radio. I södra Finland är utbudet av TV- och radioprogram på svenska betydligt mindre. Även de personliga kontakterna med Sverige är större i Österbotten och på Åland än i södra Finland. Utflyttningen till Sverige har varit stor från Österbotten, vilket innebär att många österbottningar har släktingar i Sverige.

Andelen exogama äktenskap, dvs. äktenskap mellan en finsk- och en svenskspråkig, har under de senaste årtiondena ökat konstant. Detta har lett till att

³ En enspråkig kommun är en kommun där hela befolkningen talar samma språk eller där högst 8 procent eller mindre än 3000 personer talar landets andra språk. Om minoriteten uppgår till över 3000 personer eller mer än 8 procent av befolkningen klassificeras kommunen som tvåspråkig med antingen finsk eller svensk majoritet. (Svenskt i Finland 1998:6.)

andelen personer som är uppvuxna i tvåspråkiga hem också ökar. År 1995 var andelen tvåspråkiga av alla svenska och tvåspråkiga familjer i hela landet 43,8 procent (som familj räknas äktenskap och samboförhållanden i alla åldrar). I Nylands län var andelen 53,8 procent, i Åbo och Björneborgs län 53,7 procent och i Vasa län 27,4 procent. (Finnäs 1998:31–33.)

Enligt gällande språklag (sedan 1922) registreras modersmålet för varje invånare i landet. Dessa uppgifter ligger till grund för landets språkstatistik. Invånarna uppger själva sitt (och sitt barns) modersmål. Vid språkregistreringen existerar inte alternativet tvåspråkig, utan de som anser sig vara tvåspråkiga är tvungna att välja antingen svenska eller finska som sitt officiella modersmål. Tendensen har varit att allt fler barn ur tvåspråkiga familjer har svenska som sitt officiella modersmål. Av barn födda inom tvåspråkiga äktenskap år 1978 registrerades ca 43 procent som svenskspråkiga, medan motsvarande siffra för år 1995 var 62 procent (Finnäs 1998:16). Antalet barn i de finlandssvenska skolorna ökar också. Sedan början av 1980-talet har antalet inskrivna elever i årskurs 1 i de finlandssvenska grundskolorna konstant varit större än motsvarande årsklass barn med svenska som registrerat modersmål (Finnäs 1998:17). Detta betyder att många barn som är registrerade som finskspråkiga väljer skolgång på svenska.

Enligt en pågående undersökning som Utbildningsstyrelsen utför (Utbildningsstyrelsen 1999) har andelen elever i de finlandssvenska skolorna som kommer från tvåspråkiga hem ökat från en femtedel till nästan en tredjedel av alla elever sedan 1980-talet. Dessutom konstateras att bland de elever som kommer från helt svenskspråkiga hem finns det fler och fler som använder mycket finska och behärskar det finska språket. I synnerhet i de högre klasserna finns det många svenskspråkiga som talar finska regelbundet och som därför i praktiken kan räknas som tvåspråkiga. De regionala skillnaderna är dock stora.

Våren 1999 utförde Svensk Ungdom en enkätundersökning om unga vuxna finlandssvenskars attityder till politik, språk och tolerans. Undersökningsgruppen bestod av finlandssvenskar, dvs. av personer med svenska som registrerat modersmål, i åldern 18 till 30 år från hela Svenskfinland. Av de tillfrågade använde 65,8 procent endast svenska hemma. Utanför hemmet använde 55,9 procent endast eller mest svenska. Detta pekar på en relativt hög grad av användning av svenskan. Om informanterna kan dock

sägas att ålänningarna och österbottningarna, dvs. personer från de landskap där andelen svenskspråkiga är störst, var något överrepresenterade i undersökningen. Könsfördelningen var också något sned – 59 procent av svararna var kvinnor och 41 procent män. (Unga vuxna finlandssvenskar om politik, språk och tolerans i dagens Finland, 1999.)

Under hösten 1999 lät Svenska Finlands folkting genomföra en undersökning i huvudstadsregionen där finskspråkig servicepersonals attityder till svenska jämfördes med svenskspråkigas språkbruk och förväntningar i förhållande till de finskspråkiga. Undersökningen analyserades av professor Erik Allardt. Man kom fram till att 81 procent av de svenskspråkiga i huvudstadsregionen alltid eller för det mesta använde finska på stan (t.ex. i butiker eller restauranger). Vid kontakt med myndigheter var siffran 68 procent. De flesta svenskspråkiga i huvudstadsregionen väljer alltså att använda finska på stan, också i kontakt med myndigheter som borde kunna betjäna dem på svenska. Enligt undersökningen trodde de svenskspråkiga att de finskspråkiga skulle reagera mer negativt om samtalet inleddes på svenska än vad de finskspråkiga i själva verket sade sig göra. Den äldsta åldersgruppen i undersökningen (över 50 år) använde något mindre finska än de yngre, vilket visar på en generationsskillnad bland finlandssvenskarna i fråga om språkanvändningen på stan och med myndigheter. (Svenska på stan, 2000.)

Sedan 1970-talet har ett flertal forskare intresserat sig för vilken språkgrupp finländare på olika orter identifierar sig med. Den första undersökningen utfördes på orterna Pargas, Lovisa och Gamlakarleby. Det visade sig att mellan 6 och 8 procent av befolkningen identifierade sig med båda språkgrupperna (den svenska och den finska). Medelåldern bland dem som identifierade sig med båda grupperna var lägre än i den svenskspråkiga och den finskspråkiga gruppen. De som ansåg sig tillhöra båda språkgrupperna ansåg sig också ha ungefär lika goda kunskaper i svenska som i finska, och hade en mer heterogen familjebakgrund än de som identifierade sig endast med den ena språkgruppen. (Sandlund 1970.)

I en undersökning bland svenskspråkiga i Helsingforsregionen år 1977 sade sig 17 procent tillhöra de tvåspråkiga eller båda språkgrupperna. Enligt en riksomfattande postenkät bland svenskspråkiga hushåll gjord av Finska Gallup 1980 ansåg sig däremot endast 1 procent av de tillfrågade tillhöra den tvåspråkiga språkgruppen. Också i

Helsingfors var siffran då endast 1 procent. 8 procent kunde inte svara på frågan. (Allardt & Starck 1981:161–162.)

Flera forskare har undersökt språkgruppsidentifikationen i Helsingforsregionen. Karmela Liebkind (1984) har undersökt 15–16-åriga ungdomar i Helsingfors samt deras föräldrar. Hon har kommit fram till att det förutom en svenskspråkig och en finskspråkig grupp finns en tydlig tvåspråkig grupp. Det är alltså inte fråga om en identifikation med båda språkgrupperna, utan en separat tvåspråkig identitet. Den tvåspråkiga gruppen identifierade sig inte mer med den ena språkgruppen än med den andra. Om de svenskspråkiga i undersökningen kan sägas att föräldragenerationen identifierade sig mycket starkt med sin egen grupp och mycket lite med de finskspråkiga, medan de svenskspråkiga ungdomarna i högre grad också kunde identifiera sig med den finskspråkiga gruppen. (Liebkind 1984:172ff.)

Också Catharina Visapää (1996) anser att det går att urskilja en särskild tvåspråkig identitet. Hon har undersökt självidentifikation och språkbruk bland 13-åringar i en finlandssvensk skola i Helsingfors, och har kommit fram till att de tvåspråkiga (dvs. uppvuxna i ett hem med en svenskspråkig och en finskspråkig förälder) håller på att bygga upp en egen identitet som varken är finlandssvensk eller finsk. De tvåspråkiga vill helt enkelt identifiera sig som tvåspråkiga. Orsaken till detta menar Visapää är att de tvåspråkiga känner att de inte blir helt accepterade som medlemmar vare sig i den finlandssvenska eller den finska gruppen. (Visapää 1996:69.)

Marika Tandefelt (1996) har undersökt språkgruppsidentifikation bland något äldre tvåspråkiga i Helsingforsregionen. Den yngsta informanten var 32 år och den äldsta 61. Bland dessa informanter var det vanligt att personer uppvuxna i tvåspråkiga hem identifierade sig som finlandssvenskar. Någon tendens till en egen tvåspråkig gruppidentifikation fanns inte. (Tandefelt 1996:160–165.)

Vad man väljer att svara på frågor om sin språkliga identitet beror i hög grad på hur frågorna ställs och i vilket sammanhang. Olika forskares slutsatser kan därför variera mycket. Säkerligen finns det också en stor variation inom Svenskfinland bland faktorer som påverkar den språkliga identiteten. Utifrån ovannämnda undersökningar verkar det ändå som om det bland den yngre generationen finländare fanns tvåspråkiga som har börjat forma en egen identitet. Orsakerna till detta kan vara många. De tvåspråkiga blir fler och fler och därmed finns det ett större underlag för en gemensam

grupp och identitet. Under den senaste tiden har tvåspråkigheten dessutom diskuterats mer bl.a. i massmedierna och därmed blivit mer synlig. Tvåspråkigheten har också diskuterats i mer positiva termer nu än tidigare.

1.4 Forskning i finlandssvenskt elevspråk

Under 1980- och 1990-talen forskades det en hel del i finlandssvenska skolelevers färdighet i svenska och kring tvåspråkiga i de finlandssvenska skolorna. Viking Brunell (1988), Ulla Laurén (1994), Christina Korkman (1995) och Christina Melin-Köpilä (1996) har skrivit doktorsavhandlingar i ämnet, och vid Åbo Akademi genomfördes under åren 1986–1989 projektet *Tvåspråkighet i skolan* som Marketta Sundman (1994) har sammanställt en rapport över. En bra och omfattande översikt över den finländska tvåspråkighetsforskningen ges i boken *Barnet, skolan och tvåspråkigheten* av Marketta Sundman (1998). Ingegerd Nyström (1986, 1991) har i några artiklar behandlat språket i studentuppsatser. Gemensamt för alla ovannämnda undersökningar är att materialet för dem är insamlat under 1980-talet. Undersökningar som gäller unga finlandssvenskars modersmålsfärdighet under 1990-talet finns inte.

Viking Brunell (1988) har i en rad undersökningar undersökt barn i den finländska grundskolan. Vid undersökning av läsförståelsen har han kommit fram till att den mest avgörande faktorn för läsfärdigheten är den sociala bakgrunden. Brunells konklusion är ändå att det inte är föräldrarnas sociala status i sig som är avgörande, utan de resurser som följer av detta: bokliga resurser i hemmet, attityder till skolan etc. Elever från enspråkigt svenska hem klarar sig också något bättre än tvåspråkiga eller finskspråkiga barn. Ytterligare presterar flickor lite bättre än pojkar och tätortsbor lite bättre än barn från glesbygden. Elever med stark dialektal bakgrund har också något fler svårigheter i modersmålsundervisningen i skolan än barn som har högspråket som modersmål. Vid jämförelse mellan olika grupper har Brunell ändå kommit fram till att skillnaderna inom grupperna är större än skillnaderna mellan dem. Den individuella variationen är alltså stor, och den språkliga och sociala bakgrund man har är inte avgörande för färdigheten i svenska. De skillnader som finns mellan olika grupper klarar grundskolan ändå inte av att utjämna, utan skillnaderna finns fortfarande kvar i grundskolans nionde klass. (Brunell 1988.)

Huvudsyftet med projektet *Tvåspråkighet i skolan* (Sundman 1994) var att jämföra språkfärdigheten i svenska och finska hos tvåspråkiga elever i finlandssvensk

skola med matchade enspråkigt svenska och finska barn. Undersökningsgruppen bestod av sammanlagt 370 elever i finlandssvenska skolor fördelade på fyra olika årskurser i grundskolan och på fyra orter med olika språkstruktur i södra Finland. Dessutom fanns en finsk kontrollgrupp. För att mäta språkfärdigheten användes ordförrådtest, cloze-test och uppsatsskrivning. I denna undersökning klarade sig enspråkigt svenska barn i medeltal lite bättre än tvåspråkiga i de svenska språktest som användes. Men den mest avgörande faktorn för framgången i testen var också i denna undersökning den sociala bakgrunden. Barn till högutbildade föräldrar hade en god språkfärdighet oberoende av om de var en- eller tvåspråkiga. Analysen av uppsatserna visade däremot inga stora skillnaderna mellan tvåspråkiga och enspråkigt svenska elever. De tvåspråkiga hade en något högre felfrekvens, och det mest utmärkande var att de enspråkigt svenska eleverna använde fler idiomatiska samt litterära ord och uttryck.

För sin doktorsavhandling *Tvåspråkiga och enspråkiga skolelevers skriftliga produktion* undersökte Ulla Laurén uppsatser skrivna av tvåspråkiga och enspråkigt svenska elever i tre olika årskurser i Vasa. Hennes undersökningsgrupp bestod av sammanlagt 172 elever, och hon jämförde de tvåspråkiga och enspråkiga eleverna i fråga om performans och fel i uppsatsskrivning. Med performans avsåg hon variabler som komplexitet, produktivitet, variation och unikhet. En av hennes hypoteser var att de tvåspråkiga eleverna i sitt skrivande skulle visa fler tecken på språklig kreativitet än de enspråkiga. Lauréns slutsats är dock att det inte finns några signifikanta skillnader i kreativitet mellan enspråkiga och tvåspråkiga elevers skrivande. En- och tvåspråkiga elever är alltså lika produktiva och använder ett lika komplext och variationsrikt språk. Vid undersökningen av felfrekvenser visade det sig att de tvåspråkiga gjorde något fler fel och att skillnaden i felfrekvensen var störst bland de äldsta eleverna. Den socioekonomiska bakgrunden korrelerade inte med språkfärdigheten enligt denna undersökning. (Laurén 1994.)

Syftet för Christina Korkmans (1995) doktorsavhandling *Tvåspråkighet och skriftlig framställning* var att kartlägga hur väl finskdominerat tvåspråkiga elever behärskar det svenska språket i fri uppsatsskrivning i den finlandssvenska skolan. Med finskdominerat tvåspråkiga avsåg Korkman personer som i livet utanför skolan använde huvudsakligen finska. Hon hade valt att koncentrera sig på denna grupp eftersom hon ansåg att de allra största problemen fanns här, medan de balanserat tvåspråkiga klarar

sig lika bra som enspråkigt svenska elever. Det hon ville undersöka var hur språklig bakgrund, ålder och kön påverkar språkfärdigheten samt vilka de språkliga bristerna är. För att komma åt detta jämförde hon finskdominerat tvåspråkiga och maximalt svenskspråkiga elever i årskurs 6 och 9 i svenska skolor i Esbo, Helsingfors, Karleby, Pargas och Vanda. Det sammanlagda antalet testpersoner var 120. När det gäller vokabulären konstaterade Korkman att de enspråkigt svenska eleverna bl.a. skrev längre uppsatser och använde fler ovanliga ord. De tvåspråkiga gjorde betydligt flera fel, och den enda feltypen som tycktes minska med åldern var de ortografiska felen. Korkman menar precis som Brunell (1988) och Sundman (1994) att den sociala bakgrunden är av vikt för språkfärdigheten, men hon anser att den språkliga bakgrunden väger lika mycket som den sociala. Här måste man hålla i minnet att Korkmans tvåspråkiga informanter var finskdominerade i jämförelse med informanterna i de tidigare nämnda undersökningarna. Den individuella variationen var stor även i detta material.

Att dessa undersökningar i tvåspråkiga elevers språkfärdighet har gett till synes något olika resultat kan bero på att de testtyper som använts har varit av olika slag och att olika delområden av språket därför testats. Undersökningsorterna har också varierat. I Svenskfinland finns som nämnts ett brett spektrum av orter med olika språkstruktur. Många olika typer av tvåspråkiga samhällen finns representerade, och det stöd svenskan kan få i samhället utanför hemmet och skolan varierar därför mycket. Sammanfattningsvis kan man dock säga att det verkar som om de tvåspråkiga eleverna generellt hade något sämre färdigheter i svenska än de enspråkigt svenska eleverna. De individuella skillnaderna är dock stora och många olika faktorer spelar in. Den språkliga bakgrunden i hemmet är inte ensam avgörande för färdigheten i svenska.

De nyss nämnda undersökningarna har främst jämfört en- och tvåspråkiga elever i de finlandssvenska skolorna med varandra. I sin avhandling *Om normer och normkonflikter i finlandssvenskan* har Christina Melin-Köpilä sett på det finlandssvenska språkbruket mer som en helhet och jämfört finlandssvenska och sverigesvenska elevers förhållande till en standardnorm. Hon har främst undersökt förekomsten av provinsialismer i det finlandssvenska elevspråket, och studerat den regionala variationen vid användningen av finlandssvenska särdrag. Materialet bestod av 289 uppsatser skrivna av elever i årskurserna 7 och 9 i grundskolan och årskurs 2 i gymnasier i Mariehamn, Närpes, Åbo, Lovisa och Björneborg. En av Melin-Köpiläs

hypoteser var att hon skulle komma att finna stora skillnader i skoluppsatsernas språk, så att eleverna i Närpes och Mariehamn skulle visa sig ha betydligt färre finskinfluerade drag än eleverna på de övriga orterna. Detta visade sig också vara fallet. Vidare menar Melin-Köpilä att de regionala skillnader som förekom uttryckligen beror på inflytande från finskan och inte hör ihop med dialektskillnader. Nya fennicismerna uppstår på tvåspråkiga orter och sprids sedan bl.a. via massmedierna till enspråkigt svenska områden. Melin-Köpilä konstaterar att provinsialismer i regel förekommer mycket sparsamt i elevuppsatser skrivna i de högre klasserna i Sverige. I Finland däremot finns en hel del provinsialismer kvar ännu i gymnasieuppsatserna och de finns till och med i vuxenspråket. I Sverige märks provinsialismer i talspråket, men sällan i skrift. Melin-Köpilä menar att den finlandssvenska modersmålsundervisningen har utvecklats i en sådan riktning att man försvarar användningen av vissa etablerade finlandismer. Hon konstaterar att det i princip är den sverigesvenska normen man följer i Finland, men att vissa finlandssvenska ord i praktiken uppfattas som standard medan de sverigesvenska motsvarigheterna över huvud taget inte används.

Ingegerd Nyström (1986, 1991) har liksom Melin-Köpilä koncentrerat sig på särdrag i finlandssvenskan i förhållande till sverigesvenskan. Vid en undersökning av studentuppsatser har hon märkt att det råder en stor språklig osäkerhet i synnerhet bland svagare skribenter och att känslan för språket håller på att luckras upp. De särfinländska dragen märks inte bara på den lexikala nivån. Vid valet av prepositioner råder stor osäkerhet, och också i fråga om meningsbyggnaden gör finlandssvenska abiturienter (elever i gymnasiets sista klass), både goda och svaga skribenter, brott mot de allmänsvenska reglerna.

Den åldersgrupp Nyström har undersökt ligger närmast den som är föremålet för föreliggande undersökning. Att en språklig osäkerhet råder bland nästan vuxna personer då de skriver ett prov där man kan anta att de skriver på toppen av sitt kunnande är otvivelaktigt bekymmersamt. Med denna undersökning har vi för avsikt att mäta just språkkänslan och i vilken mån unga vuxna finlandssvenskar besitter ett idiomatiskt svenskt språkbruk.

2 Metod och material

2.1 Språktesten och deras teoretiska bakgrund

2.1.1 Språk och språktest

Det mänskliga språket är ett ytterst komplext men raffinerat rationellt system för kommunikation. Språket består av enheter på olika nivåer som kombineras enligt vissa regler. Man brukar urskilja följande nivåer: fonetik, fonologi, morfologi, lexikon, syntax, semantik och textstruktur (se t.ex. Karlsson 1994). På alla nivåer finns regler som bestämmer hur delarna skall sammanfogas. Dessutom finns det regler för hur språket skall användas i en viss situation, det s.k. pragmatiska regelsystemet (Hyltenstam & Stroud 1991:33). Detta gäller t.ex. sociolingvistisk och kulturell kompetens samt genrekompetens.

I språket kan man skilja mellan en receptiv och en produktiv språkförmåga, dvs. förmåga att förstå och att själv producera. Vidare kan man skilja mellan muntlig och skriftlig språkfärdighet. På så vis får man fyra olika delfärdigheter inom språket: lyssna, läsa, tala och skriva. (Skutnabb-Kangas 1981:34-35.)

Språket använder man för att kommunicera med andra och för att kommunicera med sig själv. I kommunikation med andra kan språket användas för att informera, påbjuda, reglera kontakter och uttrycka känslor. I den inre kommunikationen använder man språket för att uppfatta och uppmärksamma omgivningen, känna igen och minnas, föreställa sig och tänka, analysera och bearbeta problem samt planera och styra handlingar. Dessutom kan man använda språket för att identifiera sig med andra som talar samma språk eller samma språkvarietet. (Linell 1982:21–23.)

Enligt Linell (1982:252–253) består det man kan kalla för *optimal språkbehärskning* av följande komponenter: språkriktighet, situationsanpassning, precision, variation, nyskapande, individualitet och automatik. Han menar att knappast någon individ kan uppfylla dessa krav till fullo – man kan alltid lära sig fler ord och att kommunicera i nya situationer – men att detta är det mål som ”språkutvecklingen strävar eller bör sträva mot”.

Denna undersökning handlar om modersmålsfärdighet, dvs. språkfärdighet på den nivå som kan komma närmast den optimala språkbehärsningen. Vi har inte gått ut för att mäta rätt och fel, lämpligt och mindre lämpligt. Avsikten har i stället varit att komma ett steg djupare, att nå fram till individens språkkänsla. Att ha språkkänsla innebär att man har sinne för det idiomatiska språkbruket, och detta är något som särskilt karakteriserar den infödde språkbrukaren. Känsla för språket är en förutsättning för att man skall kunna vara situationsanpassad, precis, nyanserad, nyskapande och personlig i Linells mening, förutom att man kan hantera språket korrekt.

Av tidsmässiga, resursmässiga och praktiska skäl kan hela repertoaren inom språkfärdigheten hos ett större antal individer inte testas inom ramen för en undersökning. Man måste välja vad man mäter, och därmed också vara medveten om vad man inte mäter. Några enkla språktest vid en enskild tidpunkt kan naturligtvis aldrig ge full rättvisa åt en individs fulla språkfärdighet. Men när ett stort antal individer testas och grupper jämförs med varandra kan man räkna med att slumpmässiga skillnader som testen eventuellt genererar jämnas ut. Om skillnaderna i medeltal i testresultat mellan olika grupper är statistiskt signifikanta kan man alltså räkna med att det finns en verklig skillnad mellan grupperna åtminstone i fråga om de delfärdigheter man mäter.

Även andra faktorer än ren språkfärdighet kan naturligtvis påverka resultaten i språktest. Hur väl man presterar i ett språktest är beroende av faktorer som intelligens, motivation, koncentrationsförmåga etc. Men det går knappast att särskilja en ren språkförmåga som inte samspelar med andra faktorer, och ett test där inga andra faktorer spelar in är i praktiken omöjligt att konstruera. (Tandefelt 1996:32ff; Sundman 1994:7ff.)

Eftersom antalet informanter i denna undersökning är stort har testformer som inte är alltför tidskrävande vid genomförandet och efterbehandlingen valts. Exempelvis uppsatsskrivning skulle ha blivit för betungande för informanterna, och analysen av materialet skulle ha tagit för mycket tid i anspråk. Vi har därför utgått från två typer av lucktest som går relativt snabbt att fylla i och sedan gå igenom på ett objektivt sätt: ett idiomatiktest och ett cloze-test. Testen kan sägas mäta både den produktiva och den receptiva språkfärdigheten.

De två testformerna är valda så att de skall komplettera varandra i någon mån.⁴ Idiomatiktestet mäter hur väl informanten behärskar idiomatiska svenska uttryckssätt medan cloze-testet är ett integrativt test som främst mäter den allmänna språkfärdigheten och förmågan att förstå en text som en helhet. Resultaten de två testen i denna undersökning korrelerar ändå starkt med varandra (Pearsons korrelationskoefficient 0,614, $p < 0,01$). Den relativt höga korrelationen mellan testen kan kanske delvis förklaras av att testen trots allt delvis mäter liknande områden av språkfärdigheten. Å andra sidan går språkfärdigheten egentligen inte att bryta upp i enskilda delar, utan den är en sammanhängande helhet, och färdighet inom ett område innebär oftast också en behärskning av andra områden. Till en del kan korrelationen mellan testen säkert också tillskrivas faktorer som intelligens och koncentrationsförmåga som inverkar på resultaten i båda.

Båda testen provades och utvecklades i en begränsad pilotundersökning våren 1999. I pilotundersökningen deltog studerande i Helsingfors som studerade något av ämnena ekonomi, juridik eller humaniora. De valda testen och testformerna presenteras närmare nedan.

2.1.2 Idiomatiktestet

Språk är mer än bara ord och grammatik. Den som lärt sig ett språk genom ordböcker och grammatikor talar kanske formellt korrekt, men språkbruket uppfyller inte nödvändigtvis kraven på idiomatik. Ordet *idiomatisk* kopplas ihop med det infödda talet eller skriften. En person som är uppvuxen med ett visst språk kan om språkliga uttryck fölla yttranden som ”det är så man brukar säga”, utan att direkt vara medveten om varför man brukar säga så. Vissa drag i språket är svårare än andra att lära in för en som inte vuxit upp med språket i fråga. Vilka drag är det då som kan skilja infödd språkfärdighet från icke-infödd språkfärdighet på en avancerad nivå?

Yorio (1989:68) har undersökt den skriftliga produktionen hos andraspråksinlärare av engelska för att finna tecken på idiomatik. Han har kommit fram till att de texter som ger det mest idiomatiska intrycket karakteriseras av att de, förutom att de är fria från grammatiska fel, innehåller idiomatiska ordkombinationer, t.ex. kollokationer. Även Enström (1997:77) konstaterar: ”Grunden för ett språks idiomatik utgörs inte av

⁴ För att ge läsaren en uppfattning om testen visas i bilaga 1 och 2 första sidan av respektive test.

enskilda ord, utan av större lexikaliska enheter.” Enström (1997) har undersökt behärsknigen av kollokationer hos personer med utländskt ursprung i Sverige som befinner sig på en avancerad språkfärdighetsnivå i svenska. Hennes slutsats är att trots att de i övrigt befinner sig på en avancerad nivå har de svårigheter med de idiomatiska ordkombinationerna. Enström (1997:84–85) menar vidare att inlärare på denna nivå undviker fel i sin språkliga produktion genom att undvika kollokationer och välja andra uttryckssätt i stället. Kollokationer går ofta att ersätta med ett enda verb. Kollokationen *ställa krav* går t.ex. att ersätta med det enkla verbet *kräva*. Genom en sådan undvikande strategi blir språket formellt korrekt, men samtidigt begränsas möjligheterna till variation.

I en jämförelse av invandrabarn som går i svensk skola i Sverige med enspråkigt svenska barn har Ekberg (1998) kommit fram till att de tvåspråkiga invandrabarnen använder färre konventionaliserade strukturer än de svenska barnen. Slutsatsen är att invandrabarnen förlitar sig mer på de grammatiska reglerna än på färdiga lexikala helheter i språket.

Ett inte fullt utvecklat språk kan förutom i språkinläringssituationer även förekomma vid situationer av språkförlust. Språkförlust innebär en avtagande kompetens i språket antingen hos en individ eller på samhällsnivå. Språkförlust kan förekomma vid språkkontakt, då användningen av det ena språket minskar med resultatet att färdigheten i detta språk avtar. Exempel på sådana situationer är då urbefolkningen inom ett område kommer i kontakt med ett erövrade folkslag eller vid immigration då immigranternas färdighet i hemlandsspråket småningom avtar. På individnivå kan språkförlust märkas så att en tidigare uppnådd kompetens i ett språk avtar eller att full kompetens i ett språk aldrig uppnås. På samhällsnivå innebär språkförlust att färre och färre individer behärskar språket i fråga, och vid fullständig språkförlust övergår alla talare så småningom till ett annat språk. (Tandefelt 1996:9–25; Janson 1997.)

Mellan andraspråksinläring och språkförlust finns enligt Andersen (1989:385) stora likheter. Andraspråksinlärnarnas brister i andraspråket beror på begränsad kontakt med språket i fråga och med människor som talar språket som sitt modersmål. På samma vis får personer som talar ett vikande språk begränsad kontakt med och användning av sitt modersmål p.g.a. att majoritetsspråket är det dominerande språket i sam-

hället. Denna brist på användning av språket får likadana språkliga konsekvenser för ett vikande språk som för andraspråksinlärare. Följden kan t.ex. bli att vissa idiomatiska ordkombinationer inte lärs in.

Idiom är fraser som är metaforiserade i sin helhet och som är semantiskt ogenomskinliga (Clausén & Lyly 1995:26). Man kan alltså inte gissa sig till deras innebörd utgående från de enskilda ordens betydelse, utan man måste lära sig idiomerna som helheter. Man skall veta att det heter *gjuta olja på vågorna*. *Gjuta* går inte att ersätta med t.ex. *hälla*, *ösa* eller *breda*, och man kan inte gissa sig till att uttrycket betyder 'verka lugnande i upprörd situation' (SO s.v. *gjuta*), utan man måste ha lärt sig det.

Kollokationer är kombinationer av ord där sannolikheten att orden skall påträffas tillsammans är större än att de förekommer vart för sig. Vissa adjektiv förekommer t.ex. oftast tillsammans med vissa substantiv, och vissa substantiv kombineras med vissa verb (Enström 1996:99–104). Kollokationer kan var antingen öppna eller slutna. De öppna kollokationerna är syntaktiskt produktiva, men orden i fraserna tenderar att uppträda tillsammans, exempelvis *skära något i bitar/skivor/strimlor*. Slutna kollokationer är fasta både syntaktiskt och lexikalt. Leden kan inte flyttas om eller byggas ut med bestämmningar. *Spela piano* är ett exempel på en sluten kollokation. (Clausén & Lyly 1995:25–26.)

Gemensamt för idiom och kollokationer är att de inte går att konstruera med hjälp av språkets grammatiska regler, utan de måste läras in som helheter. Detta innebär att de är en del av språkets lexikon (Anward & Linell 1977). De grammatiska reglerna i ett språk går relativt fort att lära in. Lexikonet däremot tar lång tid att lära in, inlärningsprocessen är komplicerad och blir aldrig helt avslutad (Enström 1996:13). På en avancerad språkfärdighetsnivå är det oftast lexikonet som är den begränsande faktorn (Enström 1996:204). Vissa ord är naturligtvis lättare att lära in än andra. Faktorer som påverkar om ett ord är lätt eller svårt att lära in är bl.a. graden av abstraktion, semantisk genomskinlighet och frekvens (Enström 1997:74–77).

Idiom och kollokationer är svåra att lära in genom att de ofta är både semantiskt ogenomskinliga och relativt infrekventa i språket. Dessutom är de i de flesta fall språkspecifika och får alltså inte stöd i något annat språk. Eftersom de är svåra att lära kan man också hypotetiskt anta att de är en del av lexikonet som försvinner fort i en

språkförlustsituation. Idiomen är, som andra metaforiska uttryck, ett stilmedel och ett sätt att variera språket – en källa till den stilkänsla och variationsrikedom som en modersmålstalare skall besitta. En bristande stilkänsla är ett tecken på att färdigheten i ett språk håller på att avta (Campbell & Muntzel 1989:195; Hyltenstam 1996:14).

Idiomatiktestet i denna undersökning är ett lucktest med svenska idiom och kollokationer. Idiomen utgör en större del än kollokationerna. Testet är lånat från Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet. Provformen har använts vid inträdesprov till journalistiklinjen vid Svenska social- och kommunalhögskolan under flera år. För det prov som har använts i den här undersökningen har vi sammanställt uppgifter som ingått i prov under de senaste åren. Det finns sammanlagt 30 luckor och uppgifterna är i huvudsak hämtade ur autentisk text i Dagens Nyheter.

Vid vissa luckor i testet har vi valt att godkänna även andra svarsalternativ än det ord som fanns i den autentiska texten. De olika svaren vägdes under pilotundersökningens gång och ett antal alternativ som är korrekta både semantiskt och syntaktiskt utkristalliserades. Inga fler svarsalternativ har godkänts under den egentliga undersökningens gång, eftersom genomgången då skulle gå snabbt och inga subjektiva värderingar fick påverka resultaten. Eftersom det är fråga om fasta fraser är det dock endast vid några få luckor som olika alternativ är möjliga, och ofta handlar det om olika tidsformer av samma verb.⁵

2.1.3 Cloze-testet

Cloze-testet är en form av lucktest som utvecklades av Wilson Taylor på 1950-talet. Ursprungligen utvecklades testformen för att mäta texters läsbarhet, men snabbt märkte man också hur väl testet lämpade sig för att mäta språkfärdighet. Man började använda det för att jämföra tvåspråkiga individers färdighet i deras båda språk och följa med utvecklingen av språkfärdigheten hos inlärare av främmande språk (Oller 1979:354).

Standardformen av testet går ut på att man ur en text utelämnar vart *n*:te ord och ersätter det med en lucka som testpersonen skall fylla i. Det vanliga är att luckorna finns med 5 till 10 ords mellanrum (Oller 1979:375). Orden plockas bort systematiskt, och på så vis kan alla typer av ord, både formord och innehållsord, bli luckor. Denna slump-

⁵ Exempel på olika svarsalternativ som godkänts är *Studier på lamm visar att nikotin i tobaksrök sätter kroppens försvar mot syrebrist ur spel/funktion och Polisen grep rånarna då de stod i beråd/begrepp att lämna banken.*

mässighet är viktig, eftersom avsikten med ett cloze-test är att man skall maximera de språkdrag som testas också då samspelet mellan faktorer som påverkar testpersonens lösningsförmåga kan vara okänt (Enkvist & Kohonen 1978:183). Det rekommenderas dock att man hoppar över sifferuppgifter och egennamn. Ett rekommenderat minimalantal luckor för testet är 50, men fler luckor är alltid en fördel. (Mauranen 1987:31.)

Testformen bygger på att man skall kunna fylla i en ofullständig text bara man uppfattar den som en helhet, på samma sätt som ögat klarar av att fylla i en ofullständig bild (Mauranen 1987:20). Ordet *cloze* har också samband med gestaltpsykologins *closure*, och är enligt Oller (1979:341) en ”felstavning” av det engelska verbet *close*. Två centrala begrepp för att kunna fylla i en ofullständig text är *redundans* och *expektansgrammatik* (eng. *expectancy grammar*).

Redundans innebär att språket innehåller så mycket överflödigt information att budskapet kan nå fram trots störningar på vägen. Cloze-testet innebär att man minskar på redundansen i en text då man utelämnar ord, och eftersom man behöver mindre redundans ju bättre man kan ett språk fungerar testet som ett mått på språkfärdighet. (Mauranen 1987:20–21.)

Oller (1979:42–44) menar att för att kunna fylla i luckorna i ett cloze-test korrekt måste man kunna beakta krav som ställs både inom satsen och i kontexten. I synnerhet innehållsorden och de grammatiska konnektorerna kan kräva att man utnyttjar information som förekommit flera satser tidigare. För att kunna göra detta utnyttjar den som fyller i testet sin expektansgrammatik. Expektansgrammatiken är ett inbyggt system hos språkbrukaren som gör att han kan ordna lingvistiska element i relation till varandra och i relation till den extralingvistiska kontexten (Oller 1979:16–35).

Oller (1979:70) talar om cloze-testet som ett integrativt test, dvs. ett test som testar många olika delar av språkfärdigheten på samma gång. Han menar att cloze-testet också fyller kraven på ett pragmatiskt test. Det innebär att den som utför testet måste ta hänsyn till de krav som kontexten ställer och kunna förstå och producera meningsfulla sekvenser av de språkliga elementen i relation till den extralingvistiska kontexten. Det betyder att språktestet inte är isolerat från verkligheten, utan uppfyller kraven på naturlighet (se Oller 1979:33). Cloze-testet är alltså ett mått på hur väl man kan klara sig på ett visst språk i en naturlig kommunikationssituation.

Mauranens (1987:85) undersökningsresultat ger stöd åt tidigare antaganden om att cloze-testet är ett mångsidigt integrativt test. Hennes undersökning pekar dock på att det till största delen mäter språkbehärskning på mikronivå.

Enligt Enkvist & Kohonen (1978:184) finns det en hög korrelation mellan cloze-test och flervalstest som mäter läsförståelse på samma text. Korrelationen mellan cloze-test och olika test som mäter läsförståelse och verbal förmåga ("reading skills and verbal skills") har varierat mellan 0,50 och 0,85.

När det gäller att välja en text för cloze-testet menar Oller (1979:364) att vilken text som helst i princip duger för ändamålet. Textens svårighetsgrad har inte betydelse för hur stor spridning testet ger bland dem som testas. Detta betyder enligt Oller inte att man skall låta bli att försöka anpassa textens svårighetsgrad till den grupp som testas, men att testtypen tillåter en viss flexibilitet.

Texten som vårt cloze-test bygger på är en tidningsartikel med temat datorer och Internet hämtad ur *Affärsvärlden* nr 44, 28 oktober 1998. Texten motsvarar den typ av språk som man kan förutsätta att en förstaårsstuderande skall behärska. Vid valet av text var det av vikt att texten till sitt sakinnehåll inte fick gynna någon av de utbildningssektorer som informanterna representerar (ekonomi, juridik, pedagogik och historia). Dessutom fick texten inte innehålla någonting som är specifikt finländskt eller svenskt eftersom finlandssvenskarnas och sverigesvenskarnas prestationer måste vara jämförbara. Datorer är alla unga människor i dag vana vid oberoende av studieinriktning.

I början av texten har en kort introduktionsdel lämnats intakt, och efter det har vart 7:nde ord ersatts med en lucka. Siffror, namn och återkommande ord (såsom *Internet, franska*) har dock fått stå kvar. I sådana fall finns nästa lucka efter 14 ord. Antalet luckor i testet är 63.

Tabell 1 visar fördelningen av ordklasser i den text som cloze-testet bygger på, samt fördelningen bland testorden i cloze-testet. Klassen *formord* utgörs av artiklar, infinitivmärket, formellt subjekt, kopulaverb och temporala hjälpverb. Jag har fört samman dessa ord i en grupp på grund av att formorden är så självklara för en modersmålstalare att ifyllandet av dessa luckor inte har utgjort något problem.

Tabell 1. Fördelningen av ordklasser i texten som cloze-testet bygger på samt bland testorden

	hela texten		testorden	
	n	%	n	%
substantiv	177	27,7	16	25,4
adjektiv	47	7,4	4	6,3
pronomen	33	5,2	7	11,1
räkneord	14	2,2	0	0,0
verb	68	10,6	4	6,3
particip	4	0,6	2	3,2
adverb	68	10,6	6	9,5
partiklar	8	1,3	1	1,6
prepositioner	90	14,1	6	9,5
konjunktioner	42	6,6	5	7,9
formord	88	13,8	12	19,0
totalt	639	100,0	63	100,0

Som framgår av tabell 1 är substantiven och i synnerhet verben, dvs. typiska innehållstunga ordklasser, något underrepresenterade bland luckorden i cloze-testet jämfört med hela texten. Likaså är andelen prepositioner lägre bland testorden än i hela texten. Däremot är formorden och pronomenen något överrepresenterade. Eftersom formorden knappast bidrar till någon spridning bland informanterna när man testar modersmålstalare är det inte så positivt att just de har blivit överrepresenterade i testet. Men eftersom luckorna är slumpmässigt uppkomna kan man inte påverka ordklassfördelningen. Det som i stället har gjorts är att testet har förlängts till 63 luckor i stället för det rekommenderade minimiantalet 50. Det borde följaktligen finnas tillräckligt många luckor som kan ge spridning mellan informanterna.

För att garantera att de ord som utgör de korrekta svaren i testet hör till ett ordförråd som man kan förutsätta att en svensktalande skall behärska har jag kontrollerat ordens frekvens i de konkordanser som Språkbanken lagt ut på Internet. Vid en sökning ser man det totala antalet träffar i korpusarna Press 65, Press 76, DN 1987, Press 95, Press 96, Press 97, Press 98, Bonniersromaner I och Bonniersromaner II. Frekvenserna för orden i cloze-testet rör sig mellan 1 444 593 och 31. De ord som har en frekvens under 2 000 har jag valt att jämföra med Alléns (1971) frekvensordbok för att se om Allén klassar dem som svensk basvokabulär eller inte. Det rör sig om 15 ord.

Materialet för frekvensordboken består av svensk dagstidningstext från år 1965. Det enda ord som inte visar sig höra till basvokabulären är ordet *tebolag* som också var det infrekventaste vid sökningen i Språkbankens konkordanser. Övriga 62 ord i testet är alltså frekventa svenska ord som man kan vänta sig att en vuxen modersmålstalare skall känna till.

Vid poängräkningen kan man använda sig av olika metoder. Exaktordsmetoden innebär att man godkänner endast det ord som fanns i den ursprungliga texten. Denna metod har fått kritik för att den inte godkänner synonymer som t.o.m. kan vara ”bättre” än det ord som textens författare använt. En annan vanlig metod är att godkänna alla ord som är korrekta syntaktiskt och i kontexten. En svaghet med denna metod är ändå att den som granskar resultaten måste göra en personlig bedömning varje gång han ställs inför ett nytt ord. Enligt Oller (1979:367–368) finns det dock bevis på så starka korrelationer mellan de olika sätten att räkna poäng att det slutgiltiga resultatet inte påverkas av vald metod. I synnerhet om det gäller ett helt test med minst 50 luckor rekommenderar han exaktordsprincipen eftersom den är enklast att genomföra.

Vid poängräkningen för cloze-testet har jag använt en kombination av exaktordsmetoden och kontextuell riktighet. Detta betyder att jag utgått från exaktordsmetoden, men beslutat att godkänna även vissa synonymer som fastställts på förhand. Precis som vid idiomatiktestet vägdes olika synonymer under pilotundersökningens gång, och vilka ord som skulle godkännas slogs fast.⁶

När det gäller framgången i testet är slumpfaktorn lite större i detta test än i idiomatiktestet eftersom många kontextuellt riktiga svar inte har godkänts. Det lägsta poängtalet någon har uppnått i detta test är 13 och det högstuppnådda 50. Att ingen nått högre poäng än 50 av 63 förklaras just av att inte alla kontextuellt riktiga ord har godkänts utan endast det ursprungliga ordet och några få synonymer. Testet har ändå gett en god spridning.

2.2 Bakgrundsdata om informanterna

I samband med testningen har varje finländsk informant fyllt i ett formulär med bakgrundsfrågor. Syftet med bakgrundsformuläret har varit att kunna dela in informanterna i grupper enligt hemort, modersmål, språkanvändning och kön. Dessutom har

⁶ Exempel på synonymer som godkänts är *framgången* för *succén* och *kostnadsfri/avgiftsfri* för *gratis*.

en självskattning av informantens färdighet i svenska och finska ingått i bakgrundsformuläret. (Se bilaga 3.)

Utifrån hemorten har informanterna delats in i två grupper: sydfinländare och österbottningar. Sydfinlänarna i denna undersökning är till största delen från huvudstadsregionen, men också personer från östra och västra Nyland samt Åboland finns med. Inga ålänningar finns i materialet.

Som svar på frågan om modersmålet fanns alternativen *svenska*, *finska*, *tvåspråkig (svenska och finska)* samt *annat*. En del av informanterna har kryssat för två alternativ, svenska och tvåspråkig. Dessa svar har tolkats som att de är tvåspråkiga (antagligen med svenska som starkare språk och/eller som officiellt modersmål i befolkningsstatistiken).

Ordet *modersmål* är liksom *tvåspråkig* inte helt entydigt definierat till sitt innehåll. Modersmål kan tolkas som det språk man lärt sig först, det man kan bäst, det man använder mest eller det språk man identifierar sig med. Hur informanterna har tolkat orden *modersmål* och *tvåspråkig* kan vi inte veta. Antagligen har större delen av dem som kryssat för alternativet *tvåspråkig* vuxit upp i ett hem med två språk. I fortsättningen av denna uppsats syftar *tvåspråkig* dock på det svar informanterna själva gett på frågan om modersmålet, och någon kontroll av hemspråksförhållandena har inte gjorts. Som motsats till *tvåspråkig* används av praktiska skäl uttrycket *enspråkig* om de informanter som angett endast svenska som modersmål, även om ingen universitetsstudierande, varken i Finland eller Sverige, naturligtvis är helt enspråkig. (Se bl.a. tabell 5 och avsnitt 4.4.)

Några av dem som deltog i testningen har finska eller något annat språk som modersmål. Dessa har uteslutits ur undersökningen eftersom syftet är att mäta finlandssvenska studenters färdighet i det svenska språket. Likaså har tvåspråkiga personer med finskspråkig skolgång gallrats bort, eftersom skolan spelar en viktig roll för att forma den finlandssvenska identiteten och stödja språkutvecklingen.

2.3 Språkindex

För att få veta i vilken utsträckning informanterna använder det svenska språket har ett språkindex konstruerats. Språkindexet baserar sig på frågor om hur mycket informanterna använder svenska

- med familj och släkt
- bland vänner och i umgänge
- på arbetet
- i samband med hobbyer
- vid läsning.

Svarsalternativen täcker en skala från 1 till 5, där 1 betyder att man aldrig använder svenska och 5 att man alltid använder svenska i ett visst sammanhang. Alla fem frågor väger lika mycket. Språkindexet är det aritmetiska medeltalet av svaren på dessa frågor. För att göra materialet mer överskådligt har informanterna delats in i 4 grupper enligt språkindex. Grupperna är språkindex på <2,5 (svenska används mindre än något annat språk), 2,5–3,4 (lika mycket svenska som något annat språk), 3,5–4,4 (mest svenska) och 4,5–5 (bara eller nästan bara svenska). (Se kapitel 3 och avsnitt 4.3.)

2.4 Självskattning

Självskattning är ett subjektivt mått på språkfärdighet som främst har använts inom sociologin och andra samhällsvetenskaper. Lingvister strävar i allmänhet efter att mäta språkfärdighet genom olika slag av test eller genom analyser av muntligt eller skriftligt språkligt material. Den självskattade färdigheten är emellertid av vikt, eftersom individens syn på sin egen färdighet styr det språkliga beteendet i högre grad än den reella färdigheten gör (Broo 1974:52; Sandlund 1970:10). För talare av ett minoritetsspråk kan upplevelsen av att vara mindre kompetent på minoritetsspråket leda till att man undviker att använda det. En sådan känsla av att inte ha fullgod färdighet i språket kan bottna i en i och för sig välmenad vilja och ett krav hos mer kompetenta talare att upprätthålla en norm och ett gott språk. Språkliga kommentarer av andra kan dock leda till en sänkt språklig självkänsla hos individen, vilket i sin tur kan få negativa följder för språkbevarandet och gruppen (Hyltenstam & Stroud 1991:95-96).

Självskattning har konstaterats korrelera rätt väl med olika slag av språktest (Macnamara 1969:86; Lindman & Alho 1971:34). Men självskattningen kan påverkas av ett antal olika faktorer. Man har t.ex. oftast en mer realistisk bild av sin egen färdighet i ett språk som man har mycket kontakt med än i ett språk som man sällan använder (Lindman & Alho 1971:34). Studerandes skattning av sin egen färdighet i språk har också visat sig påverkas av de betyg de har fått av sina lärare (Macnamara 1969:86). Vidare överskattar personer lätt sin färdighet i ett språk som har hög status,

medan de underskattar sin färdighet i språk med lägre status (Hansegård 1968:112). Tidigare undersökningar av finlandssvenskars självskattade färdighet i svenska och finska är få och vid det här laget gamla (se t.ex. Sandlund 1970). Någon möjlighet till jämförelse av resultaten från föreliggande undersökning med tidigare undersökningar existerar därför inte.

Varje finlandssvensk informant i denna undersökning har gjort en självskattning av sin färdighet i svenska och i finska. För bägge språken bildar svarsalternativen en skala från 1 till 5. 1 innebär ingen färdighet och 5 modersmålsfärdighet. Att samma skala använts för bägge språken tillåter en jämförelse av informanternas uppfattning om sin färdighet i svenska och sin färdighet i finska.

2.5 De finlandssvenska informanterna

Det finländska materialet är insamlat vid Svenska handelshögskolan i Helsingfors och dess enhet i Vasa (ekonomer), Helsingfors universitet (jurister, historiker), Åbo Akademi (historiker) och Österbottens Högskola vid Åbo Akademi (pedagoger).

Insamlingen skedde under tiden 7.9.1999–18.10.1999. Målet var att testa samtliga förstaårsstuderande inom de aktuella ämnena vid ovannämnda universitet. Vi kontaktade därför universiteten och fick insatt en timme för testningen under någon introduktionskurs för nya studenter. På detta sätt lyckades vi samla så gott som hela årskurser.

Det totala antalet finländska informanter som deltog i testningen var 265. Personer som inte har svenska som modersmål eller som ett av sina modersmål har dock som tidigare nämnts gallrats ut. Likaledes har personer med skolgång på ett annat språk än svenska uteslutits ur undersökningen (se avsnitt 2.2). Dessutom har en åldersgallring skett. Det visade sig att de som börjar sina studier kan ha relativt olika bakgrund med olika slag av tidigare utbildningar och därför en ganska stor åldersspridning. För att informanterna skulle bilda en någorlunda enhetlig grupp beslutade vi att ta med personer födda mellan åren 1978 och 1981, dvs. 17–21-åringar. Denna åldersgrupp är av intresse eftersom den består av personer som nyligen gått igenom den finlandssvenska grundskolan och gymnasiet. Gruppen unga vuxna är därtill en grupp som hittills i ringa utsträckning har varit föremål för forskning.

Antalet personer som inte fyllde antingen ålderskriterierna eller de språkliga kriterierna för undersökningen visade sig vara större än väntat. Relativt många av dem

som deltog i testningen har därför gallrats ur. Antalet informanter som fyller alla kriterier för undersökningen blev då 181.

Eftersom hela årskurser av förstaårsstuderande inom olika utbildningar testats är grupperna mycket olika till sin sammansättning. Antalet informanter inom de olika utbildningarna i denna undersökning varierar och är beroende av hur många nya studenter som tagits in vid universiteten. Även t.ex. könsfördelningen är mycket ojämn på grund av att vissa utbildningar attraherar det ena könet framför det andra. För att tolkningarna av resultaten skall vara riktiga ges nedan en beskrivning av informantgruppernas sammansättning.

I tabell 2 ses fördelningen av informanter med hemort i södra Finland respektive Österbotten inom de olika utbildningar som ingår i undersökningen.

Tabell 2. Andelen sydfinländare och österbottningar bland informanterna

	sydfinländare		österbottningar		totalt	
	n	%	n	%	n	%
ekonomer	87	72,5	33	27,5	120	100,0
jurister	12	100,0	0	0,0	12	100,0
pedagoger	6	16,7	30	83,3	36	100,0
historiker	8	61,5	5	38,5	13	100,0
totalt	113	66,2	68	33,8	181	100,0

Ekonomerna utgör den största gruppen av informanter. De är sammanlagt 120. Blivande ekonomer som börjat sina studier har testats både i Helsingfors och Vasa, och därmed ingår i gruppen informanter med hemort både i södra Finland och i Österbotten. Sydfinländarna överväger dock. Sydfinländarna är 87 (72,5 %) medan österbottningarna är 33 (27,5 %).

Juristerna är endast 12 och alla är sydfinländare.

Pedagogerna är sammanlagt 36. De blivande pedagogerna studerar i Vasa och största delen av dem har också sin hemort i Österbotten. Endast 6 (16,7 %) av pedagogerna kommer från södra Finland.

Historikergruppen består av 13 informanter. Av dessa kommer 8 (61,5 %) från södra Finland och 5 (38,5 %) från Österbotten.

Totalt sett finns det fler sydfinländare än österbottningar bland informanterna. Sydfinländarna är 113 (66,2 %) och österbottningarna 68 (33,8 %).

Tabell 3 visar könsfördelningen bland de finlandssvenska informanterna inom de olika utbildningarna.

Tabell 3. Könsfördelningen bland de finlandssvenska informanterna enligt utbildning

	kvinnor		män		totalt	
	n	%	n	%	n	%
ekonomer	46	38,3	74	61,7	120	100,0
jurister	7	58,3	5	41,7	12	100,0
pedagoger	33	91,7	3	8,3	36	100,0
historiker	8	61,5	5	38,5	13	100,0
totalt	94	51,9	87	48,1	181	100,0

Ekonomgruppen är mansdominerad. Männerna utgör 61,7 procent medan kvinnorna utgör 38,3 procent. Bland juristerna däremot finns det något fler kvinnor än män. Av juristerna är 58,3 procent kvinnor och 41,7 procent män. Läraryrket i Finland är mycket kvinnodominerat, och även bland pedagoginformanterna i denna undersökning utgör kvinnorna en stor majoritet (91,7 %). Av historikerna är 61,5 procent kvinnor och 38,5 procent män.

Totalt sett är könsfördelningen bland de finlandssvenska informanterna relativt jämn – 51,9 procent kvinnor och 48,1 procent män. Men som tabell 4 visar finns det en viss snedfördelning mellan regionerna.

Tabell 4. Könsfördelningen bland sydfinländare och österbottningar

	kvinnor		män		totalt	
	n	%	n	%	n	%
sydfinländare	49	43,4	64	56,6	113	100,0
österbottningar	45	66,2	23	33,8	68	100,0
totalt	94	51,9	87	48,1	181	100,0

Bland sydfinländarna finns fler manliga än kvinnliga informanter (43,4 % kvinnor, 56,6 % män), vilket beror på att det bland de sydfinländska ekonomerna, som är den största informantgruppen, finns fler män än kvinnor. Bland österbottningarna däremot finns fler kvinnliga än manliga informanter (66,2 % kvinnor, 33,8 % män), främst p.g.a. att en så stor del av pedagogerna är kvinnor och största delen av pedagogerna kommer från Österbotten.

Andelen tvåspråkiga av alla informanter är 23,2 procent. Bland sydfinländarna är andelen tvåspråkiga 29,2 procent och bland österbottningarna 13,2 procent. Tabell 5 visar andelen en- och tvåspråkiga inom de olika utbildningarna.

Tabell 5. En- och tvåspråkiga informanter i Finland

	enspråkiga		tvåspråkiga		totalt	
	n	%	n	%	n	%
ekonomer	90	75,0	30	25,0	120	100,0
jurister	7	58,3	5	41,7	12	100,0
pedagoger	31	86,1	5	13,9	36	100,0
historiker	11	84,6	2	15,4	13	100,0
totalt	139	76,8	42	23,2	181	100,0

Pedagogerna och historikerna har den lägsta andelen tvåspråkiga, 13,9 respektive 15,4 procent. Den låga andelen tvåspråkiga bland pedagogerna har samband med att största delen av pedagogerna är österbottningar. Bland ekonomerna är andelen tvåspråkiga högre, 25,0 procent, vilket till viss del kan förklaras av att sydfinländarna överväger i denna grupp. Bland juristerna är andelen tvåspråkiga ovanligt stor, hela 41,7 procent. Den skiftande andelen tvåspråkiga i olika utbildningar kan också spegla själva yrket och de språkliga krav det ställer. Skolan, där pedagogerna kommer att arbeta, är en entydigt svensk miljö. Historikernas placering i yrkeslivet är inte lika entydig. De kan bl.a. bli lärare, men också arbeta på svenska eller finska inom kultursektorn i vid mening. I ekonom- och juristyrket i Finland klarar man sig däremot knappast utan rätt goda kunskaper i finska.

Som en gemensam benämning på de finländska informanterna i denna undersökning använder jag *finlandssvensk*. Jag är medveten om att alla informanter i denna undersökning kanske inte själva skulle klassa sig som finlandssvenskar, men i detta

sammanhang behövs en gemensam benämning för alla dem som gått i skola på svenska i Finland, studerar på svenska och har svenska som åtminstone ett av sina modersmål. Begreppet *finlandssvensk* används som motsats till *sverigesvensk*.

2.6 Den sverigesvenska jämförelsegruppen

Det sverigesvenska jämförelsematerialet är insamlat vid Uppsala universitet (ekonomer, jurister, historiker), Umeå universitet (pedagoger) och Göteborgs universitet (ekonomer, pedagoger).

Största delen av det sverigesvenska materialet samlades in under hösten 1999 (september-december). Endast materialet från Göteborg är insamlat under våren 2000. Orsakerna till att det tagit längre tid att få ihop det sverigesvenska materialet än det finlandssvenska är att det visade sig vara betydligt svårare än väntat att få ihop tillräckligt stora jämförelsegrupper. Eftersom sverigesvenskarna uttryckligen skulle vara en jämförelsegrupp och representera enspråkigt svenska individers modersmålsfärdighet måste gruppen bestå av individer som vuxit upp helt på svenska. Också i Sverige är ju den språkliga verkligheten mångskiftande, och personer som har ett annat modersmål än svenska eller talar något annat språk hemma har inte tagits med i undersökningen. Det allra största problemet med att få ihop det sverigesvenska materialet utgjorde ändå åldern. För att det skall gå att jämföra den finlandssvenska och den sverigesvenska gruppen med varandra måste åldersspridningen vara densamma. Det visade sig under undersökningens gång att personer som påbörjar sina universitetsstudier i Sverige i medeltal är betydligt äldre än finländska förstaårsstudierande. I Sverige måste därför många grupper av studerande kontaktas, och till sist fick de studenter som var i rätt ålder för undersökningen (födda 1978–1981) handplockas. Sammanlagt har 206 sverigesvenska studenter deltagit i testen. Av dem fungerar 129 som informanter i denna undersökning.

Tabell 6 ger en översikt över de sverigesvenska informanternas fördelning på olika utbildningar samt kön.

Tabell 6. De sverigesvenska informanterna

	kvinnor		män		totalt	
	n	%	n	%	n	%
ekonomier	42	63,6	24	36,4	66	100,0
jurister	10	58,8	7	41,2	17	100,0
pedagoger	25	78,1	7	21,9	32	100,0
historiker	7	50	7	50	14	100,0
totalt	84	65,1	45	34,9	129	100,0

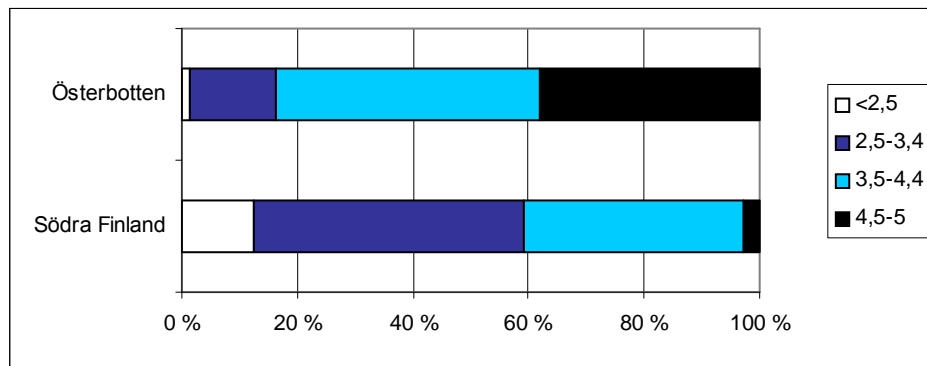
För varje utbildning finns det ungefär lika många informanter i jämförelsegruppen som det finns finlandssvenska informanter. Endast för ekonomernas del har vi nöjt oss med ca hälften så många i Sverige, eftersom den finlandssvenska ekonomgruppen är så stor (120 studenter). Könsfördelningen inom utbildningarna är mycket likartad för de finlandssvenska och de sverigesvenska studenterna. Bara ekonomgrupperna skiljer sig märkbart från varandra: bland sverigesvenskarna är kvinnorna i majoritet (63,6 %), medan det bland finlandssvenskarna är männen som har majoritet. I övrigt kan sägas att den sverigesvenska pedagoggruppen inte är lika utpräglad kvinnodominerad som den finlandssvenska. Av de sverigesvenska pedagogerna är 78,1 procent kvinnor medan motsvarande siffra för finlandssvenskarnas del är 91,7 procent. Då man talar om samtliga informanter är könsfördelningen bland finlandssvenskarna ganska jämn. Av sverigesvenskarna däremot är 65,1 procent kvinnor.

3 Finlandssvenska förstaårsstuderandes användning av svenska

I detta kapitel presenteras informanternas fördelning på olika språkindex. Vi får alltså veta i hur stor utsträckning finlandssvenska förstaårsstuderande använder det svenska språket i sitt dagliga liv. Denna redovisning utgör inte ett huvudsyfte för detta forskningsprojekt, utan fungerar främst som en bakgrund för undersökningen av språkfärdigheten i följande kapitel. Avsikten har därför inte varit att ge en nyanserad bild av språkanvändningen t.ex. inom olika områden, utan att ge en grov teckning av i vilken utsträckning finlandssvenska studenter använder svenska. (Se 2.3.)

Vid en indelning av informanterna i grupper enligt språkindex visar det sig att 16 procent av informanterna använder bara eller nästan bara svenska i sitt dagliga liv (språkindex 4,5–5). 41 procent använder mest svenska (språkindex 3,5–4,4) och 35 procent använder lika mycket svenska som något annat språk (språkindex 2,5–3,4). En grupp på 8 procent av informanterna använder svenska i mindre utsträckning än ett annat språk (språkindex <2,5). Det andra språket är i praktiken finska, även om frågeställningen inte har uteslutit att även något annat språk än svenska och finska, t.ex. engelska, kan spela in.

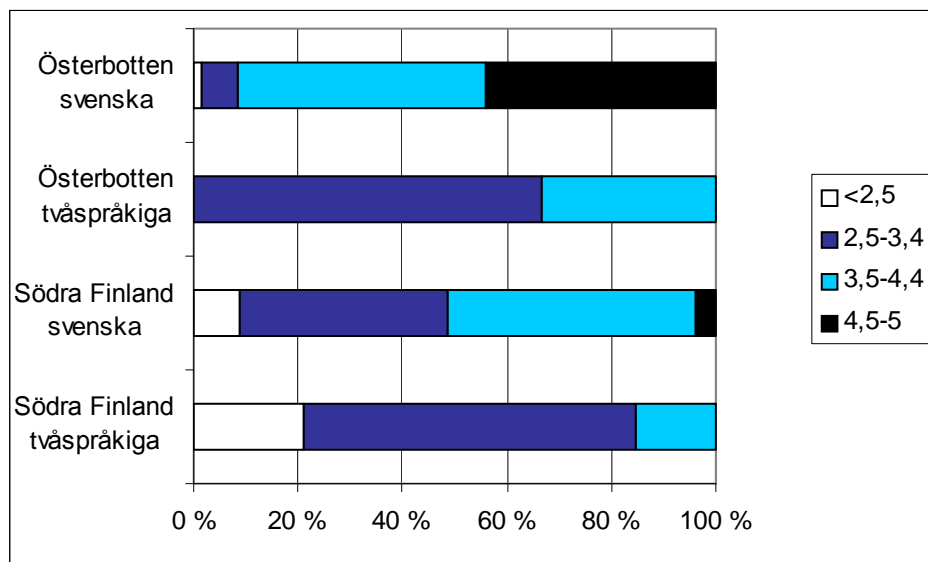
De finlandssvenska studenterna bildar alltså ett brett spektrum vad gäller språkanvändningen. Relativt få personer använder sig så gott som endast av det svenska språket i sitt dagliga liv. Det vanligaste är att man lever ett ganska tvåspråkigt liv där också andra språk än svenska spelar en stor roll. Nedan jämförs språkanvändningen i olika informantgrupper. Figur 1 visar språkanvändningen bland sydfinländare och österbottningar.

Figur 1. Språkanvändning bland sydfinländare och österbottningar

Figur 1 visar att det finns en påtaglig skillnad i språkanvändningen mellan österbottningar och sydfinländare. Av österbottningarna använder 84 procent mest svenska eller bara svenska. Av sydfinländarna använder nästan 60 procent något annat språk, i praktiken finska, lika mycket som svenska eller t.o.m. i större utsträckning än svenska. Bara 3 procent av sydfinländarna använder bara eller nästan bara svenska. Det är givetvis miljön som är avgörande för i vilken utsträckning man kan använda svenska. I huvudstadsregionen är det så gott som omöjligt att leva ett liv enbart på svenska. Det är inte enbart personliga val som bestämmer hur mycket man använder svenska utan även de yttre möjligheter som ges.

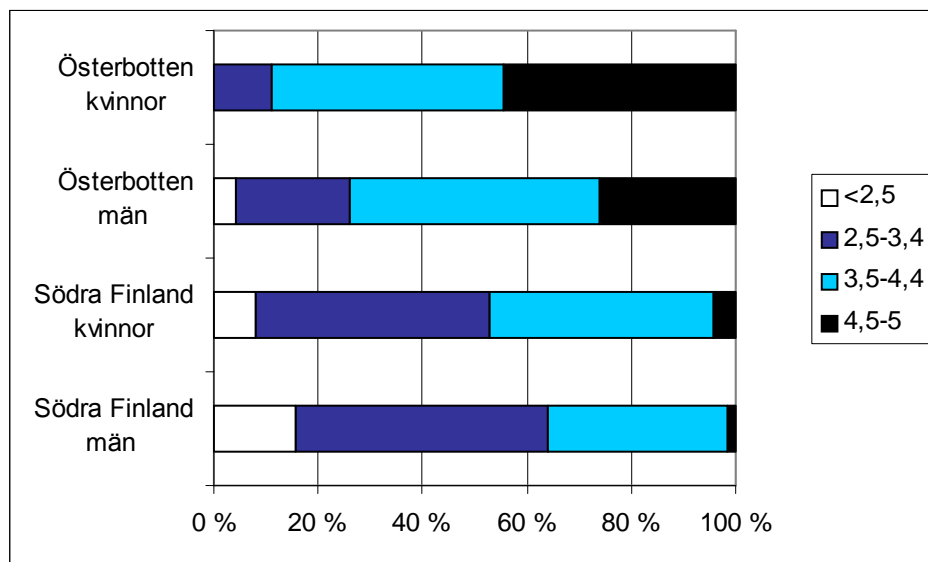
Mellan dem som anser sig ha endast svenska som modersmål och dem som anser att de har både svenska och finska som modersmål finns naturligtvis en skillnad i språkanvändningen. Hur en- och tvåspråkiga fördelar sig på olika språkindex visas i figur 2.

Figur 2. Språkanvändning bland enspråkigt svenska och tvåspråkiga

Största delen av de tvåspråkiga använder som förväntat lika mycket svenska som något annat språk. Av dem som har endast svenska som modersmål använder de flesta mest svenska, men många av de enspråkigt svenska använder ändå i sitt dagliga liv något annat språk (främst finska) lika mycket eller mer än svenska. Av de enspråkigt svenska som har sin hemort i södra Finland använder hela 40 procent lika mycket svenska som något annat språk. De enspråkiga österbottningarna däremot placerar sig till 91 procent i de två högsta språkindexgrupperna och använder alltså mest svenska eller bara svenska. Av de tvåspråkiga österbottningarna använder de flesta lika mycket svenska som något annat språk. Ingen av de tvåspråkiga österbottningarna använder svenska i mindre utsträckning än något annat språk. Av de tvåspråkiga sydfinländarna använder 21 procent däremot svenska i mindre utsträckning än något annat språk.

Även könet spelar in vid språkanvändningen. Figur 3 visar språkanvändningen bland kvinnor och män.

Figur 3. Språkanvändning bland kvinnor och män

Som figur 3 visar finns det också en viss skillnad i språkanvändningen mellan män och kvinnor. Kvinnorna använder svenska i större utsträckning än männen. Detta är fallet oberoende av om de har sin hemort i södra Finland eller i Österbotten. När män och kvinnor väljer olika språk har vi inte tittat närmare på i detta sammanhang (se 2.3). I den akademiska miljö som det nu är fråga om är möjligheterna att använda svenska ändå desamma för studenterna oavsett kön.

4 Finlandssvenska förstaårsstuderandes färdighet i svenska

I detta kapitel presenteras resultaten av idiomatiktestet och cloze-testet. Testresultaten har analyserats med variansanalys.⁷ Följande signifikansnivåer används i framställningen: ***= $p < 0,01$, **= $p < 0,05$, ns=non-signifikant. Variansanalys innebär att man testat om två eller flera medeltal är lika eller inte. En signifikansnivå på en procent ($p < 0,01$) innebär att risken att man utifrån stickprovet antar att det finns en skillnad i medeltal, trots att en faktisk skillnad inte föreligger, är en procent. Femprocentnivån ($p < 0,05$) innebär att denna risk är fem procent. Om resultatet är non-signifikant antar man att ingen verklig skillnad i medeltal föreligger. (Mason & Lind 1996.)

4.1 Språkfärdighet hos finlandssvenska och sverigesvenska studerande

I detta avsnitt jämförs de finlandssvenska informanternas framgång i idiomatiktestet och cloze-testet med den sverigesvenska jämförelsegruppens. Sverigesvenskarna representerar enspråkigt svenska personers modersmålsfärdighet. Finlandssvenskarna är däremot betydligt brokigare till sin språkliga bakgrund. Jämförelsen med sverigesvenska studenter motiveras av att det behövs en enspråkigt svensk jämförelsegrupp för att man skall kunna se vad som är specifikt för finlandssvenskarna. Tabell 7 visar medeltalen i idiomatiktestet och cloze-testet för båda grupperna som helhet. I idiomatiktestet fanns 30 luckor och i cloze-testet 63 luckor som skulle fyllas i. Varje korrekt ifylld lucka gav en poäng.

Tabell 7. Testresultat för de finlandssvenska och de sverigesvenska informanterna

	Finland	Sverige	signifikanta skillnader
idiomatiktestet	9,3	14,2	***
cloze-testet	35,8	38,6	***

⁷ För uträkningar se bilagorna 4 och 5.

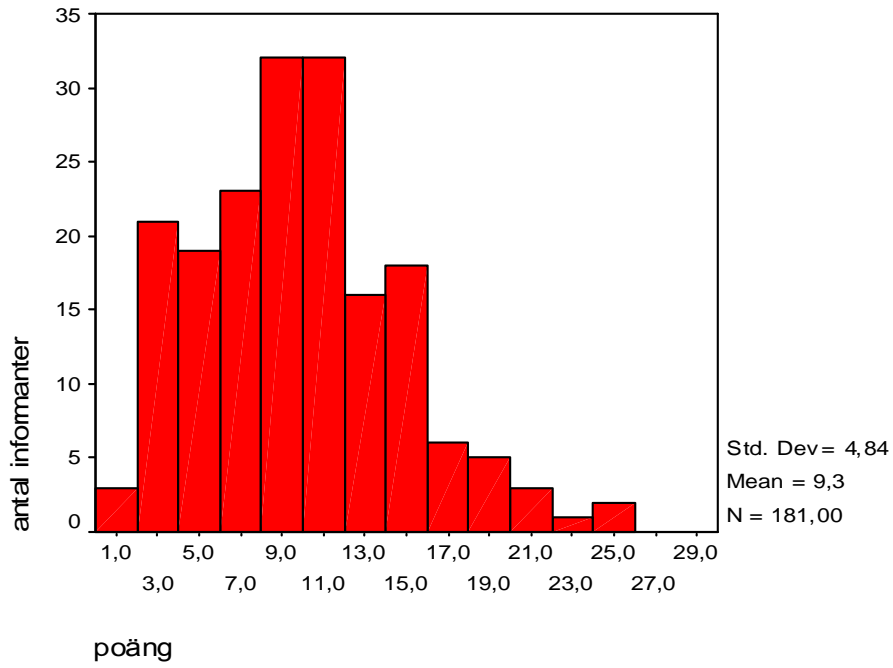
Som framgår av tabell 7 finns det en tydlig skillnad i medeltal mellan finlandssvenskar och sverigesvenskar både i idiomatiktestet och i cloze-testet. Finlandssvenskarnas medeltal är 9,3 i idiomatiktestet och 35,8 i cloze-testet, medan sverigesvenskarnas medeltal är 14,2 respektive 38,6. I bägge fallen är skillnaderna statistiskt signifikanta, och de visar att finlandssvenskarna klarat testen sämre.

För idiomatiktestets del kan man konstatera att både finlandssvenskarnas och sverigesvenskarnas medeltal ligger ganska långt från fulla poäng i testet (fulla poäng = 30). Testet består som tidigare beskrivits (avsnitt 2.1.2) av svenska idiom och kollokationer, med betoning på idiomerna. Tydligt vållar de idiomatiska ordkombinationerna problem både för finlandssvenska och för sverigesvenska ungdomar. Det högst uppnådda resultatet är i Finland 24 poäng och i Sverige 27. Ingen informant har alltså uppnått fulla poäng.

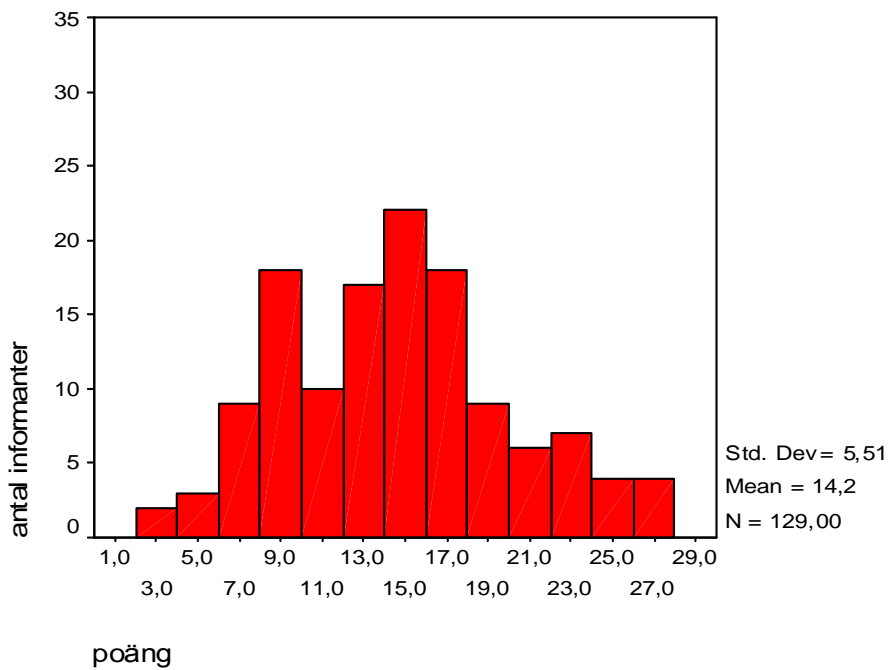
Ett resultat på 27 poäng är dock högt, och frågan är om det över huvud taget är möjligt att få fulla poäng i ett test som detta. Knappast någon människa besitter ett fullständigt ordförråd, eftersom denna del av språkfärdigheten hela tiden är under utveckling. En annan förklaring kunde vara att den unga generationen delvis har andra idiom än de traditionella. Idiom uppkommer hela tiden i språket, och gamla idiom faller småningom i glömska. Språk utvecklas och förändras hela tiden, och det gäller även idiomerna.

En eventuell förklaring till att inte heller ungdomar i Sverige behärskar de svenska idiomerna kan också vara en minskad skriftspråkskontakt och att engelskan allt mer vinner insteg på svenskans bekostnad. Genom TV, populärmusik, datorer, Internet m.m. möter dagens ungdomar engelska tidigare och i större mängder än någon generation hittills. I Sverige har man också i ett antal skolor börjat undervisa på engelska i en del eller i alla ämnen. Undervisning på engelska i vissa ämnen förekommer t.o.m. på grundskolenivå (Hyltenstam 1996:24ff; Westman 1996:190). I Finland konkurrerar det svenska modersmålet samtidigt både med engelskan och med finskan.

Idiomatiktestet visar ändå en tydlig skillnad i medeltal mellan finlandssvenskar och sverigesvenskar. Finländarna presterar betydligt sämre. En skillnad på nästan fem poäng i medeltal i ett test där maximipoängtalet är 30 är rätt påfallande. Figuren 4 och 5 visar spridningen av resultaten i idiomatiktestet bland finlandssvenskar och sverigesvenskar.

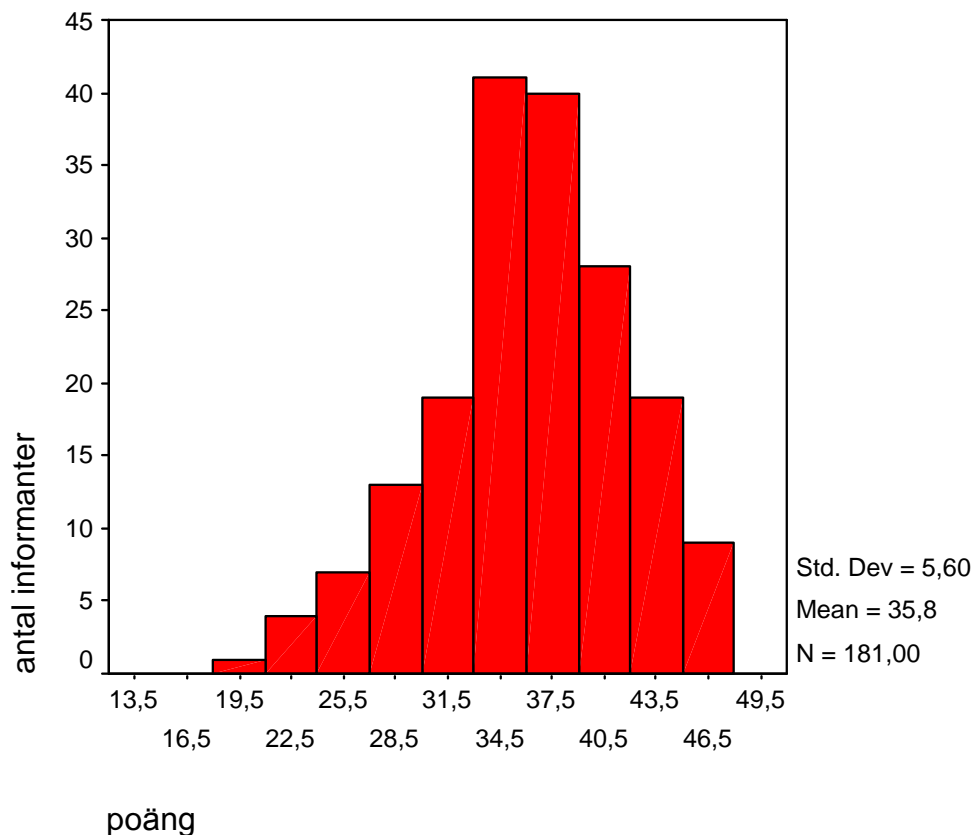
Figur 4. Finlandssvenskarnas spridning i idiomatiktestet

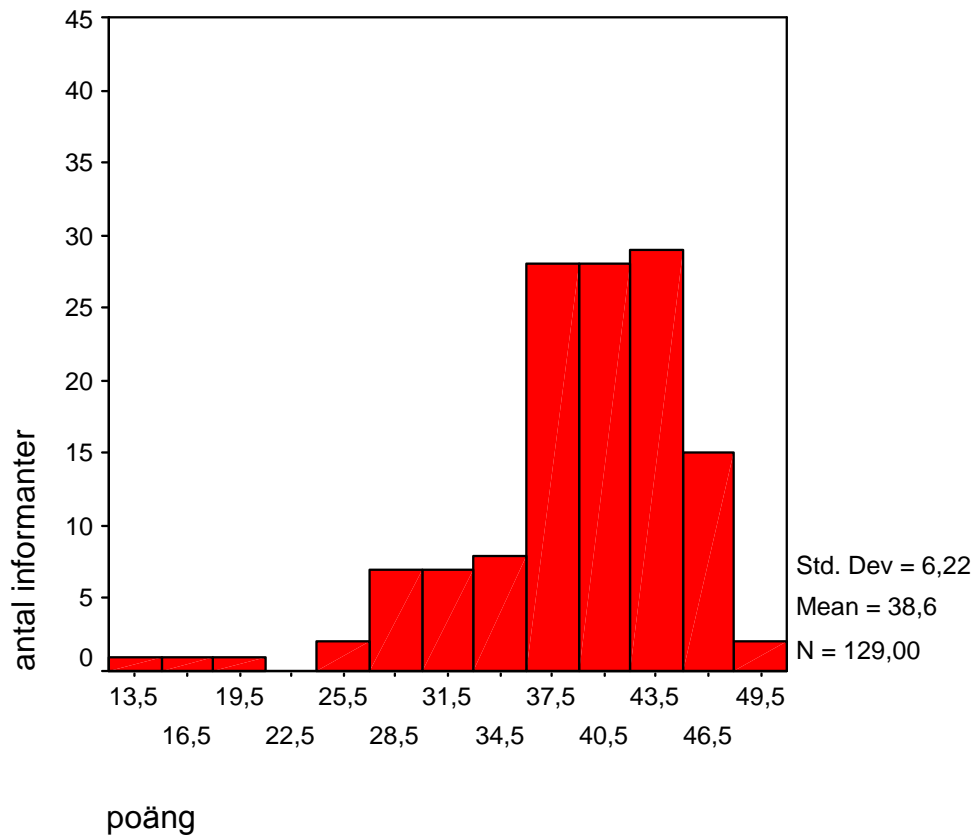
Figur 5. Sverigesvenskarnas spridning i idiomatiktestet

Figureorna 4 och 5 visar att finlandssvenskarnas och sverigesvenskarnas resultat fördelar sig olika i idiomatiktestet. Bland finlandssvenskarna finns en påtaglig förskjutning mot de lägre poängen (till vänster). Endast ett fåtal finlandssvenskar når poäng över 20. Talande är att nästan en fjärdedel (24 procent) av de finlandssvenska informanterna har fått 5 poäng eller mindre i testet. Motsvarande siffra för sverigesvenskarna är 4 procent. Nästan en fjärdedel av den finlandssvenska årskullen av förstaårsstuderande har alltså stora luckor i det idiomatiska ordförrådet. Standardavvikelsen visar på en större spridning bland sverigesvenskarna än bland finlandssvenskarna. För finlandssvenskarna är standardavvikelsen 4,84 och för sverigesvenskarna 5,51. Att spridningen blir större bland sverigesvenskarna beror på att det bland sverigesvenskarna finns både goda och svaga resultat. I Finland blir spridningen mindre p.g.a. en så stor andel svaga resultat.

Figureorna 6 och 7 visar spridningen av resultaten i cloze-testet bland finlandssvenskar och sverigesvenskar.

Figur 6. Finlandssvenskarnas spridning i cloze-testet

Figur 7. Sverigesvenskarnas spridning i cloze-testet

Cloze-testet är en annan typ av test än idiomatiktestet. Cloze-testet är inte i lika hög grad språkspecifikt, utan mäter bl.a. färdigheter som textförståelse och förmåga att hantera språkligt material. Även när det gäller detta test uppvisar finlandssvenskarna ett sämre resultat än sverigesvenskarna. För detta test kan man dock också konstatera att spridningen har varit större bland sverigesvenskarna än bland finlandssvenskarna. Standardavvikelsen för finlandssvenskarna är 5,60 och för sverigesvenskarna 6,22. Som figurerna 6 och 7 visar har sverigesvenskarna i detta test individuellt klarat sig både bättre och sämre än finlandssvenskarna. Variationsvidden är alltså större bland sverigesvenskarna än bland finlandssvenskarna. De finlandssvenska studenterna bildar en betydligt mer homogen grupp än sverigesvenskarna.

En jämförelse mellan de mönster som framgår av figurerna 4-7 visar att sverigesvenskarnas resultat i bägge fallen har en vidare spridning än finlandssvenskarnas. Samtidigt kan man konstatera att idiomatiktestet uppenbarligen har varit

för svårt för finlandssvenskarna för att någon klar bild av spridningen här skall kunna uppstå.

En tänkbar orsak till att finlandssvenskarna bildar en mer homogen grupp än sverigesvenskarna, i synnerhet med avseende på de färdigheter som cloze-testet mäter, kan vara att det finländska gymnasiet är mer enhetligt än det svenska. I Sverige finns 16 olika nationella gymnasieprogram som eleverna kan välja mellan. Dessa program är i olika hög grad studieförberedande eller mer praktiska, inriktade på ett specifikt yrke (Skolverket 2000). I Finland är gymnasierna inte yrkesinriktade utan allmänbildande och studieförberedande. Gymnasietiden i Finland avslutas med en riksomfattande studentexamen. Studentexamen är dels ett kunskapsprov, dels ett mognadsprov (Studentexamensnämnden 2000). Finlandssvenska studenter har alltså alla gått igenom samma mognadsprov och har en mer enhetlig bakgrund än sverigesvenska studenter har. Men trots att finlandssvenskarna bildar en mer homogen grupp än sverigesvenskarna har de i medeltal fått sämre resultat än sverigesvenskarna i språktesten.

Här övergår jag till att analysera testresultaten utbildningsvis och jämför fortfarande finlandssvenskarnas medeltal med sverigesvenskarnas. I tabell 8 visas resultaten i idiomatiktestet för respektive utbildning, och i tabell 9 finns resultaten i cloze-testet.

Tabell 8. Resultat i idiomatiktestet för finlandssvenskarna och sverigesvenskarna inom olika utbildningar

	Finland	Sverige	signifikanta skillnader
ekonomer	8,4	14,6	***
jurister	10,3	15,8	***
pedagoger	11,1	10,7	ns
historiker	11,6	18,3	**

För ekonomernas, juristernas och historikernas del finns signifikanta skillnader i resultaten mellan finlandssvenskar och sverigesvenskar. Finlandssvenskarna presterar genomgående sämre. För pedagogernas del finns däremot ingen signifikant skillnad mellan finlandssvenskar och sverigesvenskar. Vid en jämförelse inom Sverige (se vidare avsnitt 4.2) kan man konstatera att sverigesvenska pedagoger har fått mycket låga poäng i testen jämfört med övriga utbildningar. De finlandssvenska pedagogerna

däremot placerar sig relativt högt i en inomfinländsk jämförelse. En förklaring till att finlandssvenska pedagoger fått höga poäng i testen är att de finlandssvenska pedagogerna studerar i Vasa och nästan uteslutande kommer från Österbotten. Som det kommer att visa sig (avsnitt 4.5) klarar sig österbottningar bättre i detta test än sydfinländare.

Tabell 9. Resultat i cloze-testet för finlandssvenskarna och sverigesvenskarna inom olika utbildningar

	Finland	Sverige	signifikanta skillnader
ekonomer	35,4	40,5	***
jurister	39,1	40,4	ns
pedagoger	35,5	33,1	ns
historiker	37,2	39,5	ns

För cloze-testets del finns det en statistiskt signifikant skillnad endast bland ekonomerna. De finlandssvenska ekonomerna har ett lägre medeltal än de sverigesvenska. Bland jurister, pedagoger och historiker finns inga signifikanta skillnader mellan finlandssvenskar och sverigesvenskar i de färdigheter som cloze-testet mäter.

4.2 Språkfärdighet hos studerande inom fyra olika utbildningar

I detta avsnitt jämförs resultaten med avseende på olika utbildningar i respektive land. Medeltalen i testen för de olika utbildningarna i Finland och i Sverige ses i tabell 10.

Tabell 10. Testresultat för studerande inom fyra utbildningar i Finland och Sverige

	ekonomer	jurister	pedagoger	historiker	signifikanta skillnader
Finland					
idiomatiktestet	8,4	10,3	11,1	11,6	***
cloze-testet	35,4	39,1	35,5	37,2	ns
Sverige					
idiomatiktestet	14,6	15,8	10,7	18,3	***
cloze-testet	40,5	40,4	33,1	39,5	***

I Finland finns det signifikanta skillnader mellan de olika utbildningarna endast i idiomatiktestet. Cloze-testet däremot ger inga signifikanta skillnader mellan de olika utbildningarna i landet. Bland sverigesvenskarna blir skillnaderna signifikanta i båda testen. I idiomatiktestet är skillnaderna dessutom större i Sverige än i Finland. I Sverige varierar medeltalen mellan pedagogernas 10,7 och historikernas 18,3. I Finland rör sig variationen i medeltal mellan 8,4 för ekonomerna och 11,6 för historikerna. De finlandssvenska förstaårsstuderandena inom olika utbildningar verkar alltså återigen bilda en något mer homogen grupp än sverigesvenska förstaårsstuderande (jämför föregående avsnitt). Att det finns skillnader i framgången i språktesten mellan studenter som valt olika utbildningar kan ha att göra med att personer med olika slags begåvningar dras till olika yrkesbanor.

I Finland har historikerna klarat sig bäst i idiomatiktestet. Näst bäst är pedagogerna, sedan juristerna, och svagast är ekonomerna. För cloze-testets del finns inga signifikanta skillnader.

I Sverige uppnår historikerna precis som i Finland det högsta resultatet i idiomatiktestet. Juristerna och ekonomerna kommer på andra respektive tredje plats, medan pedagogerna är svagast i idiomatiktestet. I cloze-testet är ordningsföljden dock en annan. Ekonomerna och juristerna har där de högsta medeltalen. Historikerna presterar något sämre än ekonomerna och juristerna, men även i detta test är pedagogerna klart svagast av de sverigesvenska studenterna.

4.3 Språkfärdighet i relation till språkanvändning

Här övergår jag till att närmare studera den finlandssvenska gruppen och de hypotetiskt påverkande variablerna. I detta avsnitt analyseras resultaten av språktesten i förhållande till språkanvändningen. Ett språkindex som baserar sig på självrapporterad användning av svenska i olika situationer används. Språkindexet grundar sig på frågor som belyser den språkliga bakgrunden och situationer där man både passivt kan plocka upp språket och genom aktiv användning lära sig använda det på olika stelnivåer. Se avsnitt 2.3 för en närmare beskrivning av språkindexet.

I tabell 11 finns testresultaten för de finlandssvenska informanterna grupperade enligt språkindex. Informanter med ett språkindex mindre än 2,5 använder svenska i mindre utsträckning än ett annat språk (förmodligen främst finska). Språkindex 2,5–3,4 innebär en lika stor användning av svenska som ett annat språk, medan språkindex 3,5–

4,4 betyder att man använder mest svenska. Språkindex 4,5–5 betyder att man använder bara eller nästan bara svenska.

Tabell 11. Testresultat enligt språkindex

	<2,5	2,5-3,4	3,5-4,4	4,5-5	signifikanta skillnader
idiomatiktestet	4,6	7,1	10,6	13,1	***
cloze-testet	33,0	34,9	36,5	37,6	**

Utgående från resultaten i tabell 11 är det tydligt att mer användning av svenska innebär bättre språkfärdighet överlag. Båda testen ger en signifikant skillnad mellan språkindexgrupperna, så att de som har det högsta språkindexet också har det högsta medeltalet i båda testen. Skillnaderna i medeltal är ändå mindre i cloze-testet än i idiomatiktestet. Det idiomatiska språkbruket är alltså mer beroende av språkanvändningen än den allmänna språkfärdigheten är. Den allmänna språkfärdigheten stöds ju av färdigheter också i andra språk, t.ex. i finska.

Mindre frekvent och kanske mindre mångsidig användning av svenska är alltså en förklaring till att finlandssvenskarna i medeltal får sämre resultat i testen än sverigesvenskarna. Sverigesvenskar lever i en miljö där svenskan är det dominerande språket. Av finlandssvenskarna i denna undersökning använder däremot endast 16 procent bara eller nästan bara svenska i sitt dagliga liv (se kapitel 3). De övriga finlandssvenskarna använder i högre eller lägre grad även andra språk, framför allt finska, och de tillfällen och sammanhang då man kan använda svenska är därmed färre.

Om man vidare jämför de finlandssvenskar som har ett högt språkindex (4,5–5) med sverigesvenskarna finns inte längre någon statistiskt signifikant skillnad i resultaten i språktesten. Dessa finlandssvenskars medeltal (idiomatiktestet 13,1; cloze-testet 37,6) är något lägre än sverigesvenskarnas (idiomatiktestet 14,2; cloze-testet 38,6), men skillnaderna är inte signifikanta. De finlandssvenskar som använder bara eller nästan bara svenska har alltså en lika god språkfärdighet i svenska som sverigesvenskar. Om denna grupp finlandssvenskar, som består av 29 personer, kan sägas att endast 3 personer är sydfinländare, resten är österbottningar.

Miljön är som tidigare nämnts (avsnitt 1.3) avgörande för i vilken utsträckning man kan använda svenska. I skolan vistas man bara ett visst antal timmar i veckan, och enbart skolgång på svenska tycks inte räcka till för att man skall få en tillräcklig övning i språket och utveckla ett mångsidigt idiomatiskt språk. Den omedvetna språkträning man får i vardagslivets olika situationer är nödvändig för språkutvecklingen.

4.4 Tvåspråkighet och språkfärdighet

I detta avsnitt har de finlandssvenska informanterna indelats i två grupper. Den ena gruppen består av de tvåspråkiga, dvs. av dem som har angett både svenska och finska som modersmål. Den andra gruppen består av de enspråkigt svenska, dvs. av dem som har angett endast svenska som modersmål. I tabell 12 ses medeltalen i de båda testen för dessa två grupper.

Tabell 12. Testresultat för enspråkigt svenska och tvåspråkiga finlandssvenskar

	enspråkiga	tvåspråkiga	signifikanta skillnader
idiomatiktestet	10,0	6,9	***
cloze-testet	35,9	35,4	ns

I idiomatiktestet finns det en signifikant skillnad mellan enspråkigt svenska och tvåspråkiga studenter. De enspråkiga har fått ett i medeltal bättre resultat än de tvåspråkiga. Cloze-testet däremot ger ingen signifikant skillnad mellan en- och tvåspråkiga.

I denna undersökning är frågan om tvåspråkighet sannolikt delvis en identitetsfråga, eftersom det är modersmålet (eller modersmålen) vi har frågat efter. Tvåspråkigheten har här alltså inte nödvändigtvis ett direkt samband språkanvändningen, men dessa variabler hänger ändå i viss mån i hop. En person som till sin identitet är tvåspråkig eller säger sig ha två modersmål använder knappast endast ett språk utan båda. Å andra sidan kan en person som till sin identitet är enspråkig och endast säger sig ha ett modersmål i praktiken använda något annat språk lika mycket eller mer, vilket är fallet för många av informanterna i denna undersökning (se kap. 3). Detta kan bero på krav som omgivningen ställer eller på personliga val.

De tvåspråkiga har enligt denna undersökning ett något mindre idiomatiskt svenskt språkbruk än enspråkigt svenska personer i Finland. Det faktum att man har vuxit upp med två modersmål är dock inte i sig avgörande för språkfärdigheten i svenska. Mer avgörande är hur mycket man använder svenska språket (se avsnitt 4.3). Kontakten med idiomatiskt språkbruk är viktig.

4.5 Språkfärdighet i södra Finland och i Österbotten

I detta avsnitt görs en jämförelse av de finlandssvenska studerandena med avseende på region, så att sydfinländares och österbottningars resultat jämförs med varandra. Denna jämförelse kan till en del sägas hänga ihop med de två tidigare jämförelserna, språkanvändning och tvåspråkighet (avsnitten 4.3 och 4.4). I Österbotten används svenska nämligen i mycket högre grad än i södra Finland, och det finns betydligt fler tvåspråkiga i södra Finland än i Österbotten (se avsnitt 1.3).

Österbottningarna i undersökningen representeras främst av ekonomer och pedagoger och en liten del historiker. Bland sydfinländarna finns främst ekonomer, mindre grupper av jurister och historiker samt endast ett fåtal pedagoger. (Se tabell 2.)

Tabell 13 visar testresultaten för de sydfinländska och de österbottniska studenterna.

Tabell 13. Testresultat för sydfinländare respektive österbottningar

	Södra Finland	Österbotten	signifikanta skillnader
idiomatiktestet	7,6	12,1	***
cloze-testet	35,2	36,8	ns

Österbottningarna har ett bättre medeltal än sydfinländarna i bägge testen. I idiomatiktestet är skillnaden relativt stor och statistiskt signifikant. För cloze-testets del är skillnaden liten och non-signifikant. Om man höjer signifikansnivån till en tioprocentnivå blir dock även denna skillnad signifikant. Österbottningarnas färdighet i svenska är följaktligen bättre än sydfinländarnas. I synnerhet när det gäller det idiomatiska svenska språkbruket tycks det finnas brister i södra Finland.

Som nämnts ligger sverigesvenskarnas medeltal i idiomatiktestet på 14,2 (avsnitt 4.1). Sydfinländarna har ett medeltal på 7,6 och har alltså i medeltal fått nästan hälften

färre poäng än sverigesvenskarna. Österbottningarna med 12,1 bildar ett slags mellan-grupp.

Att österbottningars färdighet i svenska är bättre än sydfinländares hänger givetvis ihop med att österbottningarna lever i en miljö där möjligheterna att använda och möta svenska är större än i södra Finland. Också enligt sin egen utsago använder österbottningarna i denna undersökning svenska i betydligt högre grad än sydfinländarna (se kapitel 3).

Det finns naturligtvis även orter i södra Finland med en mycket svensk språkstruktur (t.ex. Ekenäs), precis som det finns orter i Österbotten där finskan är stark (t.ex. Karleby), vilket inverkar på färdigheten i svenska på dessa orter. I denna undersökning har vi dock utgått från en grov indelning i två stora regioner som klart skiljer sig från varandra som språkmiljöer.

4.6 Språkfärdighet och kön

Språkfärdigheten hos män och kvinnor är inte ett av huvudsyftena för undersökningen, men könsfaktorn har ändå kontrollerats eftersom könsfördelningen inom de undersökta grupperna i många fall är ojämn. Av tabell 14 framgår hur manliga och kvinnliga studenter i respektive land har klarat testen.

Tabell 14. Testresultat för kvinnor och män i Finland och i Sverige

	kvinnor	män	signifikanta skillnader
Finland			
idiomatiktestet	10,1	8,1	**
cloze-testet	35,5	36,1	ns
Sverige			
idiomatiktestet	12,9	16,5	***
cloze-testet	37,7	40,2	**

I Finland visar sig kvinnor klara idiomatiktestet bättre än män, medan det inte finns någon statistiskt signifikant skillnad mellan kvinnor och män i cloze-testet. I Sverige är däremot männen bättre i båda testen och skillnaderna är signifikanta.

Att kvinnorna i Finland har klarat idiomatiktestet lite bättre än männen kan förklaras av att kvinnorna använder svenska i högre grad än männen (se kapitel 3).

Andelen män i denna undersökning är dessutom högre bland sydfinländarna än bland österbottningarna, som generellt klarat testen bättre. Det är därför inte möjligt att isolera könsfaktorn som en eventuellt påverkande variabel.

Vid en närmare granskning av de sverigesvenska resultaten ser man att det i synnerhet är de svenska män som studerar historia som fått höga poäng i båda testen. Deras medeltal är 22,9 i idiomatiktestet och 42,4 i cloze-testet. De kvinnliga historikernas resultat är betydligt lägre. En annan bidragande orsak till att männen är bättre än kvinnorna i Sverige är att pedagogerna, som fått låga medeltal i båda testen (se avsnitt 4.2), till största delen är kvinnor. Dessa två orsaker bidrar alltså till skillnaden mellan kvinnor och män i Sverige. Utifrån dessa resultat kan man svårt bestämma vad som är orsak och vad som är verkan.

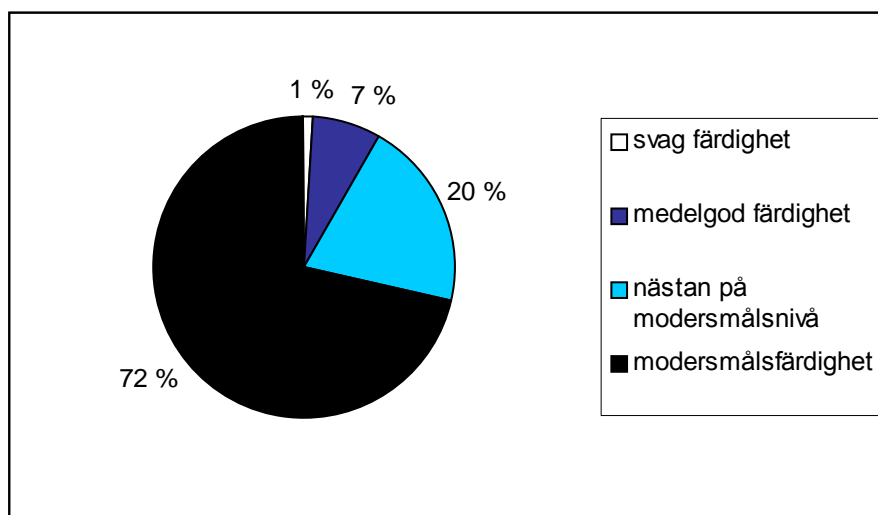
5 Finlandssvenska förstaårsstuderandes självskattade färdighet i svenska och finska

I detta kapitel analyseras de finlandssvenska informanternas egen skattning av sin färdighet i svenska och finska. Vid bedömningen har informanterna ringat in svar på en skala från 1 till 5. Svarsalternativen var (1) ingen färdighet, (2) svag färdighet, (3) medelgod färdighet, (4) nästan på modersmålsnivå och (5) modersmålsfärdighet. De sverigesvenska informanterna har inte gjort någon självskattning.

Det är värt att notera att modersmålets betydelse för den egna identiteten alltid färgar av sig på upplevelsen av den egna språkfärdigheten och tvärtom. I denna undersökning har vi inte frågat efter i hur hög grad testpersonerna upplever sig som integrerade i den finlandssvenska språkgruppen eller hur viktigt det svenska språket är för dem personligen. Något av svarsvariationen kan säkert förklaras av språkgruppsidentifikationen. Man känner att man primärt tillhör den svensk- eller finskspråkiga gruppen, men man kan också välja att tillhöra bägge. Problemställningen blir ännu mer komplicerad om man beaktar att påverkan mellan språkfärdighet och språkgruppsidentifikation går i bägge riktningarna. Hur testpersonerna har resonerat och känt vet vi inte. (Se Tandefelt 1996:26-27 och där angivna källor.)

5.1 Självskattad färdighet i svenska

I detta avsnitt presenteras resultaten av informanternas självskattning av sin färdighet i svenska. Figur 8 visar hur samtliga finlandssvenska informanter har svarat på frågan.

Figur 8. Självskattad färdighet i svenska.

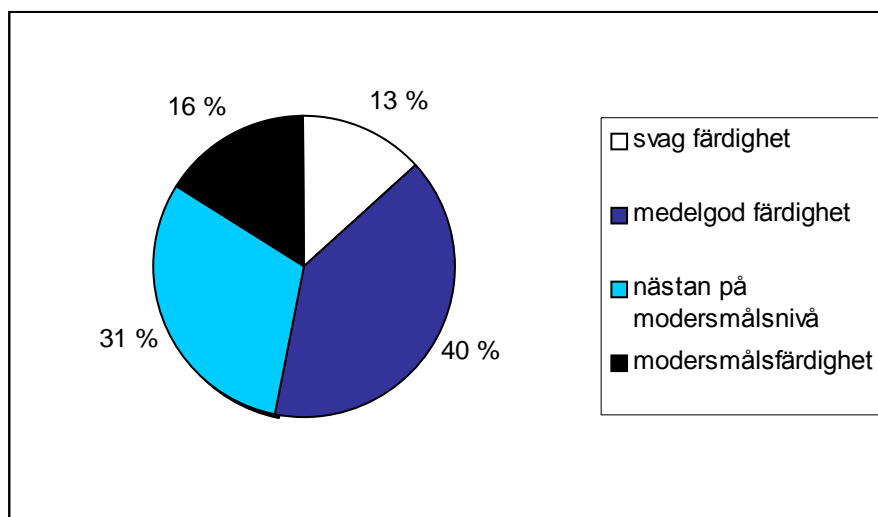
Alla informanter har enligt egen uppgift svenska som modersmål eller som ett av sina modersmål, och de har gått i grundskola och gymnasium på svenska. Av dessa personer anser ändå endast 72 procent att de har modersmålsfärdighet i svenska. Nästan 30 procent anser sig alltså inte ha modersmålsfärdighet i det språk de deklarerar som sitt modersmål. 20 procent anser sig ha en nivå som är nästan på modersmålsnivå och sammanlagt 8 procent anser sig ha medelgod eller svag färdighet i svenska.

Mellan södra Finland och Österbotten finns en mycket tydlig skillnad i hur informanterna har skattat sin färdighet i svenska. Av informanterna med hemort i södra Finland anser endast 58 procent att de har modersmålsfärdighet i svenska. Av österbottningarna anser däremot 93 procent att de har modersmålsfärdighet i svenska.

Mellan en- och tvåspråkiga finns naturligtvis också en skillnad. Av dem som säger att de har svenska som enda modersmål anser 76 procent att de har modersmålsfärdighet i svenska. Det är anmärkningsvärt att nästan en fjärdedel av de enspråkigt svenska informanterna anser att de inte har full modersmålsfärdighet i svenska. 17 procent anser ändå att deras färdighet i svenska nästan uppnår modersmålsnivå. Av de tvåspråkiga tycker 55 procent att de har modersmålsfärdighet i svenska, 33 procent tycker att deras färdighet ligger nästan på modersmålsnivå och resterande 12 procent anser att de har medelgod eller svag färdighet i svenska.

5.2 Självskattad färdighet i finska

Alla informanter har även angett hur väl de anser sig kunna finska. Figur 9 visar hur svaren på denna fråga fördelat sig.

Figur 9. Självskattad färdighet i finska

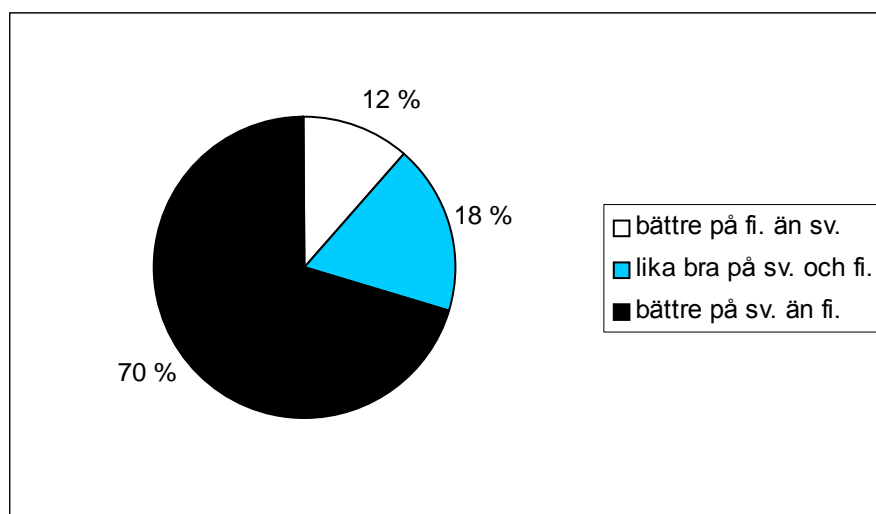
Av alla informanter tycker 16 procent att de har modersmålsfärdighet i finska, 31 procent anser att de befinner sig nästan på modersmålsnivå, 40 procent anser sig ha medelgod färdighet och 13 procent svag färdighet. Sammanlagt 47 procent av informanterna anser alltså att de behärskar finska på modersmåls- eller nästan modersmålsnivå.

Av sydfinländarna anser 24 procent att de har modersmålsfärdighet i finska och 36 procent att de nästan ligger på modersmålsnivå. Av dem som har hemort i Österbotten anser endast 3 procent att de har modersmålsfärdighet i finska, men 24 procent tycker att de behärskar finska nästan på modersmålsnivå. Nästan 30 procent av österbottningarna bedömer sin egen färdighet i finska som svag, medan motsvarande siffra för sydfinländare är 4 procent. Skillnaden mellan regionerna är alltså stor.

Av de enspråkigt svenskspråkiga informanterna anser 33 procent att de har modersmåls- eller nästan modersmålsfärdighet i finska. Medelgod färdighet anser sig sammanlagt 50 procent av de svenskspråkiga ha, och 17 procent anser sig ha svag färdighet i finska. Av de tvåspråkiga tycker 48 procent att de har modersmålsfärdighet i finska, och 45 procent anser sig ha en färdighet som nästan ligger på modersmålsnivå.

5.3 Självskattad svenska och självskattad finska

Ytterligare ett sätt att komma åt informanternas egen uppfattning om sin modersmålsfärdighet är att se hur denna förhåller sig till den självskattade färdigheten i finska. För att kunna jämföra hur informanterna bedömt sin färdighet i svenska i förhållande till sin färdighet i finska har jag delat in informanterna i tre grupper: de som har angett en högre nivå för sin färdighet i svenska än sin färdighet i finska, de som ringat in samma nivå för svenska som för finska och de som angett en högre färdighetsnivå för finska än för svenska. De tre grupperna består alltså av dem som anser sig vara bättre på svenska än på finska, dem som anser sig vara lika bra på bägge språken och dem som tycker att de är bättre på finska än på svenska. Fördelningen ses i figur 10.

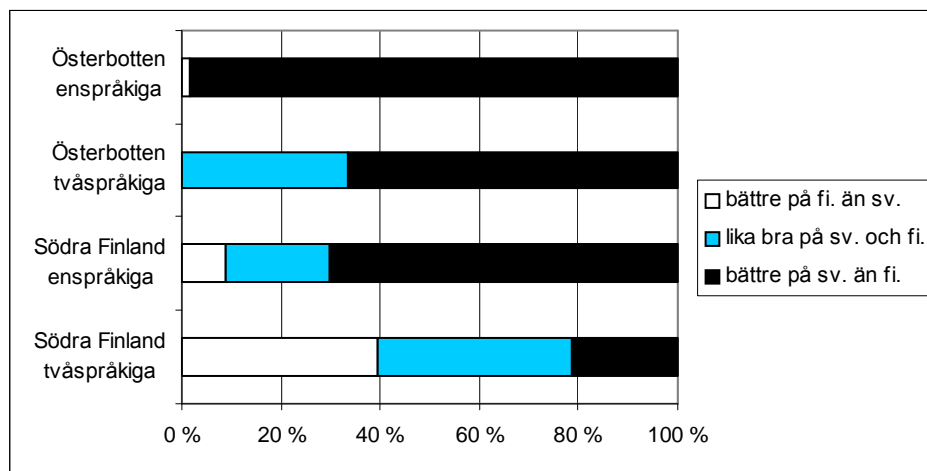

Figur 10. Informanternas skattning av sin färdighet i svenska i förhållande till sin färdighet i finska

Av samtliga finlandssvenska informanter bedömer 70 procent att de är bättre på svenska än på finska. 18 procent menar att de är lika bra på båda språken, medan 12 procent anser att de är bättre på finska.

Vid en regional indelning ser man att av österbottningarna anser sig 94 procent kunna svenska bättre än finska. Av sydfinländarna anser sig däremot endast 56 procent vara bättre på svenska än på finska. 26 procent av sydfinländarna tycker att de är lika bra på båda språken, och 18 procent tycker att de är bättre på finska än på svenska.

En ännu mer nyanserad bild får man om man delar in sydfinländarna och österbottningarna i en- och tvåspråkiga. Figur 11 visar fördelningen.

Figur 11. Jämförelse av enspråkiga och tvåspråkiga österbottningar och sydfinländare med avseende på självskattad färdighet i svenska och finska

Av de enspråkigt svenska österbottningarna anser så gott som samtliga att de kan svenska bäst. Av de tvåspråkiga österbottningarna tycker två tredjedelar att de är bättre på svenska än på finska.

Av de enspråkigt svenska sydfinländarna anser 70 procent att de är bättre på svenska än på finska. Men 9 procent tycker ändå att de kan finska bättre än svenska. Finskan är alltså starkare bland enspråkigt svenska sydfinländare än bland tvåspråkiga österbottningar.

Av de tvåspråkiga sydfinländarna anser sig endast lite mer än en femtedel vara bättre på svenska än på finska. Ungefär 40 procent anser sig kunna språken lika bra, men endast 21 procent av de tvåspråkiga sydfinländarna anser sig ha modersmålsfärdighet i både svenska och finska. Ungefär 40 procent anser sig vara bäst på finska.

De tvåspråkiga sydfinländarna har alltså skattat sin färdighet i finska högre än sin färdighet i svenska. Orsaker till detta kan finnas på olika håll. Trots att svenskan i Finland enligt lag är ett med finskan jämställt nationalspråk är det ändå mindretalets modersmål och därför på många orter i en trängd situation. Finskan är däremot det språk som är gångbart i alla sammanhang. För många finlandssvenska ungdomar (speciellt i södra Finland) är finskan vid sidan av engelskan ungdomskulturens språk. Detta ger finskan en särskild status, och kan leda till att man överskattar sin färdighet i finska framför svenska.

Alla informanter i undersökningen har också gått i skola på svenska. De har alltså under tolv års tid fått modersmålsundervisning i svenska. Undervisningen i finska har däremot inte alltid varit på modersmålsnivå utan främst andraspråksundervisning (även om det i läroplanen sedan en tid tillbaka finns en modersmålsinriktad lärokurs i finska för tvåspråkiga elever). Eftersom kraven i svenskundervisningen i skolan är högre än i finskundervisningen har de tvåspråkiga eleverna kanske lätt fått höga betyg i finska. Detta kan innebära att de tvåspråkiga överskattar sin färdighet i finska och underskattar sin färdighet i svenska.

Det finns en tydlig regional skillnad inom Svenskfinland vad gäller den språkliga självbilden. Skiftande balans mellan finska och svenska i uppväxtmiljön återspeglas i informanternas skattning av sina språkkunskaper.

5.4 Självsattad och mätt språkfärdighet

Färdigheten i svenska är mätt med två olika test vars resultat den egna bedömningen kan jämföras med. Tabell 15 visar medeltalet i de båda testen för informanterna indelade enligt den egna skattningen av färdigheten i svenska. Resultatens signifikansnivå är analyserad med variansanalys (se inledningen till kapitel 4 för signifikansnivåerna).

Tabell 15. Resultat i idiomatik- och cloze-testet jämfört med informanternas egen skattning av sin färdighet i svenska

	svag färdighet	medelgod färdighet	nästan på modersmålsnivå	modersmåls- färdighet	signifikanta skillnader
idiomatiktestet	1,5	4,6	5,7	10,9	***
cloze-testet	29,5	31,4	33,1	37,1	***

Resultaten i tabell 15 tyder på att finlandssvenska förstaårsstuderande är mycket medvetna om sin färdighetsnivå i svenska. De som anser att de har modersmålsfärdighet i svenska har i bägge testen fått de i medeltal högsta resultaten, medan de som anser sig ha svag färdighet har låga resultat i testen. Om sambandet mäts med korrelationskoefficient ser man dock att det inte är lika starkt för cloze-testet som för idiomatiktestet (idiomatiktestet: 0,51, $p < 0,01$; cloze-testet 0,38, $p < 0,01$).

Som korrelationskoefficienten anger finns en individuell variation, och alla har inte varit lika säkra i bedömningen av sin färdighet i svenska. Men i det stora hela kan man säga att finlandssvenska ungdomar vet i vilken grad de behärskar eller inte behärskar svenska språket. En bidragande orsak till att självskattningen korrelerar med testresultaten är att informanterna nyligen har gått ut gymnasiet där de regelbundet fått betyg både i modersmålet och i finska. De kan därför förmodligen bättre än äldre språkbrukare ha en både objektiv (av lärare bedömd) och subjektiv (självupplevd) uppfattning om sin språkliga nivå.

6 Sammanfattning och diskussion

Finlandssvenska barns och ungdomars modersmålsfärdighet har under de senaste åren väckt oro. Speciellt skolelevernas språk har varit föremål för en hel del undersökningar som en följd av att klassrummen språkligt sett har blivit allt brokigare. Den finlandssvenska skolan fostrar ju barn ur två- och finskspråkiga hem vid sidan av barn ur svenskspråkiga familjer. Vilken språklig nivå dessa skolelever har nått då de går in i vuxenlivet och fortsätter att utbilda sig har däremot hittills inte undersökts.

Syftet med denna undersökning har varit att mäta färdigheten i svenska bland unga finlandssvenskar som efter skolgång på svenska inleder sina universitetsstudier på samma språk. För akademiska studier krävs en mycket god färdighet i modersmålet, eftersom språket är det redskap som används för inhämtning, bearbetning och produktion av ny kunskap. Efter avslutade studier öppnar magisterexamen dörren till en arbetsmarknad där man förväntar sig att den anställde skall kunna använda sitt modersmål, oftast i kombination med sitt andra språk finska, på en mycket hög nivå i såväl tal som skrift. Också forskarutbildning kan bli aktuell. Morgondagens personal vid ämbetsverk, företag, skolor, universitet och inom medierna och kultursektorn studerar just nu vid universiteten.

Ett sätt att ta fram och mäta de finlandssvenska studenternas färdighet i svenska har varit att jämföra dem med matchade sverigesvenskar, som representerar enspråkigt svenska personers modersmålsfärdighet. För att ge studien bredd representerar informanterna fyra olika utbildningssektorer: den ekonomisk-merkantila, den juridiska, den pedagogiska och den humanistiska. Studenterna inom de olika utbildningssektorerna har jämförts sinsemellan. Variationen bland finlandssvenskarna har studerats utgående från variablerna språkanvändning, tvåspråkighet och region, eftersom dessa variabler hypotetiskt kan antas påverka språkfärdigheten. De finlandssvenska studenternas självrapporterade användning av svenska samt självskattade färdighet i svenska och finska har också undersökts.

För att mäta språkfärdigheten har två olika test använts: ett idiomatiktest och ett cloze-test. Idiomatiktestet mäter huruvida testpersonen känner till idiom och

kollokationer i svenska språket, dvs. olika slag av fasta fraser eller ordkombinationer. Cloze-testet är ett integrativt test som i första hand mäter allmän språkfärdighet och läsförståelse. Avsikten med bägge testen har varit att komma åt hur stark testpersonens språkkänsla är.

De finlandssvenska informanterna är 181 förstaårsstuderande i åldern 17–21 år som studerar i Helsingfors, Vasa och Åbo. Samtliga informanter har angett svenska som sitt modersmål eller som ett av sina modersmål, och de har alla gått i grundskola och gymnasium på svenska. Den sverigesvenska jämförelsegruppen består av 129 studenter som nyligen har inlett sina universitetsstudier i Göteborg, Umeå eller Uppsala.

Av de finlandssvenska informanterna är nästan en fjärdedel tvåspråkiga, dvs. de har angett både svenska och finska som modersmål. Av dem som kommer från södra Finland är 29 procent tvåspråkiga, medan andelen tvåspråkiga bland österbottningarna är 14 procent. Informanterna har också angett hur mycket de använder svenska i olika situationer, och utgående från detta har ett språkindex räknats ut. Informanternas språkanvändning redovisas i kapitel 3. Språkindexet visar att det finns en stor variation i användningen av svenska bland unga finlandssvenskar. En del använder så gott som enbart svenska, medan andra använder svenska t.o.m. i mindre utsträckning än andra språk, företrädesvis finska. Här har miljön och dess språkstruktur en stor betydelse.

Huvudresultatet i undersökningen är resultaten av de språktest som har använts och redovisas i kapitel 4. De finlandssvenska studenterna har i genomsnitt uppnått sämre resultat än de sverigesvenska i bägge testen. Detta var också vad vi hade befarat. Någonting som vi däremot inte hade förväntat oss var att de finlandssvenska studenterna skulle bilda en mycket mer homogen grupp än de sverigesvenska. Individuellt har sverigesvenskarna fått både bättre och sämre resultat än finlandssvenskarna, trots att de i genomsnitt har klarat sig bättre. En förklaring till detta kan eventuellt sökas i att det finländska gymnasiet är mer enhetligt utformat än det svenska, som är indelat i flera olika program. Gymnasiestudierna i Finland avslutas också med en studentexamen som tillåter ett begränsat antal individuella val.

En granskning av testresultaten per utbildning visar att det finns en viss variation i fråga om språkfärdigheten i bägge länderna. Också vid en jämförelse av studenter med avseende på utbildning kan man konstatera att finlandssvenskarna bildar en mer enhetlig grupp än sverigesvenskarna. I Finland finns det små signifikanta skillnader

mellan studenter inom olika utbildningar när det gäller det idiomatiska språkbruket – ekonomerna visade sig vara svagast på den punkten. När det gäller den allmänna språkfärdigheten som cloze-testet mäter finns det däremot inga signifikanta skillnader mellan studenter inom olika utbildningar i Finland. Alla är alltså på samma nivå. I Sverige däremot är skillnaderna mellan olika utbildningar av någon anledning större än i Finland, och detta gäller både det idiomatiska språkbruket och den allmänna språkfärdigheten.

Vi har utgått från att mängden användning av svenska i vardagslivet är av betydande vikt för språkfärdigheten. Språkanvändning behövs för att ett språk över huvud taget skall kunna inhämtas och utvecklas. Det finns också ett direkt samband mellan de finlandssvenska studenternas självrapporterade användning av svenska och resultaten i språktesten. Mer användning innebär bättre framgång i testen. Vidare ser man att de finlandssvenskar som har angett att de använder bara eller nästan bara svenska klarar sig lika väl som sverigesvenskarna i språktesten. Detta innebär att det faktum att man är bosatt i Finland inte är avgörande för färdigheten i svenska. De finlandssvenskar som ges en möjlighet att använda svenska i rik och varierande utsträckning och som tar vara på den har alla förutsättningar att utveckla en fullgod, idiomatisk svenska. Enbart genom att gå i skola på svenska, så som skolan är utformad idag, tycks man dock inte få tillräckligt av den språkliga träning som behövs.

De informanter som har angett både svenska och finska som modersmål har klarat idiomatiktestet något sämre än de enspråkigt svenska. Vad gäller cloze-testet finns däremot ingen signifikant skillnad mellan en- och tvåspråkiga. Tvåspråkighet i sig verkar ändå inte vara avgörande för färdigheten i svenska, mer avgörande är hur mycket man använder språket. Också här verkar närmiljön, och möjligen skolan, vara avgörande.

De regionala skillnaderna inom Svenskfinland i färdigheten i svenska är påtagliga. Österbottningarna har klarat språktesten bättre än de finlandssvenskar som kommer från södra Finland. Orsaken till detta är att österbottningarna lever i en betydligt mer svensk miljö än sydfinländarna. Andelen svenskspråkiga är större i kommunerna i Österbotten, vilket innebär att man har möjlighet att använda svenska i fler naturliga sammanhang utan att aktivt behöva leta upp språket. Antalet äktenskap över språkgränsen är likaledes mindre i Österbotten. Privatsfär, närmiljö och samhälle

fungerar för de flesta på svenska. Av stor betydelse för språket är också massmedieutbudet från Sverige, som österbottningarna länge har haft och har direkt tillgång till.

Viljan att använda svenska kan också bero på den språkliga självbild man har. Därför valde vi att fråga också informanterna själva hur god färdighet de anser sig ha i svenska och i finska. Vid en analys av informanternas självskattning av sin färdighet i svenska, redovisad i kapitel 5, kom det fram att finlandssvenska studenter i allmänhet skattar sin färdighet i svenska rätt lågt. Endast 72 procent anser att de har modersmålsfärdighet i svenska. Personer med enbart svenska som modersmål skattar dock över lag sin färdighet i svenska högre än de som har uppgett att de har både svenska och finska som modersmål. Vid en regional uppdelning kommer det också fram att österbottningarna skattar sin färdighet i svenska högre än sydfinländarna. Sin färdighet i finska skattar sydfinländarna å andra sidan högre än österbottningarna. Vid en jämförelse av den självskattade färdigheten i svenska och i finska ser man ännu tydligare den regionala skillnaden. Över 90 procent av österbottningarna anser sig kunna svenska bättre än finska. Också de tvåspråkiga österbottningarna anser att de kan antingen svenska och finska lika bra eller svenska bättre. Av sydfinländarna anser däremot bara något över hälften att de är bättre på svenska än på finska. Både bland en- och tvåspråkiga sydfinländare finns det en grupp som anser sig vara bättre på finska än på svenska. Bland de tvåspråkiga sydfinländarna utgör denna grupp nästan 40 procent.

Sammanfattningsvis förefaller det alltså som om finlandssvenska studenter inte hade samma språkliga utgångsnivå för akademiska studier som sverigesvenska studenter. Detta får på sikt konsekvenser för studierna både för studenterna och för deras lärare. En student som saknar ett fullgott redskap för intellektuellt arbete på en krävande nivå måste arbeta hårdare och behöver mer stöd också språkligt av sina lärare.

De finlandssvenska studenternas språktestresultat korrelerar dock med deras självskattning av sin färdighet i svenska. De unga finlandssvenskarna är själva medvetna om vilken nivå deras svenska språkfärdighet ligger på. Så länge denna medvetenhet finns, finns kanske också viljan att bättra på saken.

Mängden användning av och kontakt med svenska språket påverkar färdighetsnivån. Detta leder till att det finns en regional variation inom Svenskfinland. I finskdominerade miljöer växer man som finlandssvensk upp till tvåspråkighet. Den

tvåspråkighet som uppkommer genom äktenskap över språkgränsen inverkar på språkanvändningen, och även den har en regional fördelning. Detta bidrar ytterligare till att skillnaderna mellan regionerna är stora. De skillnader som finns har skolan, som den verkar i dag, inte klarat av att jämna ut. Frågan är om skolan någonsin kan kompensera för brister som uppstår annanstans.

De finlandssvenskar vars färdighet i svenska kunde vara bättre kan naturligtvis någonting annat i stället. De behärskar två olika språk, svenska och finska, vilket är en tillgång i sig. Finska är landets majoritetsspråk och därför behövs färdighet även i detta. De enskilda individerna har nytta av färdigheten i två språk, liksom Finland behöver personer som behärskar såväl finska som svenska.

De finlandssvenska studenter som vi har undersökt är blivande lärare, tjänstemän, kulturarbetare, aktörer inom näringslivet osv. De skall alla kunna fungera fullt ut på svenska i ett flertal sammanhang. Finskan är inte heller gratis. Många måste anstränga sig för att uppnå en hög färdighet i detta språk. I icke-svenska områden måste man dock satsa extra för att uppnå modersmålsfärdighet i svenska. De unga som har valt att skaffa sig en akademisk utbildning på svenska siktar in sig på att uppnå denna höga nivå. I dagens läge börjar det bli allt svårare att garantera att de kan nå upp till den nivån.

.....

Litteratur

- Allardt, E. & Starck, Chr. 1981: *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlands-svenskarna i ett jämförande perspektiv*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Allén, Sture, 1971: *Nusvensk frekvensordbok 2. Lemman*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Andersen, Roger W. 1989: The “up” and “down” staircase in secondary language development. I: N.C. Dorian (ed.), *Investigating obsolescence. Studies in language contraction and death*. Cambridge: Cambridge University Press. S. 385–394.
- Anward, J. & Linell, P. 1977: Om lexikaliserade fraser i svenskan. I: *Nysvenska studier* 55–56. Lund. S. 77–119.
- Broo, Roger, 1974: Tvåspråkighet och språkgruppsidentitet. I: *Svenskans beskrivning* 8. Lund. S. 48–61.
- Brunell, Viking, 1988: *Kring språktilläggnandets ekologi: sammanfattning av sex studier kring skolprestation i modersmålet och finska i den finlandssvenska grundskolan*. Pedagogiska forskningsinstitutet. Publikationsserie A. Forskning 13. Jyväskylä.
- Campbell L. & Muntzel M.C. 1989: The structural consequences of language death. I: N.C. Dorian (ed.), *Investigating obsolescence. Studies in language contraction and death*. Cambridge: Cambridge University Press. S. 181–196.
- Clausén U. & Lyly E. 1995: Idiom och lexikografi. I: *Språkvård* 1/1995. Tidskrift utgiven av Svenska språknämnden. Stockholm. S.23–30.
- Ekberg, Lena, (1998): Regeltillämpning kontra lexikonkunskap i svenskan hos invandrarbarn i Malmö. I: J. Møller et al. (red.), *Nordiske sprog som andetsprog. Københavnerstudier i tosprogethed* 30. Köpenhamn: Danmarks Lærerhøjskole, Institut for humanistiske fag.
- Enkvist, Nils E. & Kohonen, Viljo, 1978: Cloze testing: Some theoretical and practical aspects. I: N. E. Enkvist & V. Kohonen (eds.), *Text linguistics, cognitive learning and language teaching*. Suomen sovelletun kielitieteen yhdistyksen (AFinLA) julkaisu N:o 22. S. 181–206. Åbo.
- Enström, Ingegerd, 1996: *Klara verba. Andraspråksinlärares verbanvändning i svenskan*. Nordistica gothoburgensia 18. Göteborg.

- Enström, Ingegerd, 1997: Kan lätta ord vara svåra? I: A-B. Andersson et al. (utg.), *Svenska som andraspråk och andra språk*. Festskrift till Gunnar Tingbjörn. Göteborg: Göteborgs universitet. S. 73–86.
- Finnäs, Fjalar, 1998: *Finlandssvenskarna 1996 – en statistisk översikt*. Finlandssvensk rapport nr 37. Helsingfors: Svenska Finlands folkting.
- Hansegård, Nils E. 1968: *Tvåspråkighet eller halvspråkighet?* Stockholm: Bokförlaget Aldus/Bonniers.
- Hyltenstam, Kenneth, 1996: Svenskan ett minoritetsspråk i Europa – och i världen? I: *Svenskans beskrivning 21*. Lund. S. 9–33.
- Hyltenstam K. & Stroud Chr. 1991: *Språkbyte och språkbevarande. Om samiskan och andra minoritetsspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Janson, Tore, 1997: *Språken och historien*. Stockholm: Norstedt.
- Johansson, Dan, 2000: Svenska måste läras på två sätt. *Hufvudstadsbladet* 25 maj 2000.
- Karlsson, Fred, 1994: *Yleinen kielitiede*. Helsingfors: Yliopistopaino.
- Korkman, Christina, 1995: *Tvåspråkighet och skriftlig framställning. En undersökning av tvåspråkiga elevers uppsatser i den finlandssvenska grundskolan*. Studier i nordisk filologi 74. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Laurén, Ulla, 1994: *Tvåspråkiga och enspråkiga skolelevers skriftliga produktion. Performans och kreativitet*. Acta Wasaensia No 37. Vasa.
- Liebkind, Karmela, 1984: *Minority Identity and Identification Process: A Social Psychological Study*. Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Scientiarum Socialium 22. Helsingfors.
- Lindman R. & Alho L. 1971: *Språkfärdighet i svenska och finska. Mätning och standardisering på en tvåspråkig population*. Svenska litteratursällskapet i Finland nämnd för samhällsforskning, Forskningsrapport nr 12. Åbo.
- Linell, Per, 1982: *Människans språk. En orientering om språk, tänkande och kommunikation*. 2 uppl. Lund: Liber Läromedel.
- Lybeck, Joakim, 2000: Lärare oroliga för elevernas modersmål. *Hufvudstadsbladet* 20 maj 2000.
- Macnamara, John, 1969: How Can One Measure the Extent of a Person's Bilingual Proficiency? I: L.G. Kelly (ed.), *Description and Measurement of Bilingualism*. Toronto: University of Toronto Press. S. 80–97.

- Mason, R.D. & Lind D.A. 1996: *Statistical Techniques in Business and Economics*. 9 uppl. Chicago: Irwin.
- Mauranen, Anna, 1987: *Monivalintacloze englannin tekstinymmärtämisen mittarina*. Korkeakoulujen kielikeskuksen julkaisu N:o 27. Jyväskylä.
- Melin-Köpilä, Christina, 1996: *Om normer och normkonflikter i finlandssvenskan. Språkliga studier med utgångspunkt i nutida elevtexter*. Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 41. Uppsala.
- Nyström, Ingegerd, 1986: Språkriktighet och studentuppsatser. Några synpunkter på dagens norm. I: *Språkbruk* 2/1986. Informationsblad utgivet av Svenska språkbyrån. Helsingfors. S. 15–20.
- Nyström, Ingegerd, 1991: Då tar jag länkitossorna på mig och far ut i skogen – några särfinländska drag i studentuppsatser. I: *Språkbruk* 3/1991. Informationsblad utgivet av Svenska språkbyrån. Helsingfors. S. 17–22.
- Oller, John W. Jr. 1979: *Language Tests at School*. London & New York: Longman.
- Rapport från profileringsgruppen i nordiska språk. En utredning om utbildning och forskning i nordiska språk vid Helsingfors universitet, Svenska handelshögskolan och Åbo Akademi*. Inlämnad till Delegationen för samordning av den svenskspråkiga högskoleutbildningen i Finland 1996. (Stencil.)
- Sandlund, Tom, 1970: *Språk och gruppidentifikation i Pargas, Lovisa och Gamla-karleby*. Svenska litteratursällskapet i Finland nämnd för samhällsforskning, Forskningsrapport nr 8. Åbo.
- Skolverket, 2000: Gymnasieskolan, 29.6.2000.
<<http://www.skolverket.se/fakta/faktablad/gymnasie.shtml>>
- Skutnabb-Kangas, Tove, 1981: *Tvåspråkighet*. Lund: Liber Läromedel.
- SO = *Svensk ordbok*. 1986. 2 uppl. Språkdata och Esselte Studium AB.
- Språkallians mellan Helsingforsregionens universitet*. Rapport given den 7 juni 1999 av en arbetsgrupp tillsatt av rektorerna för Helsingfors universitet, Svenska handelshögskolan och Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet.
- Språkbankens konkordanser på Internet, 19.7.1999.
<<http://sprakdata.gu.se/lb/konk/index.html>>
- Språkfördelningen i Svenskfinland – befolkning enligt språk i svenska och tvåspråkiga kommuner i Finland 31.12.1998*. 1999. Helsingfors: Svenska Finlands folkting. (Stencil.)

- Studentexamensnämnden, 2000: Studentexamen Finland, 29.6.2000.
<<http://www.minedu.fi/yo-tutkinto/esiteru.html>>
- Sundman, Marketta, 1994: *Tvåspråkighet i skolan. En undersökning av språkfärdigheten hos en- och tvåspråkiga skolelever i Finland*. Skrifter från svenska institutionen vid Åbo Akademi Nr 1.
- Sundman, Marketta, 1998: *Barnet, skolan och tvåspråkigheten*. Helsingfors: Yliopistopaino.
- Svenska på stan*. 2000. Finlandssvensk rapport nr 39. Analyserad av Erik Allardt. Helsingfors: Svenska Finlands folkting.
- Svenskt i Finland. En informationsbroschyr om finlandssvenskarna*. 1998. Helsingfors: Svenska Finlands folkting.
- Unga vuxna finlandssvenskar om politik, språk och tolerans i dagens Finland*. Svensk Ungdom i samarbete med Institutet för finlandssvensk samhällsforskning. Projektansvarig Kjell Herberts. 1999. (Opublicerat material.)
- Tandefelt, Marika, 1996: *På vinst och förlust. Om tvåspråkighet och språkförlust i Helsingforsregionen*. Forskningsrapporter från Svenska handelshögskolan 35. Helsingfors.
- Utbildningsstyrelsen, 1999: *Skolans språkmiljö allt heterogenerare*. Pressmeddelande 11.8.1999.
- Westman, Margareta, 1996: Har svenska språket en framtid? I: L. Moberg & M. Westman (red.), *Svenskan i tusen år. Glimtar ur svenska språkets utveckling*. Stockholm: Norstedts. S. 182-194.
- Visapää, Catharina, 1996: "Varför sku' de tala svenska". *Språklig självidentifikation och språkbruk bland 13-åringar i en Helsingfors skola, med tyngdpunkt på de "tvåspråkiga"*. Meddelanden från Svenska social- och kommunalhögskolan 39. Helsingfors.
- Yorio, Carlos A. 1989: Idiomaticity as an indicator of second language proficiency. I: K. Hyltenstam & L.K. Obler (eds.), *Bilingualism across the lifespan: aspects of acquisition, maturity and loss*. Cambridge: Cambridge University Press. S. 55–72.

Bilaga 1. Idiomatiktest (första sidan)

Fyll i tomrummen. Observera att **varje tomrum motsvaras av ett ord. Ändra inte texten.**

- 1) Studier på lamm visar att nikotin i tobaksrök sätter kroppens försvar mot syrebrist ur _____.
- 2) Unionen måste _____ upp till förväntningarna som skapats.
- 3) Polisen grep rånarna då de stod i _____ att lämna banken.
- 4) Bara misstanken om att samhällsmoralens främsta väktare – domstolarna och skattemyndigheterna – spelar under _____ är förödande.
- 5) Gång på gång kommer rykten i _____ om direkta oegentligheter i förbundet.
- 6) Yenen faller och megabanker skälver i sina _____.
- 7) Nu har vi sållat _____ från vetet - en oerhört svår och rolig uppgift.
- 8) Men vem vet hur en livskraftig planta ser ut när den precis sett _____ ljus.
- 9) Man kan säga att statsministern med sitt försonliga uttalande _____ olja på vågorna i debatten som blivit onödigt häftig.
- 10) Jag vill med denna artikel ge ökad tyngd åt min anmälan av det som inträffat till justitieombudsmannen som är behörig att se till att den klantiga och ineffektiva tullstyrelsen får veta _____.

Bilaga 2. Cloze-test (första sidan)

I följande text saknas vart sjunde ord. Läs först igenom hela texten en gång, och fyll så i tomrummen. Varje tomrum motsvaras av **ett** ord. **Ändra inte texten.**

Ett franskt Internet

Frankrike har kommit längst i världen med elektronisk handel, men ligger långt efter när det gäller Internet. Förklaringen till paradoxen heter Minitel.

Sedan Internet slog igenom för tre-fyra år sedan har världen fått lära sig ett nytt begrepp: elektroniska tjänster. Via sin egen dator har det plötsligt blivit möjligt att göra bankärenden, beställa flygbiljetter, köpa skivor, läsa nyheter och så vidare. Tjänsterna är visserligen fortfarande bara i sin linda, men många spår att de kommer att förändra världen. I Frankrike, däremot, var den här typen av tjänster ett helt naturligt inslag i vardagen redan för 10-15 år sedan – långt innan någon ens hört talas om Internet.

Tusentals terminaler

I början av 1980-talet drog nämligen (1)_____ franska televerket, France Telecom, igång en ambitiös (2)_____ på det som kallas Minitel. Tusentals (3)_____ terminaler delades ut gratis till franska (4)_____ och skolor och placerades på allmänna (5)_____. De var hopkopplade i ett nätverk.

(6)_____ början var det meningen att Minitelterminalerna (7)_____ ersätta telefonkatalogen. Men snabbt insåg företagen (8)_____ kraftfullt verktyg Minitel var för annonsering, (9)_____ av postordervaror, spel, underhållning och så (10)_____. Tidningar satte upp speciella Minitelredaktioner. Och (11)_____ upptäckte hur roligt det var att (12)_____ anonyma samtal med andra människor, inte (13)_____ om sex. Utvecklingen liknade alltså i (14)_____ och mycket den som nu tagit (15)_____ på Internet i resten av världen. (16)_____ bara ett par år hade Minitel miljontals användare. Succén var ett faktum, trots (17)_____ en Minitelterminal knappast kan jämföras med (18)_____ modern PC. Överföringshastigheten är långsam och (19)_____ grafiken inskränker sig till svartvita texter, (20)_____ som Internet, alltså, med färgglada bilder (21)_____ till och med möjlighet till ljud (22)_____ rörliga bilder.

Bilaga 3. Bakgrundsformulär

Födelseår: _____

Kön: Kvinna

Man

Högskola/Institution: _____

Tidigare studier: _____

Hemort: _____

Studieort: _____

Modersmål: svenska

finska

tvåspråkig (svenska och finska)

annat (vilket/vilka?) _____

Skolspråk:

	svenska	finska	annat (vilket?)
lågstadium:	☐	☐	☐ _____
högstadium:	☐	☐	☐ _____
gymnasium:	☐	☐	☐ _____

I vilken utsträckning använder du svenska i följande situationer?

Obs! Svara bara på det som gäller dig. Dvs. om du till exempel inte har ett jobb, svara **INTE** aldrig utan låt bli att svara. **Ringa in** ditt svarsalternativ.

	aldrig	ibland	lika mycket svenska som annat språk	mest svenska	alltid
Med familj och släkt:	1	2	3	4	5
Med vänner och umgänge:	1	2	3	4	5
På jobbet:	1	2	3	4	5
I samband med hobbyer:	1	2	3	4	5
När du läser (dagstidningar, skönlitteratur etc.)	1	2	3	4	5

Bedöm din egen språkfärdighet på en skala från 1 till 5:**Ringa in** ditt svarsalternativ.

	ingen färdighet	svag färdighet	medelgod färdighet	nästan på modersmålsnivå	modersmåls- färdighet
Färdighet i svenska:	1	2	3	4	5
Färdighet i finska:	1	2	3	4	5

Bilaga 4. Medelvärden och variansanalyser för idiomatiktestet

Antal observationer=N, medelvärde=x, standardavvikelse=SD, frihetsgrader=df, F-värde=F, p-värde=p

Testresultat för de finlandssvenska informanterna och för jämförelsegruppen

	N	x	SD	df	F	p
Finland	181	9,28	4,84	309	68,55	0,000
Sverige	129	14,17	5,51			
totalt	310	11,31	5,66			

Testresultat för finlandssvenskarna och sverigesvenskarna inom de olika utbildningarna

		N	x	SD	df	F	p
ekonomer	Finland	120	8,38	4,77	185	67,84	0,000
	Sverige	66	14,56	5,11			
	totalt	186	10,58	5,71			
jurister	Finland	12	10,25	4,85	28	10,27	0,003
	Sverige	17	15,82	4,45			
	totalt	29	13,52	5,32			
pedagoger	Finland	36	11,08	3,56	67	0,16	0,688
	Sverige	32	10,69	4,53			
	totalt	68	10,90	4,02			
historiker	Finland	13	11,62	6,54	26	7,02	0,014
	Sverige	14	18,29	6,53			
	totalt	27	15,07	7,25			

Testresultat för studerande inom de fyra utbildningarna i Finland och Sverige

		N	x	SD	df	F	p
Finland	ekonomer	120	8,38	4,77	180	4,45	0,005
	jurister	12	10,25	4,85			
	pedagoger	36	11,08	3,56			
	historiker	13	11,62	6,54			
	totalt	181	9,28	4,84			
Sverige	ekonomer	66	14,56	5,11	128	8,87	0,000
	jurister	17	15,82	4,45			
	pedagoger	32	10,69	4,53			
	historiker	14	18,29	6,53			
	totalt	129	14,17	5,51			

Testresultat enligt språkindex

	N	x	SD	df	F	p
<2,5	15	4,60	2,59	180	22,54	0,000
2,5-3,5	63	7,11	4,14			
3,5-4,5	74	10,58	4,42			
4,5-5	29	13,07	4,11			
totalt	181	9,28	4,84			

Testresultat för finlandssvenskar med språkindex 4,5-5 jämfört med sverigesvenskarna

	N	x	SD	df	F	p
Finland (spr-index 4,5-5)	29	13,07	4,11	157	1,03	0,312
Sverige	129	14,17	5,51			
totalt	158	13,97	5,29			

Testresultat för enspråkigt svenska och tvåspråkiga studenter

	N	x	SD	df	F	p
enspråkiga	139	10,00	4,87	180	14,38	0,000
tvåspråkiga	42	6,88	3,95			
totalt	181	9,28	4,84			

Testresultat för sydfinländare och österbottningar

	N	x	SD	df	F	p
Södra Finland	113	7,59	4,32	180	45,30	0,000
Österbotten	68	12,07	4,37			
totalt	181	9,28	4,84			

Testresultat för kvinnor och män i Finland och i Sverige

		N	x	SD	df	F	p
Finland	kvinnor	94	10,05	4,58	180	5,15	0,024
	män	87	8,44	5,00			
	totalt	181	9,28	4,84			
Sverige	kvinnor	84	12,94	5,17	128	13,14	0,000
	män	45	16,47	5,45			
	totalt	129	14,17	5,51			

Resultat i idiomatiktestet jämfört med informanternas egen bedömning av sin färdighet i svenska

	N	x	SD	df	F	p
svag färdighet	2	1,50	0,71	180	23,50	0,000
medelgod färdighet	13	4,62	2,29			
nästan på modersmålsnivå	37	5,73	3,33			
modersmålsfärdighet	129	10,88	4,47			
totalt	181	9,28	4,84			

Bilaga 5. Medelvärden och variansanalyser för cloze-testet

Antal observationer=N, medelvärde=x, standardavvikelse=SD, frihetsgrader=df, F-värde=F, p-värde=p

Testresultat för de finlandssvenska informanterna och för jämförelsegruppen

	N	x	SD	df	F	p
Finland	181	35,80	5,60	309	16,71	0,000
Sverige	129	38,56	6,22			
totalt	310	36,95	6,01			

Testresultat för finlandssvenskarna och sverigesvenskarna inom de olika utbildningarna

		N	x	SD	df	F	p
ekonomer	Finland	120	35,42	5,71	185	41,67	0,000
	Sverige	66	40,55	4,05			
	totalt	186	37,24	5,73			
jurister	Finland	12	39,08	3,09	28	0,58	0,452
	Sverige	17	40,35	5,13			
	totalt	29	39,83	4,38			
pedagoger	Finland	36	35,47	5,11	67	2,54	0,116
	Sverige	32	33,09	7,13			
	totalt	68	34,35	6,21			
historiker	Finland	13	37,15	6,89	26	0,79	0,383
	Sverige	14	39,50	6,82			
	totalt	27	38,37	6,83			

Testresultat för studerande inom de fyra utbildningarna i Finland och Sverige

		N	x	SD	df	F	p
Finland	ekonomer	120	35,42	5,71	180	1,89	0,134
	jurister	12	39,08	3,09			
	pedagoger	36	35,47	5,11			
	historiker	13	37,15	6,89			
	totalt	181	35,80	5,60			
Sverige	ekonomer	66	40,55	4,05	128	14,58	0,000
	jurister	17	40,35	5,13			
	pedagoger	32	33,09	7,13			
	historiker	14	39,50	6,82			
	totalt	129	38,56	6,22			

Testresultat enligt språkindex

	N	x	SD	df	F	p
<2,5	15	33,00	4,57	180	3,27	0,023
2,5-3,5	63	34,86	5,87			
3,5-4,5	74	36,47	5,53			
4,5-5	29	37,55	4,94			
totalt	181	35,80	5,60			

Testresultat för finlandssvenskar med språkindex 4,5-5 jämfört med sverigesvenskarna

	N	x	SD	df	F	p
Finland (spr-index 4,5-5)	29	37,55	4,94	157	0,66	0,416
Sverige	129	38,56	6,22			
totalt	158	38,37	3			

Testresultat för enspråkigt svenska och tvåspråkiga studenter

	N	x	SD	df	F	p
enspråkiga	139	35,92	5,61	180	0,30	0,585
tvåspråkiga	42	35,38	5,60			
totalt	181	35,80	5,60			

Testresultat för sydfinländare och österbottningar

	N	x	SD	df	F	p
Södra Finland	113	35,21	5,66	180	3,31	0,071
Österbotten	68	36,76	5,39			
totalt	181	35,80	5,60			

Testresultat för kvinnor och män i Finland och i Sverige

		N	x	SD	df	F	p
Finland	kvinnor	94	35,51	5,57	180	0,51	0,478
	män	87	36,10	5,65			
	totalt	181	35,80	5,60			
Sverige	kvinnor	84	37,65	6,87	128	5,25	0,024
	män	45	40,24	4,36			
	totalt	129	38,56	6,22			

Resultat i cloze-testet jämfört med informanternas egen bedömning av sin färdighet i svenska

	N	x	SD	df	F	p
svag färdighet	2	29,50	4,95	180	10,29	0,000
medelgod färdighet	13	31,38	5,82			
nästan på modersmålsnivå	37	33,05	4,60			
modersmålsfärdighet	129	37,12	5,31			
totalt	181	35,80	5,60			